Türk dili ve kültürü üzerinde söz söyleyenler, ayrı kanaat ve ilkelerden hareket etmenin tabii neticesi olarak ayrı neticelere varmaktadır. Ayrı ilkeleri belirleyen temel unsurlar arasında Türk kültürünün kaynakları, İslâm dininin Türk toplumunun yapısına etkileri ve batılılaşma meselesinin boyutları gibi önemli konular vardır.

«Eşyayı kullanma ve ona hâkim olma tarzı» şeklinde tarif edilen kültür, bir çok yerde ancak dil sayesinde ifadeye bürünmekte ve mânalar kazanmaktadır. Bu noktada dili kültürden, kültürü de ortaya çıktığı ve boy verdiği ortamın dünya görüşünden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, elinizdeki eserinde bu önemli konulara açıklık getirmektedir.

KÜLTÜR VE DİL

mehmet kaplan

dergah yayınları

Mehmet Kaplan

KÜLTÜR VE DİL

çağdaş türk düşüncesi

DERGÂH YAYINLARI
PK. 1240 — İSTANBUL

BİRİNCİ BASKI : EKİM 1982
İKİNCİ BASKI : OCAK 1983

Kültür ve dil, Emek Matbaacılık tesislerinde hazırlanmıştır.

İçindekiler

Önsöz/7
Türk edebiyatı ve Türk milletinin kültürel değerleri/11
Din ve kültür/17
Kültür, millet ve ordu/22
Türk milletinin kültürel değerleri/38
Türk dili/45
Türk edebiyatı/53
Türk tarihi/62
Türk musikisi/69
Türk plâstik sanatları/75
Türk şehirleri/80
Türkiye'nin tabii güzellikleri ve servet hazineleri/87
Kültürlü insanlar/91
Türklük ve İslâmiyet/96
Çağdaş Türk kültür ve medeniyeti/102
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Türk kültüründe gelişmeler/107
İslâmiyet yeni bir kültür kaynağı olabilir mi?/139
Bir işçi kültürü yaratmak mümkün müdür?/143
Türk tarihi, Türk kültürü ve Türkçe/149
Dil, millî birlik ve edebiyat/156
Dil üzerinde düşünceler/161
İfade vasıtalarının değişmesi/166
Konuşma dilini kayıp mı ediyoruz?/174
Dil ve insan/177
Dilin canlandırma gücü/183

Dil ve kültür/186
Ortak dil, ortak kültür/190
Ortak dil, kültür dili ve ilmî terimler/194
Kültür dili/198
Kültür dili - konuşma dili/201
Konuşma dili ve ilim dili/204
Dilde gelişme/206
Nâzım Hikmet'in dili/209
Dil ve edebiyat/213
Dilde aşırılık ve itidale dair/222
Dil anarşisi, sebep ve çareleri/226
Dil öğrenilir ve öğretilir/235
İşaretleri değiştirmek/237
Resmî dil Türkçe/240
Türk kültür ve medeniyetine ait kaynak ve vesikaların ilmî olarak yayınlanması/243
Eski eserler nasıl yayınlanmalı?/247
Öztürkçe ve Osmanlıca hakkında bir münakaşa/253
Dil güveleri/266
Dili neden bozuyorlar?/269

ÖNSÖZ

Bu kitapta, çeşitli tarihlerde kültür ve dil üzerine yazmış olduğum denemelerden bir kısmı toplanmıştır. Seçimi yapan Dergâh Yayınevi'nin kurucusu aziz dost, iyi insan Ezel Erverdi'dir. Kitap basılırken, onları, bana daima yardım eden değerli talebem Prof. Dr. İnci Enginün yeniden okumak ve tashihlerini yapmak zahmetine katlanmıştır. İkisine de candan teşekkür ederim.

Edebiyat, kültür değerlerini dil ile ifade eden bir sanat olduğu için, bu iki konu beni daima meşgul etmiştir. Türk edebiyatını baştan sona kadar bir bütün olarak ele aldığım için, bu esnada kültür ve dil değişmelerini de yakından görmek imkânına sahip oldum. Bazı makalelerde kültür ve dil değişmelerinin önemi üzerinde durulmuştur.

Edebiyat gibi kültür ve dil de bir milletin tarihi ile yakından ilgilidir. Bundan dolayı onları tarihî perspektif içinde görmeyenler mânâ ve ehemmiyetini kavrayamazlar. Türkiye'de bazı aydınların kültür ve dil konusunda yanılmalarının başlıca sebebi budur.

Onları yanılgıya sürükleyen ikinci mühim sebep, kültür ile ilim ve tekniği birbirine karıştırmalarıdır. Bir insan belli bir sahada ihtisas yaptığı için, o saha-

da bütün bilgilere ve en ileri maharete sahip olabilir de, kültür bakımından tamamiyle cahil ve boş bulunabilir. Türkiye'de bugün batı dillerini bilen, belli sahalarda ihtisas yapmış binlerce insan vardır. Fakat bunların pek azı, Türk milletinin tarihine, edebiyatına, musikisine veya mimarîsine karşı ilgi duyarlar. Bundan dolayı onların Türk milletinin ruhunu anlamalarına ve onun meselelerini halletmelerine imkân yoktur. Zira sosyal, politik, ekonomik, kültürel bütün meseleler, tarihî perspektif içinde anlaşılabilirler.

Bütün medenî milletler, çocuklarının dillerini kendi kültür eserlerini bizzat okuyarak anlayacak bir seviyeye getirmek için çalıştıkları, lugat hazinelerini zenginleştirdikleri halde, bizde tam tersi yapılıyor. Kırk iki yıldır üniversitede hocalık yapıyorum. Her yıl üniversiteye gelen öğrencilerin lugat hazinesinin gittikçe hakirleştiğini görüyorum. Kendi atalarının dilini bilmedikleri için onlar, bizim için son derece kıymetli eserleri okumaktan mahrum kalıyorlar. Yetişen nesiller bu yüzden kendi kültür değerlerine karşı yabancılaşıyorlar. Bugün Türkiye'de profesörler arasında bile millî kültür kaynaklarına gidebilenlerin sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır.

Millî kültürlerine bu kadar yabancı kalan aydınların kendi milletlerinin tarihini, dilini, dinini, edebiyatını, örf ve âdetini anlaması, doğru olarak değerlendirmesi ve onlardan faydalanarak milletinin hoşuna gidecek yeni eserler yaratması mümkün müdür?

Ben buna imkân göremiyorum. Benim yıllardan beri dil ve kültür konuları üzerinde ısrarla durmamın sebebi budur.

Bu yazılardan bazıları etüd, bazıları konferans, bazıları küçük denemeler mahiyetindedir. Düşünceyi bozduğu için polemiği sevmediğim halde, bazı yazıların tonu hiddetli, itham edici gibi görünebilir. Fakat Türkiye'de vukua gelen hadiseler karşısında her zaman soğukkanlılığı muhafaza etmek mümkün olmuyor. Fakat, yazılarımı bütün olarak okuyanlar fikirlerimi soğukkanlı olarak düşünülmüş hakikatlere dayandırmaya çalıştığımı farkedeceklerdir sanıyorum.

Dil ve kültür konusu beni, sadece Türkiye'ye has bir mesele olarak değil, beşerî, içtimaî ve edebî bir konu olarak da çok yakından ilgilendirmiştir. Okuyucu bazı yazılarda bunu açıkça görecektir. Zaten kültür ve dil meselelerini, genel bir temele oturtmadan özel (millî) olarak da anlayabileceğimize kani değilim. Bu yazıların bazı bakımlardan genel olarak dil ve kültür üzerinde düşünenleri de ilgilendireceğini sanıyorum. Yunus bir şiirinde «dil hikmetin yoludur» diyor. Ben Türkçe üzerinde düşünürken, bazı hakikatlere ulaşır gibi olduğumu hissettim. Sadece Türkçenin değil, bütün insanlık dilinin pek çok beşerî hakikati gizlediğine kaniim. Ortak ve sürekli inançlar dilin içine sinerler. Milyonlarca insanın binlerce yıl denediği hakikatlerin deposu olan dil bizi aldatmaz. Uydurma ve uzun ömürlü olmayan kelimelerden şüphe edebiliriz. Büyük yazarlardan pek azı yeni kelimeler icat etmişlerdir. Şaheserler asırların tecrübesinden geçmiş, sağlam ve zengin mânâlı kelimelerle yazılmıştır. Yunus'un, Fuzuli'nin, Bâkî'nin şiirlerinde bugün derin mânâlar bulmaktayız. Bunu asırların tecrübelerine borçluyuz. Kökleri ve yapısı sağlam Türkçe kelimelerde binlerce yılın duygu ve düşüncesi, bu-

gün de gün ışığı gibi parlar. Uydurma kelimelerde bu aydınlık ve sağlamlık yoktur. Bugün ortalıkta dolaşan uydurma kelimeler binlerce yıl yaşama gücüne sahip olursa, onların arasına katılabilirler. Bugünden onların gelecekleri hakkında hüküm veremeyiz.

Dilin sağlamlığının en kesin delili, güzel edebî eserlerde yaşamasıdır. Yahya Kemal, bunu bildiği için, eski şairlerin kullandığı kelimeleri kullanmaktan çekinmemiştir. Sırtını milletinin tarih ve kültürüne dayayan sanatçı geleceğine güvenebilir. Beni bu denemeleri yazmaya sevkeden bu inanç olmuştur.

1 Ekim 1982 Bahariye — Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

TÜRK EDEBİYATI VE TÜRK MİLLETİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ

«Kültür» kelimesi edebiyat kelimesine nazaran daha geniş bir mânâ taşır. Edebiyat dışındaki bütün güzel sanatlar, resim, musiki, dans, heykel, mimarî, ilh. kültür sahasına girdiği gibi, güzel sanatların dışında insanoğlunun elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silâh, âlet vesaire de kültür sahasına girerler. Böyle olmakla beraber, ben şahsen edebiyatı hemen hemen kültüre denk buluyorum. Denklik ayniyet demek değildir. Aynadaki hayal, kendisine akseden eşyaya benzer. Edebiyat, bu mânâda kültürün aynadaki aksine benzetilebilir. Bu demektir ki, kültür sahasında ne varsa, onların hepsinin akislerini edebiyatta bulmak mümkündür.

Stendhal, romanı cadde üzerinde gezdirilen bir aynaya benzetmiştir. Çağdaş romancılar, eserlerinde umumiyetle hayatı aksettirmeyi gaye edinmişlerdir. Böyle olunca hayatta ne varsa, romana bunların hepsi girer. Hattâ bir romanın güzelliği, aksettirdiği hayatın zenginliği ile ölçülür.

Bununla beraber, hayat o kadar zengin ve çeşitlidir ki, hiçbir roman onu tamamiyle içine alamaz; buna imkân yoktur. Her roman, yazarının bakış tarzı

ile sınırlıdır. Edebiyat ancak bütünü ile ele alınırsa kültüre denk düşer. Nasıl her insan hayatın bir parçası ise, her edebî eser de öyledir. Her edebi eserde hayat veya kültürün bir parçası görünür. Fakat kırık bir aynada da nasıl insanın çehresi gözükürse, bir mısra, bir beyit, bir ata sözü, hattâ küçük bir deyişte de insandan bir parça vardır. Buna örnek olmak üzere birkaç küçük söz zikredeceğim.

Bundan birkaç yıl önce Konya'da, Konyalı hoşsohbet bir emekli ilkokul öğretmenini ziyaret etmiştim. Güzel saz çalıyordu. Eskilerin «erbâb-ı dil» dedikleri bir zattı. Bir ara latife ile insanın yer yüzündeki durumunu anlatmak için «beşikten ötesi gurbet» dedi. Ben bu söze bayıldım. Türk halkı nasıl üç kelime ile derin bir duyguyu dile getiriyordu. Şimdi bu sözün içinde bizim medeniyetimizin bir parçası olan «beşik» de vardır. Elinde defter kalem, duyduğu her şeyi kaydeden büyük kültür karıncası Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, bir gün bana Sivas'tan derlediği, altın kıymetinde bir söz söyledi. Sivas'ta halı ören bir kızdan işitmiş: «her yanlış bir nakış». Bu söz büyük Fransız filozofu Alain'in yazılarında sık sık zikrettiği bir fikrin Türkçesidir, «Şahsiyet hayatı meziyet haline getirir». Halıcı kızın sözü, maddî ile manevîyi birleştirmesi bakımından ayrıca derin bir mânâ taşır. Hakikatte maddî kültür ile manevî kültür birbirinden ayrılmaz. Türk atasözlerinde hikmetlerin çoğu madde âleminden alınma bir timsale dayanır.

Günlük dil, veya edebî dil, baştanbaşa bir kültür hazinesidir. Türkler içinde yaşadıkları her medeniyet çağında dili halı gibi işlemişlerdir. Ben Kaşgarlı Mahmud'un Divan u Lügati't-Türk'ünü roman gibi birkaç

kere okudum. Dede Korkut kitabı gibi o da atlı göçebe medeniyetine ait bir hazinedir. Size ondan eski Türk medeniyeti ile ilgili iki söz zikredeceğim. Birisi o devir Türkünün yaşayış tarzını özetleyen bir atasözü: «Kuş kanadı ile er atı ile». O devir Türk medeniyeti ata dayanır. At, o devir Türk medeniyetinin anahtarıdır. Eski bir Türk efsanesine göre Türk, gökyüzünden yeryüzüne atlı olarak inmiştir. Bilindiği gibi Türk şamanları Gök Tanrısının katına ata veya kartala binerek yükselirler. Divan u Lügati't-Türk'de geçen bir kelime, bana dilin arkeolojiden daha önemli bir kültür hazinesi olduğunu öğretti. Zira, eski çağlara ait yer altında saklanamayan nesneleri eski bir metinde bulmak mümkündür. Türkler, karlı sahalarda güneşin parıltısı gözlerini kör etmesin diye at kılından gözlük yapar ve takarlarmış. Buna «boyunduruk» gibi, «gözündürük» derlermiş. Kaşgarlı'nın lugatı yazılı bir atlı göçebe medeniyeti müzesidir. Bilindiği gibi onda eski Türklerin düğünlerini, matemlerini, dinlerini, savaşlarını tasvir eden güzel şiirler de vardır.

Biz İslâmlıktan önceki Türk medeniyetine ait pek az şey biliyoruz. Halbuki bize ait pekçok şey o devirden kalmadır. İslâmiyet, eski Türk medeniyetini yok etmemiş, onun üzerine İslâmî bir örtü geçirmiştir. İslâm-Türk tarihine İslâmileşmiş eski Türk ruhu şekil verir. Bir çok yazımda belirtmeğe çalıştığım gibi, İslâm-Türk tarihini yaratan «gazi tipi» eski «alp tipi»nin bir devamıdır. Prof. Fuat Köprülü, Anadolu Türk tarikatlerinde, eski Türk şamanizminin büyük tesiri olduğunu söyler. Ben de aynı kanaatteyim. Fakat biz Türk tarikatlerine ait vesikaların henüz onbinde birini bile incelemiş değiliz.

Batı medeniyeti ile karşılaşınca, ona uymak için, İslâmî devir Türk medeniyeti devresini unutmaya çalıştık. Halbuki Türkler bu devirde sürekli, yerleşik, büyük devletler kurmuşlardır. Bu devirde Türkler, maddî-manevî çok zengin medeniyetler de vücuda getirmişlerdir. Sadece Anadolu'da kurulan Selçuklu ve Osmanlı medeniyeti, bizim için ebedî olarak iftihar edilecek güzel eserler bırakmıştır.

Son yıllarda bu devirden kalma mimarî eserlerle minyatürlere karşı bir ilgi uyandığı görülüyor. Çokları eski Türk musikisini Arap veya Acem musikisinin taklidi sanıyor. Yazıldığı dil dolayısıyle Osmanlılar devrine ait edebî eserler, lise müfredât kitaplarından çıkarılmaya çalışılıyor.

Bu tavırların arkasında Batı taklitçiliği ve kendi tarihinden nefret fikri vardır. Fakat böyle davrananlar Batı'nın da cahilidirler. Zira Batılı ilim adamları bizim tarih, edebiyat ve sanatımıza bizden daha çok ilgi duymakta ve değer vermektedir. Önce Batılı kültür araştırıcılarının şu ana fikirleri üzerinde anlaşmaya varmak lâzımdır:

1) Her medeniyet maddî ve manevî unsurları ile bir bütündür.

2) Kültür ve medeniyetler tarih boyunca oluşur ve gelişir.

3) Bir medeniyeti vücuda getiren her şey birbirine bağlıdır.

İslâmî devir Türk kültür ve medeniyetine bu anafikirler arkasından bakarsak, musiki ile edebiyatı, mimari ile minyatürü ayırmamak icab eder. Her devir edebiyatı gibi bu devir edebiyatı da içinde vücuda geldiği medeniyetin aynasıdır. Ben öteden beri şu fik-

ri müdafaa ettim: Divan edebiyatı Osmanlı kültür ve medeniyetinin en güzel aynasıdır. Bu devrin ruhunu anlamak için bu devrin edebiyatını bilmek lâzımdır. Osmanlıca denilen yazı dilini, Osmanlı mimarisi, musikisi ve hattı gibi Türkler vücuda getirmişlerdir. Ve bu yazı dili de diğerleri gibi bir sanat eseridir. Yalnız onu incelerken, içinde vücuda geldiği kültür ve medeniyet çevresini, «contexte»ini unutmamak lâzımdır. Türk, İslâmiyete, her sahada kendisine has güzel şekiller vermiştir. Divan edebiyatına ait her beytin içinde o devir gizlidir. Bunu görebilmek için, o beyitlere bir minyatür gibi bakmak lâzımdır. Sevgilisine «haddeden geçmiş» bir nezaketle hitab eden Nedim:

Güllü dîbâ giydin amma korkarım azâr eder
Nâzeninim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni.

derken, o devrin sadece ince nezaketini değil, renkli güllerle süslü kumaşını da şiire sokar.

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkıyâ
Kangısın alsam gülü yâhud ki câmı yâ seni

beytinde devrin yaşama sevinci gül, câm ve sevgili ile dile gelir.

Divan edebiyatı, bir Ortaçağ şehir edebiyatıdır. Ben bir araştırmamda Nedim'in şiirlerine giren şehir medeniyeti ile ilgili unsurları gösterdim. Nâbî şiirlerine bütün çarşıyı sokar. İşte ondan bir beyit:

Zehî âdil ki eyler çarsû-yı çâr faslında
Terâzû-yı dü keffe hizmetin sermâ ile germa

Bu beytin içinde Ortaçağ medeniyetinin kâinata bakış tarzı gizlidir. Nâbi, Tanrı'nın adaletini belirtmek için çarşının sembolü olan teraziye başvurur. Tanrı da kâinatta adil bir düzen kurmak için, bakkal

gibi tabiattaki unsurları birbirine denk gelen iki kefeye koyar. Sıcak ile soğuk, kış ile yaz, tabiat terazisinin iki kefesidir. Nâbî burada kâinata ve Tanrı'ya çarşı açısından bakar. Burada da bir kere daha maddi medeniyet ile manevi medeniyetin birbirine nasıl bağlandığını görüyoruz. Divan edebiyatında bu hakikati gösteren binlerce örnek vardır.

Yazımın başında edebiyatın bütün kültür ve medeniyet unsurlarını içine alan bir ayna olduğunu söylemiştim. Aynı fikir yeni Türk edebiyatından alınacak örnekler ile de teyit edilebilir.

Bu tesbitlerden kültür politikası ile ilgili şu neticeye varmak istiyorum:

Bizim başlangıçtan bugüne kadar içinde yaşamış olduğumuz kültür ve medeniyetlere ait bütün maddi ve manevi unsurlar dil ve edebiyatımıza değişik şekillerde aksetmiştir. Geniş mânâda Türk kültürünün anahtarı Türk edebiyatıdır. Buna göre Türk dilini ve edebiyatını ilmi usullerle inceleyerek, Türk kültür ve medeniyetinin temel değerlerini ortaya çıkarabiliriz. Maddi ve manevi kültür ve medeniyete ait unsurlar edebi eserlerde derin mânâlar kazanır ve güzelliğe bürünür.

Ben edebi eserleri tahlil ederken, onlarda çeşitli çağlarda yaşamış olan Türk insanını, Türk kültür ve medeniyetini buldum ve bu keşifden büyük bir zevk duydum. Bu denemeye dayanarak, Türk edebiyatına ait bütün eserlerin ilmi olarak neşrinin ve ilmi olarak incelenmesinin bize pek çok şey kazandırabileceğine inanıyorum.

(Kültür Bakanlığı Kültür Şurasına sunulan rapor)
(Haziran 1982)

DİN VE KÜLTÜR

Büyük İngiliz şâiri ve tenkitçisi T. S. Eliot'un, Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu tarafından Türkçeye çevrilen Kültür üzerine düşünceler adlı kitabında, Türk aydınlarına yeni ufuklar açacak fikirler var. Bunlardan biri din ile kültür arasındaki münasebettir.

T.S. Eliot, din ile kültürü birbirinden ayrı iki vakıa olarak kabul etmekle beraber onlar arasında hayati bir münasebet de buluyor. Ona göre din, kültürü aşan ve onu besleyen bir kaynaktır. Bir yerde şöyle diyor:

«Kültür aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş bir şeklidir.»

Din, basit olarak bir inançlar ve ibadetler mecmuasıdır diye tarif edilebilir. Fakat bu inançlar ve ibadetler, toplum hayatında gerçekleşirken, birbirini doğuran ve birbirine bağlı binbir şekil yaratır. Türklerin bin yıldan beri benimsedikleri ve içinde yaşadıkları İslâmiyeti göz önüne alarak, ondan doğan ve onunla ilgili kültür ve sanatları tesbite çalışalım.

İslâmiyete göre Kur'an Allah kelâmıdır. O, daha nâzil olduğu sırada yazıya geçirilmiştir.

Allah'ın emirlerinin dil ile ifade edilmiş olması, Arapça'da dil ile ilgili birçok kültür faaliyeti ve unsurunun doğmasına sebep olmuştur. Kur'an daha Peygamberin zamanından itibaren ezberlenmiş ve onun doğru ve güzel olarak okunması değer verilen bir iş sayılmıştır. İslâm toplumunda Kur'an'ı bütün olarak doğru ve güzel okuyanlara karşı daima saygı gösterilmiştir. Kur'an'ın doğru ve güzel olarak yazılması da değer verilen ayrı bir iş sayılmıştır. Hafızlık gibi hattatlık da asırlar boyunca devam eden, işlenen güzel ve mükemmel hale getirilen birer kültür faaliyeti olmuştur. Arap harfleri bırakıldıktan sonra Türkiye'de hat sanatının yok oluşu, din ile kültür arasındaki münasebeti gösteren bir örnektir.

Kur'an'ın çeşitli şekillerde yorumlanması, mezhepleri, kelâm ilimlerini ve felsefeleri doğurmuştur. İslâm âleminde binlerce müfessir, âlim ve filozof yetişmiştir. Bunların hepsi, din denilen kutsal ağacın dalları ve yapraklarıdır. Kur'an'a dayanan ve ondan ilham alan edebiyat gelenekleri bütün İslâm ülkelerinde vardır. İnananlara özel bir terbiye veren, hattâ onların yaşayış tarzlarını tayin eden tarikatler de, felsefe ve edebiyat gibi dinden doğmuşlardır.

Türkiye'de ve başka İslâm ülkelerinde gelişen mimari ve musiki ile diğer güzel sanat eserleri, içinde yaşanılan zaman ve mekâm kendilerine has şekil, mânâ ve hayallerle süslemişlerdir. İslâm dini olmadan bunların hiçbirinin varolmasına imkân yoktu.

İslâmiyetin bir ahlâk, bir hukuk sistemi, hattâ çeşitli idare tarzları doğurduğu da hesaba katılırsa, Eliot'un kültürü dine bağlamasının ne kadar doğru bir fikir olduğu açıkça görülür.

Dikkate şayan olan nokta aralarında bazı benzerlikler bulunsa da her dinin inanç ve ibadet şekilleri gibi onlardan doğan kültür ve sanat faaliyetlerinin de birbirinden farklı oluşudur. Bu farklılaşma sadece dinden gelmez. Dinlerin yayıldığı coğrafi sahalar ve aynı dini benimseyen kavimlerin daha önceki dini inanç, örf, âdet, yaşayış tarzları da farklılıklar doğurur. İslâmiyet aynı esaslara dayandığı halde, Müslüman kavimlerin benimsedikleri mezhepler, tarikatler, felsefi düşünceler, sanat eserleri, idare ve yaşayış tarzları birbirinden farklıdır.

Eliot bu farklılığın faydalı, kültürleri zenginleştirici olduğuna kanidir. Bu fikir de tarihi gerçeklere uygundur. Dışa açık bir kavim olan Türkler, sadece Fars ve Araplardan değil, Hıristiyan kavimlerin kültürlerinden de yararlanmışlardır. Ayasofya modeli olmasaydı, Süleymaniye ve Sultan Ahmet de olmazdı. Türkçeye giren yabancı kelimeler, Türklerin beraber yaşadıkları veya temasta bulundukları kavimlerden neler aldıklarını açıkça gösterir.

Eliot, adı geçen kitabında «kültürde çözülme»den de bahsediyor. Ona göre kültürde çözülmenin sebeplerinden biri «ihtisaslaşma»dır. Bir medeniyet ihtisaslaşarak gelişir, fakat ihtisaslaşma sosyal tabakaları ve fertleri ortak kültürden ve manevi değerlerden uzaklaştırır. Şöyle diyor Eliot:

«Kültürde çözülme, kültürde ihtisaslaşmayı takip eden bir olgudur. Bir toplumun muzdarip olabileceği en köklü çözülme ihtisaslaşma ile olur. Bu, kültürde çözülmenin yegâne çeşidi ve yegâne yönü değildir. Fakat sebep ve netice ne olursa olsun, kültürde çözülme en ciddi ve tedavisi en güç hastalıktır.» (s. 17).

Kültürde çözülmenin başlıca alâmeti «tabakalaşma»dır. Aynı tabakada farklılaşma da «bölünme»yi doğurur.

İslâmiyette ruhban sınıfı olmamakla beraber, medrese yapmış olduğu öğretim ve bu öğretime dayalı sosyal fonksiyonlarla, halktan ayrı bir sınıf doğurmuştur. Osmanlı aydın tabakasının kültürü Türk halkının kültürüne yabancıdır. Onun kültür kaynağını Arapça ve Farsça kitaplar tayin eder. Türkçe, Arapça, Farsça karışımı olan Osmanlıca, Osmanlı aydın tabakasının dilidir. Ondaki kavramların çoğu günlük halk dilinde yoktur.

Osmanlı aydını Tanzimat'tan sonra Batı dillerini öğrenmiş, böylece aydın tabaka arasında kabaca doğulu ve batılı diye tavsif edilebilecek, birbirine zıt ve hattâ düşman iki zümre vücuda gelmiştir.

Batılı kaynaklarla beslenen aydın tabaka, Türk halkına Osmanlı aydınlarından çok daha fazla yabancıdır. Zira ne de olsa, Osmanlı aydını ile halk tabakası aynı dinî inançları paylaşırlar. Asırlarca aynı din çerçevesi içinde yaşama, Osmanlı devri halk ve aydın tabakaları arasında ortak bir zihniyet vücuda getirmiştir. Batı dil ve kültürü ile yetişen yeni aydın sınıfı, hem eski Osmanlı aydın tabakasına, hem de halk tabakasına yabancıdır. O, bin yıllık Türk-İslâm kültürünün değil, bambaşka kaynaklara dayanan Batı kültürünün temsilcisidir. Tanzimat'tan sonra Türk toplumunda görülen çözülmenin başlıca sebebi, bu tabakalaşma, farklılaşma ve zıtlaşma ile açıklanabilir. Mehmet Akif, Safahat'ında bu vakıayı çok güzel anlatır ve aydınlatır.

T. S. Eliot'a göre, bu çözülmenin önüne geçmenin başlıca çarelerinden birisi toplumun ortak din ve kültür kaynaklarına dönmek ve onlarla beslenmektir. Fakat Türkiye'de gelişme, bu istikamette değil, tamamiyle aksi istikamette oluyor. Aydınlar ilerlemeyi bin yıllık Türk kültürünü yıkmakta arıyorlar. Benimsedikleri yabancı kültür ve ideolojiler, onları içinden çıktıkları topluma düşman kılıyor. Türkiye'de vukua gelen hadiseler bunun açık delilidir.

Ağustos, 1982)

KÜLTÜR, MİLLET VE ORDU

Ziya Gökalp, Türkçülüğün esasları adlı kitabında, kültürün önemini anlatırken, bir Fransız yazarının fikrine dayanarak şöyle der:

«Rostand adlı bir Fransız filozofu diyor ki: Bir kumandan için karşısındaki düşman ordusunun ne kadar askeri, ne kadar silâh ve mühimmatı olduğunu bilmek çok faydalıdır, fakat onun için bunlardan çok daha faydalı bir şey vardır ki, o da karşısındaki düşman ordusunun felsefesini bilmektir» (1).

Ordu deyince her şeyden önce subay ve asker sayısını, mühimmat ve techizatını düşünenler için şaşırtıcı bir fikirdir bu. Birçokları subay ve erle felsefeyi bir araya getiremezler. Onlara göre ordu, düğmesine basılınca harekete getirilen bir makinedir.

Milletlerin tarihine ve hâlihâzıra bakınca durumun hiç de böyle olmadığını görürüz.

Ordu, toplum içinde millî savunmayla ilgili, kendine has ayrı bir teşkilât olmakla beraber, bağlı bulunduğu milletten ayrılamaz. Orduyu teşkil eden subay ve er, mensup olduğu toplumun bir uzvudur. Ordu milleti korur ama orduyu yaratan da millettir.

1. Ziya Gökalp, Türkçülüğün esasları, haz. Mehmet Kaplan, İst. 1972, s. 187.

Ziya Gökalp, Fransız filozofunun fikrini kendine göre şöyle yorumlar ve yakın Türk tarihinden canlı bir örnek verir:

«İki ordu ve iki millet birbiriyle savaşırken birisinin galip, diğerinin mağlup olmasını intaç eden en başlıca âmiller, iki tarafın felsefeleridir. Ferdî hayatı vatanın istiklâlinden, şahsî menfaati namus ve vazifeden dahi kıymetli gören bir ordu mutlaka mağlup olur. Bunun aksi bir felsefeye mâlik olan ordu ise, mutlaka galebe çalar» (2).

Gökalp, Türklerin İstiklâl Savaşı'ndaki başarısını, Türk ordusuna hâkim olan felsefe ile izah eder. Gökalp'ın burada felsefe kelimesi ile kasdettiği şey, «hayat görüşü», «inanç» veya «kıymetler sistemi»dir.

Burada ferdî değil, ferdi aşan, orduya ve topluma has ortak bir inanç sistemi söz konusudur. Bugünkü sosyologlar buna «kültür» adını veriyorlar. Fakat «kültür» kelimesi çok çeşitli mânâlara geldiği için, açıklanmaya muhtaçtır.

Daha baştan şunu söyleyeyim ki, Ziya Gökalp ve Fransız filozofunun ileri sürdükleri fikir doğrudur. Gerçekten de orduları başarılı kılan, «felsefe» leridir. Eğer orduların inanç sistemlerinde bir hastalık olursa, o ordu, asker ve teçhizat bakımından ne kadar kuvvetli olursa olsun yenilir.

Türk ordusu şimdiye kadar «hayat felsefesi» bakımından, Türk milletinin temel inançlarından ayrılmamıştır. Bu inanç asırların malıdır. Türke göre «dev-

2. ayn. esr.,

let» ve «millet» kutsal varlıklardır. Fakat bugün, başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de «devlet» ve «millet» kelimeleri üzerinde çeşitli spekülasyonlar yapan ve buna göre ordunun toplum içindeki vazifesini başka açıdan gören insanlar vardır.

Orduyu teşkil eden insanlar, subaylar, yedek subaylar ve erler, bu nevi fikirlerin tesiri altında kalabilirler. Bizim gibi hürriyetçi demokrasiye göre idare edilen ülkelerde orduyu, dışardaki tartışmalardan tecrit etmek imkânsızdır. Bundan dolayı, «devlet», «millet» ve «ordu» arasındaki münasebeti açık ve seçik bir şekilde ele almak mecburiyetindeyiz.

Bundan yirmi yıl kadar önce Türkiye'ye de gelen ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bir seri konferanslar veren Erich Rothacker adlı Alman filozofu, bu konuyu çok derin ve ikna edici bir şekilde işlemiştir (3).

Erich Rothacker, konferansına «Tarihî gelişmeleri meydana getiren âmiller nelerdir?» sorusuyle başlar.

Tarihi meydana getiren âmiller, ilk bakışta devletlerdir. Devletler, büyük sosyal organizasyonlardır. Orduları devletler meydana getirir. Devletler, orduları vasıtasıyle başka devletleri yenerler, bu suretle dünya tarihini değiştirirler. Türklerir Anadolu'ya geldikten sonra kurmuş oldukları üç devlet, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri Orta-Doğu, hattâ Avrupa tarihini değiştirmiştir. Avrupa ve dünya tarihine şekil veren büyük devletlerin adını herkes bilir. İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika,

3. Erich Rothacker, Tarihte gelişme ve krizler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansları, İst. 1954.

Rusya, Çin derken bu ülkelerin coğrafyasını değil, bu ülkelere hâkim olan devletleri kasdediyoruz.

Fakat acaba tarihte asıl olan devletler midir? Devletlerin altında, devletlere de şekil veren başka bir şey yok mudur? Erich Rothacker buna «milletler» cevabını veriyor. Gerçekten de devletlerin temelinde milletler vardır. Devletler, milletlerin kendilerini korumak, yaşatmak ve yükseltmek için kurdukları sosyal organizasyonlardır. Tarihin akışı içinde bir millet kurmuş olduğu devlet yıkılabilir. Fakat o millet yaşama gücüne sahipse, kurulan devletin yerine yeni bir devlet kurar.

Tarihte bunun en büyük örneği Türk milletidir. Arkeolojik ve tarihî vesikalara göre Türkler, dünyanın en eski kavimlerindendir. Türklere ait izler, M. Ö. 3000 yılına kadar çıkarılıyor. Türkler M. Ö. 1450-1050 yılları arasında atları ve arabaları ile Çin'e giriyorlar.

Atı, dünya tarihinde ilk defa Türkler ehlileştiriyorlar ve at sayesinde yüzyıllar boyunca dünyaya hükmediyorlar. Çin tarihi ile uğraşan Wolfram Eberhard adlı bir Alman âlimi, eski Çin medeniyetinin yarı yarıya Türkler tarafından yaratıldığına kanidir. Çin tarihi adlı kitabında şöyle diyor:

«Araba Çin icadı değildir. Herhalde kuzeyden, Türk kavimlerinden gelmiş olacaktır» (4).

Çin tarihinde M. Ö. 1050-247 yılları arasında devlet kuran Chou sülâlesi esas itibariyle Türktür. Chou'lar Çin'e atları, arabaları, askerî teşkilâtlarıyle beraber kendi dinlerini de sokuyorlar. Bu devlet yıkılıyor, onun yerini Çinlilerin Hiyung-Nu adını verdiği Hun

4. Dr. Wolfram Eberhard, Çin tarihi, TTK yay. Ankara 1947, s. 31.

devleti alıyor. Hiyung-Nu devleti parçalanıyor, onun yerini Tuk-yu ve Uygur devletleri alıyor. Onlar da yıkıldıktan sonra yerlerine Karahan, Selçuk ve Osmanlı devletleri kuruluyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı devleti yıkılıyor, Türkiye Cumhuriyeti teessüs ediyor. Türkler, bu suretle, çağın ve bulundukları yerin şartlarına göre, yeni devletler kurarak hayatlarını binlerce yıldan beri devam ettiriyorlar (5).

Buna göre, şu soruyu sormak lâzım: Acaba tarihe şekil veren devletler midir? Yoksa milletler midir? Aynı millet, çeşitli sebepler dolayısıyle devleti yıkılınca, yerine yeni devletler kurabildiğine göre, asıl olan devletler değil, milletlerdir.

Fakat bütün milletler aynı iradeyi gösteremiyorlar. Dünya tarihinde devlet kurmayan, kuramayan veya kursa da devam ettiremeyen pek çok kavim vardır. Bunlar başka devletlerin idaresi altında hayatlarını devam ettirirler veya tarihin akışı içinde yok olurlar.

Mısır'da eskiden yüksek bir medeniyet kuran eski Mısır halkı yok olmuştur. Keza menşe itibariyle Türk oldukları ileri sürülen Sümerler de, yüksek bir medeniyet kurduktan sonra tarih sahnesinden silinmişlerdir. Çok eski bir kavim olan Çingeneler, tarihte hiç bir zaman devlet kuramamışlardır. Çingeneler gibi dünyanın dört bir tarafına dağılmış olan Yahudiler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ve Amerikalılar sayesinde İsrail adı altında bir devlet kurabilmişlerdir. Fakat bunun devam edip etmeyeceği belli değildir.

5. Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan, Umumî Türk tarihine giriş, c. I, İst. 1970.

Türk tarihinde de bazı devletler, hattâ bazı Türk kavimleri yok olmuşlardır. Bir zamanlar Avrupa tarihinde önemli rol oynayan Avarlar ile Karadeniz'in kuzeyinde büyük bir devlet kurmuş olan Hazarlar, hem devlet, hem kavim olarak yok olmuşlardır (6). Aslen Türk olan Bulgarlar dil ve din değiştirmek suretiyle, millî varlıklarını kaybetmişlerdir. Bugün Türkiye dışında yaşayan milyonlarca Türk vardır. Bunlardan Azeri, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmenler, Sovyetler Birliği içinde yarı müstakil bir hayat sürmektedirler. Altaylar'da yaşayan Türklerin bir kısmı Ruslaşmış veya Ruslaştırılmıştır (7).

Tarihte devletler gibi milletlerin de yok olması bizi daha derin düşünmeğe sevkediyor.

Acaba tarihte neden bazı milletler devlet kuruyorlar da, bazıları kuramıyorlar? Neden bir zamanlar büyük devlet ve medeniyet kurmuş olan milletler yok oluyor? Devletleri var eden ve yaşatan temel varlığın millet olduğunu biliyoruz. Acaba milletleri millet yapan âmil nedir?

Çağımızın birçok ilim ve fikir adamı gibi Erich Rothacker de bu soruya «kültür» cevabını veriyor. Milletler, gelişigüzel insan yığınlarından ibaret değildir. İnsan yığınlarını «millet» haline getiren «kültür»leridir. Aynı «dil» i konuşan insanlar başkalarından

6. Tarihte kurulan ve yok olan Türk devletleri ve kavimleri hakkında bk. Prof. Dr. Laszlo Raşonyi, Tarihte Türklük, Ankara 1971, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarından.
7. W. Radloff, Sibirya'dan, çev. Dr. Ahmet Temir, İst. 1956, Bu iki ciltlik eserde Rusya'da yaşayan Türkler hakkında geniş bilgi vardır. Yazar, açıkça Türklerin nasıl Ruslaştıklarını da anlatır.

«ayrı» bir topluluk teşkil ediyorlar. Dilin yanısıra din, örf ve âdet, yardımlaşma ve korunma teşkilâtları da, önemli bir rol oynuyor. Sosyologlar, milletleri millet yapan maddî, manevî ortak değer ve müesseselerin hepsine «kültür» adını veriyorlar (8).

Kültür deyince ilk akla gelen şey «dil» dir. «Dil», millet denilen sosyal varlığı birleştiriyor. Onlar arasında duygu ve düşünce akımı vücuda getiriyor. Milletler duygu ve düşüncelerini yazıya geçirince, daha sağlam bir birlik meydana geliyor. Zira yazı sayesinde duygular ve düşünceler hem zaman, hem de mekân içinde yayılıyor.

Biz, yazılı eserler sayesinde, bundan 1200 yıl önce, Göktürk devletinin varlığı, meseleleri, duygu ve düşünceleri hakkında bir fikir ediniyoruz. Göktürk yazıtları'ndan bugüne kadar Türklerin 1200 yıldan beri meydana getirdikleri yazılı eserler, sürekli bir gelenek teşkil ediyor (9).

8. Kültürün ilmî tarifi ve milletlerin hayatındaki rolü hakkında en mühim eserlerden biri Margaret Mead'in Mirror of Man adlı kitabıdır, U.S.A. 1957.
9. Edebiyat ile kültür ve medeniyet arasında çok sıkı bir bağlılık vardır. Tarihe veya aktüel Türk edebiyatına bakarak Türklerin tarihî ve aktüel «dünya görüşleri» hakkında bir fikir edinilebilir. Türkiye'de Türk edebiyat tarihi'ni en iyi Ord. Prof. Fuad Köprülü işlemiştir. Onun Türk edebiyatı tarihi (1920-21, 2. bsk. 1926-28) ve Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar (Ankara 1966) bugün de değerlerini koruyan eserlerdir. Tanzimat sonrası için Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın XIX. Asır Türk edebiyatı tarihi (İst. 1967) adlı kitabına bakınız. Cumhuriyet devri için bk. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Cumhuriyet devri Türk şiiri (İst. 1975, Dergâh Yayınları).

Bunların dışında, bugün Türk halkı arasında yaşayan çok zengin bir sözlü edebiyat var. Bunlar da yazıya geçirilirse muazzam bir hazine teşkil eder (10).

Milletlerin kültürleri sadece yazılı ve sözlü eserlerden ibaret değildir. Milletlerin ortak olarak uydukları örf ve âdetler, onların millî şahsiyetlerinin temelini teşkil eder. Dünyayı dolaşan seyyahlar ve ilim adamları, milletleri birbirinden ayıran örf ve âdetleri, en ince ayrıntılarına kadar kaydetmişlerdir. Türkler hakkında da dünya dillerinde pek çok eser vardır. Yüz yıldan beri Batılılar Türkleri incelemeyi bir ilim dalı haline getirmişlerdir. Bu ilme «Türkoloji» adı veriliyor. Bugün dünyada Amerika'dan Japonya'ya kadar Türk dilini, Türk tarihini, Türk sanatını, Türk edebiyatını, Türklerin bugünkü sosyal, politik ve ekonomik durumlarını inceleyen pek çok ilim adamı vardır (11).

Kültür denilince sadece dil ve edebiyat değil, musiki, resim, dans, mimarî gibi sanatlar da söz ko-

10. Halk edebiyatı, halkın inançları bakımından çok önemlidir. Ordunun temelini halk çocukları teşkil ettiğine göre, subayların bu konuda bilgiye sahip olmaları çok faydalıdır. Ord. Prof. Fuad Köprülü, Halk edebiyatını da incelemiştir. Atatürk Üniversitesi Halk Edebiyatı Bölümü, halktan topladığı sözlü edebiyata ait pek çok malzemeyi yayınlamaktadır.
11. Bugün Türkiye'de Türk tarihini, Türk sanatını inceleyen değerli ilim adamları vardır. Bunlardan Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Faruk Sümer, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Prof. Dr. Nejat Diyarbekirli Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Bahaeddin Öğel, Prof. Dr. Mehmet Köymen, Prof. Dr. Semavi Eyice, Prof. Dr. Emel Esin ve diğerleri Türk tarih ve sanatına ait değerli eserler neşretmişlerdir.

nusudur. Türklerin nasıl kendilerine has bir dilleri ve edebiyatları varsa, musikileri, resimleri, dansları ve mimarileri de mevcuttur. Bunlar da binlerce yıllık bir gelenek meydana getiriyor ve ilmî araştırma konusu teşkil ediyorlar.

Kültür denilince sadece bunlar değil, aile ve hukuk sistemleriyle çalışma tarzı, üretim, tüketim, ulaşım şekilleri de kasdolunuyor. Meşhur Amerikan sosyal antropoloji âlimi Margaret Mead, kültür kavramına, tabiatın dışında bir milletin hayatına şekil veren maddî ve manevî her şeyi sokuyor. Bir çocuk dünyaya geldikten sonra, aile, okul, iş yeri, çarşı vesair vasıtalarla, içinde yaşadığı toplumun kültürünü alır, şahsiyetine mal eder. Çocuk, bu suretle içinde doğduğu ve yaşadığı toplumun bir uzvu ve temsilcisi olur. Bir millete mensup olan her fert, o milletin kültürünü, dilini, dinini, zevkini, inançlarını, örf ve âdetlerini beraberinde taşır. Kültür fertleri aşan, fertlere şekil, yön ve şahsiyet veren bir varlıktır. Büyük Alman filozofu Hegel, buna «objektif geist» = «maddeleşmiş ruh» adını veriyor. Hegel'den sonra gelen düşünürler buna «kültür» adını veriyorlar (12).

Hegel'in kültüre «objektif geist» demesinin sebebi, kültür sahasına giren her şeyde, insan ruhuna has, manevî bir değerin, duygu veya düşüncenin maddî bir hale gelmesidir. Meselâ cami, dıştan bakınca, şekil almış bir madde yığınıdır, objektiftir. Fakat câmi, sadece maddeden ibaret değildir. O, ortak bir inancın ifadesidir. O, bir inancın madde şekline girmesidir. Mehmed Akif, «Fatih Camii», Yahya Kemal «Süleymaniye'de Bayram Sabahı» başlıklı güzel şiirlerinde camiin taşıdığı ruhî, manevî ve içtimaî değerleri çok güzel ifade etmişlerdir (13).

12. Herman Wein, Tarih, insan ve dil felsefesi üzerine altı konferans, çev. İsmail Tunalı, İst. Üni. Ede. Fak. Yay. 1959.

«Cami» kelimesi, cem eden, toplayan mânâsına gelir. Gerçekten de cami, aynı inanca mensup insanları toplar ve onları bir «cemaat» haline getirir.

Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra, köylerini, kasabalarını camiler etrafında kurmuşlar, günlük hayatlarını, beş vakit namaz ve camide verilen hutbe ve vaızlarla cami tayin etmiştir. Bugün de Türklerin hayatında cami önemli bir rol oynamaktadır.

Eski Türk toplumunda camiin yanında medrese ve tekke gibi aynı inancı yayan müesseseler de vardı. Onların da cami gibi güzel binaları vardı.

Bu örnek bize gösteriyor ki, inançlar, duygular ve düşünceler maddî şekiller alabiliyorlar ve insanlara şekil veriyorlar.

Fabrika da cami gibi, madde haline gelmiş bir inanç veya bir fikrin ifadesidir. Hegel'in deyimi ile o da bir «objektif geist» dir. Fakat burada kendisini gösteren ruh camidekinden farklıdır. Fabrika, insanoğlunun maddî ihtiyaçlarını temine yönelik bir kuruluştur. Cami, manevî değerleri, fabrika maddî değerleri ifade eder. İkisi de insanoğlunun eseridir, ondan bir parçadır. Tabiatta ne cami, ne de fabrika vardır.

İnsanoğlunun maddî ve manevî ihtiyaçları çok

13. Mehmed Akif ve Yahya Kemal, Türk kültür değerlerini şiirde en güzel şekilde ifade eden şâirlerimizdendirler. Mehmed Akif'in Safahat'ı ile Yahya Kemal'in Kendi gök kubbemiz adlı eserleri her Türk aydınının okuması gereken kitaplardır.

çeşitlidir. O, bu ihtiyaçlara cevap verebilmek için binlerce şey icat etmiş ve geliştirmiştir. Kültür, bir bakıma, insanoğlunun maddî ve manevî ihtiyaçlarının maddeleşmiş şekillerinden ibarettir.

İnsanoğlunun ihtiyaçları ve inançları zamana ve mekâna göre değişir. Bunlar öz itibariyle aynı kalsalar bile, onları tatmin eden vasıtalar aynı kalmaz. Medeniyet tarihini inceleyince, kültürlerin değiştiklerini görürüz.

«Kültür değişmesi» adını alan bu konu bizi yakından ilgilendirir. Türkler tarihleri boyunca birkaç kere din ve medeniyet değiştirmişlerdir. Türkler, tarih sahnesine atlı, akıncı bir kavim olarak çıkıyorlar. Bu devirde kendilerine has, tabiatı esas alan bir dinleri vardır. Fakat Türkler daha sonra Budizm ve Maniheizm'in tesiri altında kalıyor, toprağa yerleşerek, Doğu Türkistan'da yüksek bir medeniyet kuruyorlar. Türklerin bir kısmı Hıristiyan oluyor. Bugün Romanya'da ve Rusya'da Hıristiyan olan Türkler vardır. Hazar Türkleri, nasıl olmuşsa, bir Yahudi dini olan Museviliği kabul ediyor. Fakat Türklerin büyük bir kısmı, IX-X uncu yüzyılda Müslüman oluyorlar ve bin yıl bu din ve medeniyet içinde yaşıyorlar. Osmanlı devleti yıkılmaya başlayınca, eskiyen kurumların yerini, Batı örneğine uygun müesseseler alıyor. Türkiye, son iki yüz yıl içinde Batı'dan pek çok şey kabul ediyor.

Medeniyet veya kültür değişmesi, toplumların hayatında çok çeşitli meseleler doğuruyor. Önce yüksek tabaka, idare eden sınıf, yabancı tesir altında kalıyor. Halk kitlesi genellikle eski yaşayış tarzını, örf ve âdetlerini devam ettiriyor. Bunun neticesi olarak aydın tabaka halktan kopuyor. Halk, yabancı tesir altında

kalan aydını, dinine, memleketine ihanet etmiş sayıyor. Aydın tabaka halkı, onun dinini, örf ve âdetlerini beğenmiyor. Ona zorla, kendisinin değer verdiği kültür ve medeniyeti kabul ettirmeğe kalkıyor. Bunun neticesinde, aydınlarla halk arasında gerginlikler, anlaşmazlıklar, çatışmalar oluyor.

Bu değişiklik zamanla öyle bir hal alıyor ki, aynı millet kendi tarihine, diline, dinine yabancılaşıyor. Yabancı tesirler bazan bir milletin şahsiyetini tamamiyle değiştiriyor. Daha önce de söylediğim gibi, yabancı tesirlerle millî şahsiyetini tamamiyle kaybeden kavimler vardır. Bunun en tipik örneği aslen Türk olan Bulgarlardır. Fakat onların dışında yabancı tesirlerle Türklüklerini kaybeden daha birçok Türk kavmi vardır.

Türk tarihinde yabancılaşma daha Milâttan önceye kadar çıkar. Çin'de devlet kuran Türk boyları zamanla tamamiyle Çinlileşirler. VIII inci yüzyılda bugünkü Moğolistan'da dikilen Göktürk yazıtları bu yabancılaşmaya karşı bir isyandır. Bundan dolayı bu kitabelerin Türk kültür tarihinde büyük yeri vardır. Zira biz ilk defa bu kitabelerde milliyetçiliğin en kuvvetli ifadesini buluyoruz.

Türkiye'de bugün de yabancılaşmaya karşı bir isyan vardır. Bu isyan kendisini milliyetçilik şeklinde gösteriyor (14). Gerçekten de Türkiye'de iki yüz yıl-

14. Türkiye'de milliyetçilik akımı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında doğmuştur. Başta Ziya Gökalp olmak üzere bu akımı işleyen pek çok fikir, edebiyat ve sanat adamı yetişmiştir. Halide Edib, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Tarık Buğra, Necati Sepetçioğlu ve daha pek çok yazar ve şair bu akıma dahildirler. Bugün Marksizmin sınıf

dan beri devam eden Batı tesiri, bizi kendi tarihimize, dinimize, hattâ dilimize yabancı kılmıştır. Bugün Türkiye'nin üzerinde kuzeyden gelen kültür rüzgârları esmeğe başlamıştır. Türkiye, Doğu ile Batı arasında bir yarımadadır. Bu da daima Doğudan ve Batıdan gelen akımlarla karşılaşmış, fırtınalar doğurmuştur. Fakat insanlık tarihinin en büyük kültür ve medeniyetleri de Türkiye'de doğmuştur.

Türkiye'de vukua gelen kültür ve medeniyet değişmesi hâdisesi son yıllarda geniş bir araştırma konusu olmuştur. Aslen Yahudi olan İngiliz türkologu Bernard Lewis, Türkiye'deki değişmeleri Modern Türkiye'nin doğuşu adlı bir kitapta tarihî oluş halinde incelemiştir. Bu kitap Türkçeye çevrilmiş ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır (1970). Marksist bir görüşe sahip olan Niyazi Berkes aynı konuyu Türkiye'nin çağdaşlaşması adlı bir kitapta ele almıştır (Bilgi Yayınevi, 1973). Bunlar arasında en iyi ve en derin tedkik Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın Kültür değişmeleri adlı kitabıdır (1969).

Kültür denilince karşımıza bir yığın hâdise çıkar. Daha önce de belirttiğim gibi, bir toplumda, tabiatın dışında, insan elinden ve dilinden çıkma her şey kültür kavramına girer. Erich Rothacker'e dayanarak dedik ki, tarihe şekil veren kuvvetler «devlet» şeklinde görünürler ama devletleri yaratan milletlerdir. Milletleri millet yapan kuvvetler, inançlar, vasıtalar kültür adı altında toplanır. Acaba kültür denilen şey

fikrine dayanan bölücü, görüşüne karşı, milliyetçiler «birlik» ve «dayanışma» tezini savunuyorlar. Bu konuda Ziya Gökalp, Remzi Oğuz Arık ve Nurettin Topçu'nun kitapları değerli ve önemlidir.

nedir? Dil, din, örf ve âdet, kanun, merasim, üretim, tüketim tarzi diyoruz. Acaba bu yığının içinde onlara mânâ veren bir şey yok mudur? Neden binlerce yıl inanılan dinler bir devir geliyor ki, bize bir çocuk masalı gibi görünüyor. Eski tapınaklar terkediliyor, harabeye dönüyor. Eski ilâh heykelleri parçalanarak duvar taşı olarak kullanılıyor.

Erich Rothacker, bahsetmiş olduğum konferanslarında 'kültür'ü, «hayat karşısında alınan bir tavır» olarak tarif ediyor ve buna tipik bir örnek veriyor. Bu örnek Türk tarihinde birçok şeyi izah eder:

Doğu milletleri, Çinliler ve Hintliler, genellikle tabiat karşısında pasif bir tavır alırlar. Bir zamanlar Türklerin de benimsemiş oldukları Budizm, saadeti «Nirvana» da bulur. «Nirvana» ölüm değildir. «Nirvana» insanların bütün ihtiraslarını terkederek kavuştukları huzur ve sükûn halidir. Bu huzur ve sükûn hali Buda'nın bağdaş kurmuş, gözleri kapalı, içine dalmış, gülümseyen çehresinde kendisini çok iyi gösterir. Burada mutlak bir barış söz konusudur.

Hayat karşısında alınan bu tavrı, bir Çin filozofu şöyle ifade ediyor:

«Bükülene hiç bir şey olmaz, eğilen gene doğrulur. Bütün suya benzer, su bütün insanların işine yarar, ama didişmez. Su insanların küçümsedikleri yerde bulunur, onun için Tao'ya yakındır. Dünyada su kadar yumuşak, su kadar zayıf hiç bir şey yoktur; ama sert olana, kuvvetli olana saldıran hiç bir şey tesir bakımından onu geçemez. Suda yerini başka bir şeyin tutabileceği hiç bir şey yoktur. Zayıf kuvvetliyi, yumuşak serti alteder» (15).

15. Erich Rothacker, Tarihte Gelişme ve Krizler, İst. 1954, s.

Eski çağlarda Çinliler bu «yumuşak» metodu Türklere tatbik ederek onları yenmişlerdir. Orhun kitabeleri'nde Çinlilerin tatlı sözlerinin, yumuşak ipeklerinin ve ince, nazlı kadınlarının Türk beylerini baştan çıkardığından bahsedilir.

Çinliler, dünyaya savaşçı olarak gelen Türk kavimlerini Buda rahipleri ile kandırarak barışçı hale getirmişlerdir. Daha sonra tasavvuf da İslâmiyet'te aynı rolü oynamıştır. İslâmiyet aslında, dünya ve âhirete aynı derecede önem veren bir din olduğu halde, Avrupalılar Arapçadan tercüme ettikleri ilmî eserlere dayanarak, tabiatın gizli güçlerini keşfe çalışırlarken, Müslümanlar derin bir uykuya dalmışlardır.

Türklerin tarihlerinde dine ve savaşa önem vererek, ticaret ve sanayii ihmal etmeleri, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına sebep olmuştur.

Türkiye'de bugün bile gençler, ilim ve teknikten çok, heyecan verici ve hayallerini besleyici konulara önem veriyorlar. Yapıcılıktan çok yıkıcılık onlara daha çok zevk veriyor.

Kültür yetişme tarzıyle yakından ilgilidir. Yapılan tecrübe ve müşahedeler gösteriyor ki, çocuklar içinde bulundukları çevreye, aldıkları terbiyeye göre şekil alıyorlar. Çevreyi ve terbiye tarzını değiştirmek suretiyle yeni nesiller yetiştirilebiliyor. Türkiye'de de son yüz yıl içinde yeni okullardan yeni nesiller yetişmiştir. Bugünkü nesiller eski nesillere nazaran daha aktiftir. Fakat sadece okulları değiştirmekle iş bitmiyor. Geniş halk kitlelerini de eğitmek lâzımdır.

Bugün Türkiye'nin karşılaştığı mesele, sadece «maddî imkânlar» meselesi değil, Türk milletini yaşatacak ve ileri götürecek örnek insan meselesidir.

Çocuklarımızı nasıl yetiştirelim ki, onlar, millî şahsiyetlerini muhafaza ederek Türkiye'yi ileri bir ülke haline getirsinler ve Türklüğü kurtarsınlar? Bu «yeni bir değerler sistemi», «yeni bir terbiye tarzı», «yeni bir okul», «yeni bir yaşayış tarzı» demektir.

Başka hayatî bir konu: Çocuklarımızı Batı modelıne göre mi, Doğu modeline göre mi yetiştireceğiz? Bugün Türkiye'de çeşitli inançlar, sistemler ve modeller çarpışıyor. Bütün Türklerin kabul edebileceği bir «hayat felsefesi» yaratılmazsa, bu çatışma, başka ülkelerde olduğu gibi, Allah saklasın, bir «iç savaş»a dönüşebilir.

Anlaşmazlıkların temelinde «fikir», «inanç», «yetişme» ve «yetiştirilme tarzı», bir kelime ile «kültür» vardır. Neye inanılacağı, neye inanılmayacağı konusu bugün Türkiye için acil ve hayatî bir mesele haline gelmiştir. Bu mesele, benim kanaatime göre ancak «düşünce» yoluyle halledilebilir. Tarihte zor, tehdit, hapis, sürgün ve idam, inançların yayılmasının önüne geçememiştir. İnsanlar ancak «ikna» ve «aydınlatma» metodu ile düşüncelerini değiştirebilirler. Bu konuda, bizde pek önem verilmeyen «felsefe», «edebiyat» ve «sanat» ın büyük rolü vardır. Dikkatleri o tarafa yöneltmenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

(11 Şubat 1976 tarihinde Millî Güvenlik Akademisi'nde verilen konferans)

Millî kültür, c. I, nr. 1, Kasım 1976, s. 33-38

TÜRK MİLLETİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ

GİRİŞ

Türkiye'de kültür konularını ilk defa ciddî ve ilmî bir şekilde ele alan ve onu millî varlığın temeli yapan Ziya Gökalp, kelimenin kök mânasına uygun olarak «hars» kelimesini kullanmıştır. Son yıllarda yine kelimenin kök mânasına uygun olan «ekin» kelimesi kullanılmakta ise de henüz yaygın hale gelmemiştir.

İlim ve fikir adamlarının çoğu «kültür» kelimesine «tabiat»a zıt bir mânâ vermektedirler. İnsanoğlunu diğer hayvanlardan ayıran taraf, tabiatın verdiği ile yetinmemesi, onu değiştirmesi, kendi emrinde kullanması ve aşmasıdır. Bu maksatla vücuda getirilen maddî ve manevî her şey, «kültür» sahasına girer.

«Kültür», maddî ve manevî her şeyi işlemek ve geliştirmek demektir. İnsanoğlu tabiatı işleyerek kendi iradesi altına aldığı gibi, kendisini de maddî ve manevî olarak işlemiştir. Teknik tabiatı, spor ve tıp vücudu, sanat duygu ve hayali, ilim ve felsefe düşünceyi işlemekle vücuda gelmiştir.

«Kültür» asırlar boyunca gelişmiştir. Bu gelişmede çeşitli kültürler arasındaki münasebetlerin büyük

rolü vardır. Milletler tarih boyunca birbirlerinden maddî ve manevî pek çok şey almışlardır.

Fakat şahsiyet sahibi milletlerin kendilerine ait kültürleri de vardır. Yüksek seviyede olan hiç bir kültür «saf» değildir. Medenî milletlerin istisnasız hepsi başka milletlerin kültürlerinden istifade etmişlerdir.

Büyük Fransız şair ve fikir adamı Paul Valéry «arslanın vücudu yediği hayvanlardan oluşur» der. Bu fikir, fertlerin kültür hayatına uygun olduğu kadar millî kültür sahasına da uygundur. Nasıl bir fert, maddî ve manevî şahsiyetini dışardan aldığı gıdalarla geliştirebilirse, milletler de öyledir. Fakat arslan yediği bütün hayvanları kendi vücuduna kalbeder. İnsanlar ve toplumlar da öyledir. Her fert ve millet dışardan kendi bünyesine uygun olanları seçer. Bu bakımdan seçilen unsurlar son derece önemlidir. Nasıl hayvanlar ve insanlar dışardan bünyelerine uygun olmayan gıdaları alınca rahatsız olur, hastalanır, hattâ ölürlerse, millî varlığa uygun olmayan yabancı kültürler de milletleri öldürebilir. Dünya ve Türk tarihinde yabancı kültürleri benimsemek yüzünden yok olan devletler vardır.

Türkler Çin'de Milâttan çok önce hanedan kurmuşlardır. Çin ve Türk kültür münasebetleri üzerinde kaynaklara dayalı araştırmalar yapan Alman âlimi Prof. Dr. Wolfram Eberhard, M. Ö. 1050-247 yılları arasında Çin'e hâkim olan Chou hanedanının menşe itibariyle Türk olduğunu ileri sürer. Atı, arabayı, bronzu, hayvan takvimini ve gök dinini Çin'e Chou'lar sokmuştur (Bk. Çin Tarihi, Ankara 1947, s. 31-34). Chou'lardan sonra Çin'de daha birçok Türk hanedanı

kurulmuştur. Fakat bunların çoğu büyük Çin denizinde erimişlerdir. VIII. yüzyılda Orta Asya'da Orhun nehri kıyılarında dikilen Göktürk kitabelerinde Çin tesirinden büyük bir dehşet ve korku ile bahsedilir. Göktürk kitabeleri hayret verici bir uyanıklıkla Türklere, kendi millî kültürlerine sıkı sıkıya sarılmalarını vasiyet eder.

Türkler akıncı bir kavim oldukları için, gittikleri ve yerleştikleri her yerde yabancı tesirlere maruz kalmışlardır. Yalnız Çin'de değil, başka ülkelerde hanedan veya devlet kuran Türklerden de zamanla yok olanlar vardır. Bulgarlar IX. yüzyıldan önce Türktüler. Fakat bu asırdan sonra Slav ve Hıristiyan kültürü tesiri altında kalarak, millî şahsiyetlerini kaybetmişlerdir. Çin'de büyük bir devlet kuran Tabgaç'lar da Budizmi kabul ettikten sonra yok olmuşlardır. Türk tarihinde daha buna benzer bir yığın örnek vardır. Yalnız İslâmiyet birçok bakımlardan eski Türk medeniyetine uygun olduğu için, muazzam tesirine rağmen Türklüğü yok edememiş, tam aksine onun asırlarca süren büyük bir devlet ve medeniyet kurmasını sağlamıştır. Anadolu Türkleri, Anadolu'da ve Balkanlar'da, bin yıl boyunca eski Türk, İslâm, Bizans, Akdeniz ve Avrupa medeniyetlerinden aldıkları unsurlarla, yüksek bir kültür ve medeniyet kurmuşlardır.

Bu başarının başlıca sebebi, Anadolu'ya gelen Türklerin yerli kavimlerden çok ve kuvvetli olmalarıdır.

Türklerin en belirgin özelliği, «hür ve müstakil olarak yaşama», «dünyaya hâkim olma» iradesidir. Türk tarih ve kültüründe bunu gösteren pey çok ör-

nek vardır. Fakat Türk, münasebette bulunduğu veya idaresi altına aldığı kavimlere saygılı ve âdil olmasını da bilmiştir. Anadolu Türkünün başarısını sadece kılıç kuvvetiyle izaha kalkışmak çok yanlış bir görüştür. Anadolu Türk devlet ve medeniyetini kuranlar sadece gaziler değildir. Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre gibi, bütün insanlığı sevgi ile kucaklayan ve birleştiren velilerin de bunda büyük rolü vardır. Anadolu'yu fetheden Türkler her yerde camiler, medreseler ve tekkeler kurmuşlardır. Bunlar Türklerin yiğitlik ve kahramanlığına adaleti, sevgiyi, müsamahayı, zarafet ve inceliği katmışlardır.

Türklerin Anadolu'da ve Balkanlar'da vücuda getirdikleri kültür ve medeniyet, tarihin en güzel, en üstün, en insanî, en ince medeniyetlerinden biridir. Türkiye'ye gelen Avrupalı seyyahlar, edebiyatçılar, fikir adamları, ressamlar bu medeniyet ve sanat eserleri karşısında duydukları hayranlığı belirtmekten geri kalmamışlardır. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı kitabının başında bunlardan bazılarını zikreder. Türkiye'de milliyetçilik şuurunun uyanmasında Avrupalıların bu nevi değerlendirme ve araştırmalarının büyük rolü olmuştur. Batı medeniyet ve kültürü karşısında aşağılık duygusu hisseden Tanzimat sonrası Türk aydınları, Avrupalıların bu nevi yazılarını okuduktan sonra kendi milletlerinin dehasına inanmışlardır.

Ziya Gökalp'ın bu tesbiti mühim olduğu için, söylediklerini buraya alıyoruz: «Türkçülüğün memleketimizde zuhurundan evvel, Avrupa'da Türklüğe dair iki hareket vücuda geldi. Bunlardan birincisi Fransızca (Turquerie) denilen (Türkperestlik) dir. Türkiye'de

yapılan ipekli ve yün dokumalar, halılar, kilimler, çiniler, demirci ve marangoz işleri, mücellitlerin, tezhipcilerin yaptıkları teclitler ve tezhipler, mangallar, şamdanlar ilh... gibi Türk sanatının eserleri çoktan Avrupa'daki nefâisperestlerin dikkatini celbetmişti. Bunlar Türklerin eseri olan bu güzel eşyayı binlerce liralar sarfederek toplar ve evlerinde bir Türk salonu yahut Türk odası vücuda getirirlerdi. Bazıları da bunları başka milletlere ait bedialarla beraber, bibloları arasında teşhir ederlerdi.

Avrupalı ressamların Türk hayatına dair yaptıkları tablolarla, şairlerin ve feylesofların Türk ahlâkını tavsif yolunda yazdıkları kitaplar da (Turquerie) dahiline girerdi. Lamartine'in, Auguste Comte'un, Pierre Lafayette'in, Âli Paşa'nın kâtibi bulunan Mismer'in, Pierre Loti'nin, Farrère'in Türkler hakkındaki dostane yazıları bu kabildendir. Avrupa'daki bu hareket, tamamiyle Türkiye'deki Türklerin bedii sanatlarda ve ahlâktaki yüksekliklerinin bir tecellisinden ibarettir.

Avrupa'da zuhur eden ikinci harekete de Türkiyat (Türkoloji) namı verilir. Rusya'da, Almanya'da, Macaristan'da, Danimarka'da, Fransa'da, İngiltere'de birçok ilim adamları eski Türklere, Hunlara ve Moğollara dair tarihi ve atikiyatî taharriler yapmağa başladılar. Türklerin pek eski bir millet olduğunu, gayet geniş bir sahada yayılmış bulunduğunu ve muhtelif zamanlarda cihangirane devletler ve yüksek medeniyetler vücuda getirdiğini meydana koydular. Vâkıa, bu sonki tedkiklerin mevzuu, Türkiye Türkleri değil, kadim şark Türkleriydi. Fakat birinci hareket gibi, bu ikinci hareket de memleketimizdeki bazı mütefekkirlerin ruhuna tesirsiz kalmıyordu. Bilhassa, Fransız

müverrihlerinden Deguignes'nin Türklere, Hunlara ve Moğollara dair yazmış olduğu büyük tarihle İngiliz âlimlerinden Sir Davids Lomley'in Sultan Selim-i Sâlis'e ithaf ettiği Kitab-ı İlmü'n-Nâfi ismindeki umumî Türk sarfı, mütefekkirlerimizin ruhunda büyük tesirler yaptı» (1).

Şairin:

O mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler

dediği gibi, milletler de umumiyetle kendilerinin vücuda getirdikleri kültür eserlerinin değerini pek farketmezler. Bunun sebebi, yarattıkları eserlerin onlara çok tabiî gelmesidir. Bir Türk için halıdan, kilimden, yoğurttan, şişkebaptan, Süleymaniye camiinden, Yunus'tan, Mevlevî ayininden, Erzurum barlarından, Köroğlu'ndan, Kerem ile Aslı'dan, misafirperverlikten, iyilikten daha tabiî ne olabilir? Bir balık için deniz ne ise, bir Türk için de asırlar boyunca içinde yaşadığı kültür odur.

Fakat Türk kültür ve medeniyetiyle ve Türklerle ilk defa karşılaşan yabancılar için bunlar yeni ve orijinaldir. Bundan dolayı bir Türkün kendi milleti ve kültürü hakkında canlı fikirler edinmesi için onlara âdeta yabancı gözüyle bakması lâzımdır. Dış ülkelere gidenler, kendi memleketlerinin suyuna, toprağına, havasına karşı derin bir özlem duyarlar. Böyle duygular bize bizi keskin bir ışık altında gösterir.

Bir kültürün içinde yaşamak başka, onun üzerinde düşünmek başka bir şeydir. «Millî», adı üstünde bir «şuur» yani «farkına varış», yeni deyimle «bilinç» demektir.

1. Türkçülüğün Esasları, İstanbul 1976, s. 1 - 2).

Türkler, kendilerine has kültür değerlerini bilmedikleri, onlar üzerinde kafa yormadıkları, onların millî varlık bakımından taşıdıkları değeri ölçmedikleri için, pek çok şey kaybetmişlerdir. Bir millet, kendisini hiçe sayarak yabancıların manevî kölesi olursa, ergeç maddî kölesi de olur. Hikmetin esası, ferdin ve milletin kendi kendisini bilmesidir. «Millî şuur» kendi milletinin varlığını tanımak ve bilmek demektir.

Fakat bu yeterli değildir. Biz bugün değişen dünya ortasında, kanunda denildiği gibi, «kendimize has özellikleri kaybetmeden», çağa uygun, yeni, ileri, güzel bir kültür ve medeniyet vücuda getirmek zorundayız. Milliyetçilik asla bir «narsisizm», ayna karşısına geçerek kendisine hayran olmak değildir. O, bir «benlik şuuru», «kendisine güvenme duygusu», «yeni şeyler yaratma iştiyakı ve iradesi» dir. Bu şuur, duygu, iştiyak ve iradeyi bize; milletimizin tarih boyunca yarattığı eserler verir. Süleymaniye'yi yaratan bir milletin çocukları, bugün Türk şehirlerini çirkinleştiren beton yığınlarına tahammül etmemeli, aynı teknik ve malzeme ile çağın en güzel mimarî eserlerini vücuda getirebilmelidir. Bu, sadece başkalarını taklit etmekle değil, kendi kendisini bilmekle olur. Öğretmenlere düşen vazife, kanunun 2. maddesinde söylenildiği gibi «Türk milletinin bütün fertlerini, Türk miletinin kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren yurtdaşlar olarak yetiştirmek» tir. Bu nasıl olur, bunun için neler yapılması gerekir? Biz, işte bu küçük risalede bu soruya cevap vermeğe çalışacağız.

I. TÜRK DİLİ

Dil, bir milletin kültürel değerlerinin başında gelir. Bundan dolayı ona büyük ehemmiyet vermek gerekir.

Aynı dili konuşan insanlar «millet» denilen sosyal varlığın temelini teşkil ederler. Dil, duygu ve düşünceyi insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak, aralarında «duygu ve düşünce birliği» olan bir cemiyet, yani «millet» haline getirir.

Dilini bilmediğimiz bir ülkede, etrafımızda milyonlarca insan kaynaşsa da kendimizi «yalnız» hissederiz.

Fert, konuştuğu dili hazır bulur. Dil, ferde cemiyetin bağışladığı en büyük miras ve donatımdır. Ana, baba, çevre, okul, çocuğa dil vasıtasıyle cemiyetin asırlar boyunca biriktirdiği hayat tecrübesini ve kültürünü de aktarır.

Biz dili, kelime kelime değil, cümle, cümle öğreniriz. Kelimeleri alfabe sırasına dizen sözlükler, onları canlı muhitlerinden çıkarırlar. Dil, konuşulan ve yazılan «cümleler» den ibarettir. Cümleler ise bir duygu ve düşünceyi ifade eder. Gerçek dil hakkın-

da bir fikir edinmek için sözlüklere değil, konuşmaya veya yazılı metinlere bakmak lâzımdır. Türkçeye binlerce yıldan beri giren yabancı kelimeleri çıkarmağa kalkanlar bu vâkıayı gözönünde bulundurmadıkları için, kelimeye cümleyi, yani duygu ve düşünceyi feda etmişlerdir. Aşağıdaki deyim ve atasözlerine bakınız:

«Akıl almak», «akıl almamak», «akıl dağıtmak», «akıl defteri», «akıl dışı», «akıl erdirememek», «akıl hocası», «akıl işletmek», «akıl kârı», «akıl kesmek», «akıl kumkuması», «akıl öğretmek», «akıl satmak», «akıl sır ermez», «akıl vermek», «akılda bulundurmak», «akıldan çıkmamak», «akılla ölçmek», «akıllara durgunluk vermek», «akıllı düşman» (1).

Akıl kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiştir ama bu yirmi kadar deyimi Türkler vücuda getirmişlerdir. Türkiye'de onları bilmeyen bir Türk tasavvur edilemez.

Şimdi «akıl» kelimesi Arapçadır diye onu dilden çıkarmak, «Türkçedir» diye ölü «us» kelimesini diriltmeğe çalışarak, yirmiden fazla canlı deyimi yok etmek «akıl kârı» mıdır? Ve böyle bir davranış ilme ve millî kültür anlayışına uyar mı?

Türkçede, konuşma ve yazı dilinde «akıl» kelimesinin kullanıldığı kim bilir kaç bin, kaç yüz bin cümle vardır? «Us» kelimesini kabul edersek onların hepsini «us»a çevirmemiz gerekecek. Türk milleti bundan zarar mı edecek, kâr mı edecek?

Konuşulan ve yazılan Türkçe, binlerce yılın mah-

1. Yukarıki deyimleri E. Kemal Eyüboğlu'nun çok kıymetli bir dil ve kültür kaynağı olan Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimleri, kitabından aldım.

sulüdür. O, Türk milletinin ortak malıdır. Ona elbette yabancı kelimeler, hattâ deyimler karışmıştır. Divan edebiyatının yazıldığı Osmanlıca on binlerce yabancı kelime ve terkiple doludur. Böyledir diye, eski Türk edebiyatını Türk kültürünün dışına mı atacağız?

Divan edebiyatı, eski Türk kültürünün bir parçası ve en güzel aynasıdır. Onu eski Türk medreselerinden, tekkelerinden, sarayından, çarşısından ve günlük hayatından ayırmağa imkân yoktur. Onu da ötekiler gibi Türkler vücuda getirmiştir.

Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra, daha önce vücuda gelen İslâm medeniyetini de almışlar, fakat onu içlerine sindirmeğe çalışırken, kendilerine göre tasarruflarda bulunmuşlardır. Malzeme dışardan alınmış olsa bile yapı Türkündür. Yunus Emre, Âşık Paşa, Bâkî, Nedim, Nef'î, Şeyh Galib, Türk kültürü içinde doğmuş, yaşamış, eser vermiş şahsiyetlerdir. Onlar eserlerini «Osmanlıca» denilen dil ile vücuda getirmişlerdir. Daha doğrusu eserleriyle Osmanlıca denilen zengin ve ince «kültür dili»ni cümle cümle, beyit beyit onlar yaratmışlardır.

Kendi milletinin tarih ve kültürünü öğrenmek ve incelemek isteyen her Türk, bu eserleri anlamak ve onlardan zevk almak için, bu dili bilmek zorundadır. Yabancı kültürlerden istifade etmek için, yabancı dili okullarımızda öğretmek maksadıyle bunca emek ve para harcarken, kendi millî kültür kaynaklarımıza sırt çevirmeği mazur göstermek bir hayli güçtür. Bunun adına gaflet, cehalet ve dalâlet derler.

Türkçeye yabancı dillerden girmiş olan her kelimenin tarihî ve kültürel bir mânâsı vardır. Onlar Türklerin diğer miletlerle olan kültür alışverişinin de-

lilleridir. Bize düşen onları çıkarmak değil, anlamağa ve değerlendirmeğe çalışmaktır.

Bizim Türk dili deyince sadece Türkiye Türkçesini gözönünde bulundurmamız da yanlıştır. Türkiye Türkçesi, daha önceki Türkçenin bir devamıdır. Türkçeye Anadolu'ya geldikten sonra yerli dillerden pek çok kelime girmiştir. Fakat on binlerce kelime ve deyim bizi, Malazgirt öncesine bağlar.

Türkiye dışında yaşayan yüz milyona yakın Türkün konuşma ve yazı dili de bizi ilgilendirir. Bütün Türklerin kullandıkları dili, deyimleriyle tesbit eden bir lügata ihtiyaç vardır.

Dilciler, umumiyetle muhtelif Türk şiveleri arasındaki fonetik benzerlikler ve farklar üzerinde duruyorlar. Kelime ve deyimlerin mânâ bakımından mukayesesi kültür yönünden daha mühimdir.

Türkiye dışındaki Türklerin hayat, çevre ve yabancılarla olan münasebetlerini, onların yazılı ve sözlü eserlerinden çıkarmak mümkündür. Bu eserlerin incelenmesi bize pek çok şey öğretir.

Türkçeden yabancı dillere geçen kelime ve deyimler bizim onlar üzerindeki tesirlerimizi göstermesi bıkımından ayrıca mühim bir konudur. «Yoğurt» ve «şişkebap» kelimeleri, yoğurt ve şişkebabı ile beraber bütün dünyaya yayılmıştır. Balkan dillerinde Türkçeden binlerce kelime bulunmaktadır. Bunlardan her biri, bize has bir duygu, düşünce, müessese veya eşyayı gösterir.

Türkçenin en eski kelimeleri uzak köylerde yaşamaktadır. Türk kültürünü tanımak için onları da kullanıldıkları cümleyle beraber derlemeğe ihtiyaç vardır.

Dil, bir milletin yaşadığı sosyal hayata göre tabakalara ayrılır. Köylünün hayatı ile şehirlinin hayatı aynı değildir. Okuma - yazma bilenlerin kullandıkları kelimeler mesleklerine göre değişir. Bunlar menşe bakımından hangi dilden gelirlerse gelsinler, vatan toprakları gibi bizim olmuşlardır. Onları feda etmekle bir şey kazanmayız.

Yeni kavramlar için yeni kelimeler icadı ile, Türkçeye girmiş ve yerleşmiş yabancı kelimeleri tasfiye etmeyi birbirine karıştırmamalıdır. Bugün bizim ilim, teknik, edebiyat, sanat ve felsefe sahalarında binlerce yeni kelimeye ihtiyacımız vardır. Bunların Türkçe köklerden türetilmesi elbette iyi olur. Bunu yapacak olanlar desteklenmelidir. Türkçede bulunmayan bir kavrama, Türkçe karşılık bularak Türk kültürüne mal etmek, övülmeğe değer bir hizmettir. Bu suretle Türkçe yeni bir kelime ve kavram kazanmış olur. Fakat bunu yaparken, Türk dilinde yaşayan kelimeleri yabancı diye tasfiyeye kalkmak, düşünce akımını sekteye uğratmak, dile sımsıkı bağlı olan duygu ve düşünce sistemini zedelemek demektir. Dilimizi fakirleştirmemeli, zenginleştirmeliyiz.

Türk milletinin çağdaş medeniyete uyması için yabancı ülkelerden pek çok eşya ve fikir alıyoruz. Bunlarla beraber Türkçeye bir yığın kelime de giriyor. Kendileri veya adları yabancıdır diye bunlardan vazgeçebilir miyiz?

Bir dil tabiat, eşya ve insanı, en ince teferruatına kadar açık ve seçik bir şekilde ifade edebilmelidir. Bir insan bunlardan ne kadarını bilirse o kadar kültürlü sayılır. Sait Faik bir hikâyeciyi tenkit ederken «bırak canım, öyle hikâyeci mi olur, daha balık

adlarını bilmiyor» diyordu. Bir hikâyeci, sadece balıkların değil, her şeyin adını bilmelidir. Onun hikâyelerini okuyanların da o kelimeleri bilmeleri, bilmiyorlarsa öğrenmeleri gayet tabiîdir. Sait Faik'in kullandığı kelimelerin mânâlarını bilmeyen, onun hikâyelerini anlayamaz ve onlardan bir zevk alamaz. Bundan dolayı, öğretmenler, öğrencilerine, Türk yazarlarının kullandığı bütün kelimeleri öğretmeli ve sevdirmelidir. Onların düşünce ufkunu genişletmenin başlıca yolu budur.

Türkiye'de yaşayan, bu toprakların nimetlerinden faydalanan bütün vatandaşlar Türkçe konuşmalıdırlar. Türk olmanın ve Türk vatandaşı olmanın birinci şartı budur. Türkiye'de Türkçe konuşmamakta ısrar eden vatandaşlar, bu davranışlarıyle kendilerini Türk cemiyetinden ayırıyorlar demektir. Bunlar arasında Türkçe konuşmak ve yazmak isteyen iyi niyetli vatandaşlara Türkçe öğretmek, millî bir vazife olmalıdır. Yabancı milletler Türkiye'de yabancı dilleri yaymak için okullar, dershaneler, kurslar açarken, bizim Türkçe bilmeyen vatandaşlarımıza kendi ülkelerinin dilini öğretmeyi ihmal etmemiz bir utanç konusudur.

Türkiye'de Türkçe bilmeyen hiç bir vatandaş kalmamalıdır. Türkiye kültür birliğine ancak o zaman kavuşur. Devlet kadar, devletine ve milletine hizmeti zevk ve şeref konusu yapanlar da Türkçe bilmeyen vatandaşları Türkçe öğretmeye teşvik etmeli, bunun onlara sağlayacağı maddî ve manevî faydayı anlatmalıdırlar.

Türkler ırk ayırımı yapmazlar. Kendilerine bağlı olan yabancıları bile bağırlarına basarlar. Türkiye'de Türk dilini ve kültürünü benimseyen ve liyakatli olan

bütün vatandaşlara devlet ve meslek kapıları açıktır. Asırların ihmali yüzünden Türkçe öğrenememiş Türk vatandaşları neden bu nimetlerden faydalanmasınlar? Türk devleti kendilerine her türlü imkânı verdiği halde Türkçe, konuşmamakta ısrar edenlere iyi bir gözle bakılmamasını tabii karşılamak lâzımdır.

Türkiye'de eskiden kalma şive ve ağız farklarının da ortadan kaldırılması gerekir. Ağız ve şive farkının üstünlük veya aşağılıkla hiç bir ilgisi yoktur. Halbuki Türkiye'de buna bir kusur veya meziyet gözü ile bakılıyor. Şive farkı olanlarla alay ediliyor. Bu alay bazen küçümseme şeklini alıyor. Bugün okur - yazarlar arasında güzel, ortak bir Türkçe telâffuzu teşekkül etmiştir. Türkçeyi çok güzel konuşan aktörlerimiz, hatiplerimiz, hocalarımız ve spikerlerimiz vardır. Türk dilinin en güzel örnekleri, Türkçeyi iyi konuşanların ağzı ile teype veya plağa alınarak, Türk çocuklarına daha ilkokulda standart bir Türkçe telâffuzu öğretilebilir.

Edebiyatta veya tiyatroda şahısların şivelerini taklit çok basit bir usuldür. Bir insanın asıl şahsiyeti şivesinde değil, karakterinde gizlidir. Büyük yazarlar şive taklidine pek az başvururlar. Bütün özelliği şive taklidinden ibaret olan bir yazarın eseri, yabancı bir dile çevrilince, boyası dökülmüş oyuncaklara döner. Şive taklidi yapan bir yazarın gerçek değerini anlamak isterseniz, eserini normal dile çeviriniz. Doğulu, batılı, güneyli, kuzeyli vatandaşların meziyet veya kusurları ile şiveleri arasında hiç bir münasebet yoktur. Edebiyat öğretmenleri böyle eserlere değer vermemelidirler.

Yerli kelimelerin tesbiti, şive taklidinden tama-

miyle farklı bir hâdisedir. Türkiye'de köylerde ve kasabalarda, çadırlarda, obalarda kullanılan sözlüklere geçmemiş her kelime bize yeni bir şey öğretir. Zira bunlar ya bir duyguyu veya bir eşyayı gösterirler.

Orta - Asya'da yaşayan eski Türkler, kışın karların parıltısından gözlerini korumak için at kılından bir gözlük kullanırlarmış. Kaşgarlı Mahmud, bu gözlüğe «gözündürük» adı verildiğini söylüyor. Kıyıda bucakta Türk kültür ve medeniyetine ait bir teferruatı belirten kimbilir daha ne çok kelime vardır. Öğretmenler ve öğrenciler, böyle kelimelerle karşılaşırlarsa, onları mânâ ve tasvirleriyle kaydederek, dil ile ilgili ilim adamlarına bildirmelidirler. Nerede olursa olsun, Türkler tarafından konuşulan ve yazılan her kelime «Türk kültür lugatı»na girmelidir. Onların hepsi Türk kültürünün muhtevasını, tarih ve coğrafyasını belirtmeğe yarayan birer delildir.

II. TÜRK EDEBİYATI

Dil, her gün konuşulmak suretiyle işlenilir. Konuşan, dış âlemde bulunan bir varlığı veya duygu ve düşüncesini anlatmak için, bildiği kelime ve deyimlere başvurur. Onlar yetişmezse, yeni kelime ve deyimler icat eder yahut bilinen kelimelerin yerlerini değiştirir.

Orijinal şahsiyeti olan öyle köylüler ve halk adamları vardır ki, değme şair ve yazarlardan daha iyi konuşur, yeni kelime ve deyimler icat ederler.

Okuma - yazma bilmeyen saz şairleri kafiyeleri kullanırken çok güzel hayaller ve nükteler bulurlar.

Türklerin binlerce yıldan beri süregelen çok zengin bir «sözlü edebiyat» ları vardır. Bunlardan pek azı yazıya geçmiştir. Atatürk Üniversitesi Türk Halk Edebiyatı Kürsüsü hocaları ve öğrencileri bunlardan bir kısmını toplamışlardır. Her köy ve kasabadan en az bir kitap dolusu türkü, masal, destan, bilmece, tekerleme toplamak mümkündür. Radyo, okul ve televizyon kültürü, bu binlerce yıllık, halk kültürünü öldürüyor. Bunların gün geçirilmeden toplanılması lâzımdır.

Halk edebiyatı, halkın yaşayışının, inanç ve de-

ğer hükümlerinin bir hazinesidir. Bu edebiyat beşikten başlayarak insan hayatının bütün safhalarını içine alır.

Türk halk edebiyatı aşk, ölüm, hasret, tabiat sevgisi, acıma, alay, din duygusu, kahramanlık, ahlâk gibi beşeri bütün duyguları işler. Bundan dolayı, onları Türk millî kültürünün en kıymetli hazinesi olarak korumalıyız.

Türk halk edebiyatı, bir kaya gibi insanoğlunun temel duygularına dayandığı için üzerine en yüksek binaları inşa etmeğe ve işlenmeğe elverişlidir. Dünyanın en büyük sanat eserlerinden birisi olan Faust, bir Ortaçağ Alman efsanesine dayanır. İşlenildiği takdirde her Türk masalı veya destanı millî ve insanî değer taşıyan bir sanat eseri haline getirilebilir. Fakat bir Ortaçağ hikâyesinden Faust çapında bir şaheser vücuda getirmek için de Goethe'nin dehasına sahip olmak lâzımdır.

Millî edebiyat akımıyla beraber Türk edebiyatçıları Türk halk şiirlerini, masal, destan ve hikâyelerini işleyen güzel eserler vücuda getirmişlerdir. Şinasi ve Ahmed Midhat Efendi'den sonra Türkiye'de halk kültürüne en derin ve geniş mânâyı veren Ziya Gökalp, eski Türk masallarını manzum ve mensur olarak işlemiştir. Arkadaşı Ömer Seyfeddin de bazı hikâyelerinde halk edebiyatından faydalanmıştır. Cumhuriyet devri Türk edebiyatçılarının başlıca ilham kaynaklarından biri halk edebiyatıdır. Bu sahada henüz Goethe'nin Faust'u gibi bir şaheser vücuda getirilememiştir ama, Türk edebiyatçıları, millî kültür ile evrensel kültür arasında güzel ve sağlam bir köprü kurmuşlardır.

Halk dili ve halk edebiyatı bizi halka yaklaştıran en iyi vasıtadır. Yalnız Türk aydınları kanunda belirtildiği gibi, Türk halk kültürü ile «evrensel kültür»ü birleştirirken, her ikisini yozlaştırmamalıdırlar.

Türk halk kültüründe dile gelen değerler, Türk halkının binlerce yıldan beri bağlı bulunduğu değerlerdir. Türk halkı «yiğitlik», «aşk», «din» ve «iyilik» duygularına çok yüksek bir değer verir. Onları asla maddî menfaat ve ihtiraslarla karıştırmaz. Türk halkı için «madde» bir gaye değil, bir vasıtadır. Türk halkının halis ayar altın gibi muhafaza ettiği bu değerlere yabancı milletlerin kültürel değerlerini karıştırarak bozmamalıdır. Bugün Batı kültürünü yanlış anlama neticesi bu değerleri küçümseyenler veya maddî menfaate bağlayanlar vardır. Maddenin vasıta olmaktan çıkarak gaye haline gelmesi insanlığı sukut ettirir. Türkler kendi millî kültür değerlerini çağdaş teknik ve üslûba göre işleyebilirlerse, insanlığa da faydalı olabilirler.

Türk kültüründe yazılı edebiyat VIII., yüzyılda başlar. Bu tarihten itibaren yazılı Türk edebiyatı gittikçe zenginleşir. Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Orta - Asya, Azerbeycan ve Türkiye'de asırlardır süregelen yazılı edebiyat gelenekleri teşekkül etmiştir. Bu üç saha arasında münâsebetler de vardır. Fuzulî ve Nevaî, Türkiye'de de okunur.

Bugün Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk topluluklarının hepsi yazılı edebiyata sahiptir. Yugoslavya'da da Türkçe zengin bir yeni edebiyat gelişmektedir.

Türkiye ile beraber bugün dünyada 150 milyona yakın insan Türkçe konuşmaktadır. Fakat çeşitli ülkelerde yaşayan Türklerin lehçeleri arasında muhtelif

ülkelerde kullanılan Alman, İngiliz, Fransız ve Arap dillerindekine benzer bir yakınlık yoktur. Bunun sebebi, Kıbrıs, Yugoslavya ve Irak Türkleri hariç, diğer ülkelerdeki Türkler arasında kültür münasebetlerinin kuvvetli olmayışıdır. Bununla beraber, Sovyetler âlemindeki Türkler, Türkiye edebiyatını takip ediyorlar.

Türkiye'de dış Türklerin edebiyatlarına karşı ilgi çok azdır. Türk üniversitelerinde Azerî, Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek vesair Türk edebiyatlarını okutan kürsüler yoktur. Bu büyük bir eksikliktir. Türkiye üniversiteleri ile liselerinde dış Türklerin edebiyatlarına mutlaka yer verilmelidir. Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan, Çin, Fars, Arap dil ve edebiyatlarının okutulduğu bir Türk ülkesinde, diğer Türk ülkelerinin dil ve edebiyatlarına ehemmiyet verilmeyişini anlamak güçtür.

Bunun başlıca sebebi, çağdaşlaşmak mecburiyetinde olan Türkiye'nin millî kültüre gereken ehemmiyeti vermeyişidir. Fakat Türkiye, teknik sahada çağdaş medeniyet seviyesine ulaşınca, kültür konularını ele almağa da vakit ve imkân bulacaktır. O zaman millî kültür kaynaklarına büyük bir iştiyakla dönecektir.

Türk milletinin tarihî macerasını ve şahsiyetini tam olarak bilmek için, halk arasında hâlâ canlılığını devam ettiren sözlü edebiyat kadar kütüphane raflarında sessiz uyuyan yazılı edebiyata da ehemmiyet vermek lâzımdır.

VIII. yüzyıldan kalma Göktürk abideleri ve yazılı mezar taşları, Türklerde yazılı kültürün çok daha önceki yıllara uzandığını ve Orhun harfleri denilen Türk harflerinin geniş halk kitlesi tarafından okunduğunu

gösteriyor. Eski Türk kültürünün geliştiği bu ülkelerde bizim kazı yapmamız mümkün olmadığı için, daha derinlere gidemiyoruz. İlerde yapılacak keşiflerle pek çok yeni eserin meydana çıkması muhtemeldir.

Türkler, İslâm dini ile karşılaşmadan önce Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık ve Musevîliğin tesiri altında kalmışlardır. Bu dinlerin hepsi yüksek bir medeniyet ve edebiyat vücuda getirmiştir. Büyük bir kısmı Uygur harfleriyle yazılı olan bu dinlere ait metinlerin çoğunu Avrupalı ilim adamları okumuş ve neşretmişlerdir. Lâzım gelirdi ki kendi medeniyet tarihlerini ilgilendiren bu metinleri Türk âlimleri okusun ve neşretsinler.

Bu devre ait araştırmalar ve metinler, Türkiye'de beş - on âlimin dışında aydınlar tarafından bile bilinmemektedir. Halbuki İslâmiyet öncesini, aydın kitlesinin, hattâ halkın bilmesinde fayda vardır. Bu dinler bilhassa Budizm ve Maniheizm, Türklerin asırlardan beri yaşadıkları hayata, örf ve âdete aykırı idi. Bundan dolayı geniş Türk kitlesi bu dinlerden hoşlanmamış, İslâmiyet'i ise candan sevmiştir.

Bin yıllık yazılı Türk edebiyat ve kültürü, İslâmiyet ile yoğrulmuştur. Türkün aktif mizacına ve hayat görüşüne uyan İslâmiyet, daha önce de belirtildiği gibi, Türklerin millî kabiliyetlerini geliştirmiş, onların maddî güçlerini, manevî değerlerle donatmıştır.

Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Büyük Selçuklu imparatorluğu ile Anadolu Selçuklu devletini ve Osmanlı imparatorluğunu kurmuşlardır. Bu devir Türk edebiyatı, Türk milletini bin yıl terbiye eden kıymetlerle doludur.

Çağdaş medeniyete geçerken, Türk tarih ve me-

deniyeti haksız yere kötülenmiştir. Bizim eski tarih, edebiyat ve medeniyetimize sahip olan her medeni millet onunla övünürdü.

Eski edebiyamızın kötülenmesinde onu ilmî bir şekilde incelemeyiş ve değerlendiremeyişin de rolü vardır. Bir şeyin değeri ona bakana bağlıdır. Eski Türk edebiyatı, eski Türk kültür ve medeniyetini bugünkünden farklı bir dil ve üslûp ile ifade eder. Başka milletlerin eski edebiyatları da, yaşayan dil ve üslûptan farklıdır. Eski edebiyatımıza yeni bir gözle bakabilmek için Avrupalıların bakış tarzlarından ve usullerinden istifade etmeliyiz.

Eski Türk edebiyatını değerlendirirken, onu çağdaş Batı edebiyatı ile değil, Ortaçağ Batı edebiyatı ile karşılaştırmak lâzımdır.

Liselerde eski Türk edebiyatı, daha ziyade tahlili olarak okutulmalıdır. Çağdaş kültürün tesiri altında kalan yeni nesilleri eski Türk edebiyatına ısındırmak için zihnî ve ruhî hazırlığa ihtiyaç vardır. Bir kere anlaşıldığı ve zevkine varıldı mı, eski Türk edebiyatı gözlerimizin önünde yeni ufuklar açar.

İslâmî devir Türk edebiyatı, bu devir Türk sanat ve medeniyetini aydınlatan bir ışıktır da. Bu edebiyatta ele alınan başlıca konular: a) Din, daha ziyade tasavvuf, b) Savaş (Gaza), c) Aşk ve yaşama sevinci, ç) Tabiat, d) Sanat: mimarî, musiki v.s. dir.

Mevlânâ ve Yunus Emre'den itibaren, Anadolu'da Tanrı ve insan sevgisini işleyen çok zengin bir tasavvuf edebiyatı gelişmiştir. Atalarımız asırlarca bu sevgi ile beslenmiştir. Türkiye'de Kur'an'dan sonra en çok Mevlânâ'nın Mesnevi'si okunmuştur. Mevlânâ, eserlerini devrin kültür geleneğine uyarak Farsça yaz-

mış olmakla beraber, aslen Türktür. Şahsiyeti, tarikati ve tesiri koca bir çınar gibi Türk topraklarında büyümüştür. Mevlânâ, dünyanın en büyük şair ve mistiklerinin yanında yer alacak bir dâhidir.

Türkiye Malazgirt savaşından sonra yapılan yüzlerce savaş sayesinde bir Türk vatanı olmuş ve korunmuştur. İslâm imanı ile yoğrulan bu savaşlara «gaza», onlara katılanlara «gazi» adı verilir. Anadolu Türk edebiyatında «gaza» ve «gaziler»i tasvir eden yüzlerce eser yazılmıştır. Onlar eski Türk destanlarının devamıdır. «Gazavat-nâme» adını alan bu eserler Anadolu Türk devletinin nasıl kurulduğunu anlatır.

Türk halk ve aydın edebiyatında aşk ve yaşama sevinci de geniş bir yer tutar. Sosyal tabakaları, dilleri ve üslûpları ayrı olmakla beraber, Karacaoğlan ile Nedim, bu konuda birleşirler. Divan şiiri, baştan sona aşk ve yaşama sevincini ifade eden şiirlerle doludur.

Türklerde tabiat ve sanat zevki çok yaygındır. Bunu minyatür ve mimari sanat eserlerinde gördüğümüz gibi, edebiyatta da görürüz. Eski Türk edebiyatında ölüm ve fânilik duygusuna da sık sık rastlarız. Fakat bunlar Tanrı, hayat, aşk ve tabiatın güzelliğini daha derin bir şekilde hissettiren bir fon müziği vazifesini görürler.

Eski Türk edebiyatında insanı yücelten, sevmeğe, iyilik yapmağa, yaşamağa, düşünmeğe sevkeden konular ön planda gelir.

Biz de bugün onu incelerken, bu tarafları üzerinde durmalı, ses, kültür, hâfıza ve zevkimize eski şairlerimizin güzel beyit ve mısralarını katarak, ruhumuzu zenginleştirmeliyiz.

Avrupalı sanatçılar yeni ilham kaynakları bulmak için kendilerine tamamiyle yabancı eski veya iptidai kavimlere giderken, biz neden kendi atalarımızın eserlerine sırt çevirelim? Bizler onların çocukları değil miyiz? Onları tanımak ve sevmek bize bir asalet, şeref ve derinlik duygusu kazandırır.

Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar ve Kemal Tahir eski kaynaklarla beslenmenin bugünün insanlarına neler kazandırabileceğini gösteren örneklerdir.

Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatı, Tanzimat'tan bugüne kadar Türk aydınlarının yaşadığı «kültür ve medeniyet değişmesi macerası»nı aksettirir. Türkler, bin yıl önce, büyük dinlerin rehberliğinde yerleşik medeniyete geçerken nasıl buhranlı devirler yaşamışlarsa, ilim ve tekniğe dayalı çağdaş medeniyeti benimserken de birçok sıkıntı ve acemilik çekmişlerdir. Bir milletin toptan bir medeniyet sisteminden başka bir medeniyet sistemine geçişi kolay bir hadise değildir. Bu geçiş devrinde insanlar eski ile yeni, yerli ile yabancı arasında bocalar. Nesiller, sosyal tabakalar ve gruplar birbirleriyle çatışır. Bu devirde asırlarca işlenerek mükemmel hale gelen eserler, yeni devre uymadığı için terkedilir. Yeni ve yabancı, acemi bir şekilde taklit olunur. Eski ile yeniyi birleştirmeye çalışanlar her ikisini de yozlaştırırlar.

Fakat eski güzel olsa da, devrini tamamlamış, çağa uymak bir zaruret haline gelmişse, böyle denemeler yapmaktan başka bir yol var mıdır? Mükemmeliyete nesillerin sabırlı denemeleriyle ulaşılır. Son yüzyıllık Türk edebiyatı, saygıya değer denemelerle doludur. Bir Namık Kemal, bir Abdülhak Hâmid, bir

Ahmed Midhat Efendi, bir Tevfik Fikret, bir Halid Ziya, hakir görülecek insanlar değillerdir. Son yüzyılda pek çok Türk şair ve yazarı iyi niyetle, yeni, güzel, Türk milletine faydalı eserler vermeğe çalışmıştır. Onların bu denemeleri sayesinde 1900 yılından sonra zevkle okunacak eserler vücuda gelmiştir. İkinci Meşrutiyet devri Türk şair, hikâyeci ve romancıları her neslin okuyabileceği eserler vermişlerdir.

Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatı da «millî kültür değerleri» arasında yer alır. Onu bilmeyenler çağdaş Türk ruhunun hummalı yaratma faaliyetine yabancı kalırlar.

Türk edebiyatı en eski çağlardan bugüne kadar, bütün sahaları, devirleri ve sosyal tabakaları ile Türk milletinin hayatını, zevkini, dünya görüşünü, yaratma gücünü gösteren bir duygu, düşünce ve hayal dünyasıdır. Onu ne kadar tanımaya çalışırsak, kendimizi o kadar iyi anlarız.

III. TÜRK TARİHİ

Tarih de dil ve edebiyat gibi bir milletin «bütün fertlerinin bilmesi, benimsemesi, koruması ve geliştirmesi gereken» kültür hazinelerinden biridir. Zira tarih, bir milletin hemen hemen bütün varlığına eşittir. Tarih, milletin geçmişteki varlığı, onun mirası, bugüne kalan hâtırasıdır. Dil, edebiyat ve umumiyetle kültür kavramına giren her şey, tarih boyunca gelişmiş bize tarihten miras kalmıştır. Etrafımıza bakınca, ecdadımızdan, yani tarihten kalma, göz kamaştırıcı bin bir şey görürüz. O ufukları süsleyen camiler, yıkılmış da olsa, harebesi bile ebedî bir güzellikle parlayan çeşmeler, sebiller, türbeler, köprüler, müzeleri dolduran eşyalar, kitaplıkları dolduran kitaplar, minyatürler, hep tarihten kalmıştır. Türk milletinin bugün üzerinde yaşadığı toprak yüzyıllarca onu vatan yapmak için şehit olan, onu koruyan, işleyen atalarımızın, yani tarihindir. Bugün bu topraklarda yaşayan Türk milletinin kendisi nereden çıkmıştır? Türk milleti, bu toprakları fetheden, onun için savaşan, uykusuz kalan, ölen milyonlarca kahramanın torunudur. Millet biyolojik ve kültürel varlığı ile toptan tarihin malıdır. Böyle bir varlık bilinmeye, korunmaya ve geliştirilmeye değmez mi?

Tarih denilince iki şey anlaşılır. Bunlardan biri «yaşanılan», ötekisi ise «yazılan» tarihtir. «Yazılan tarih», «yaşanılan tarih»in binde biri bile değildir. Biz «yaşanılan tarih» veya geçmiş hakkında ancak o devirlerden kalma vesikalar, kitaplar veya eşya vasıtasıyle bilgi ediniriz. Eğer «yaşanılan tarih»den bir hâtıra veya bir iz kalmamışsa, o bizim için âdeta yok gibidir. Şüphesiz «yaşanılan» her hâdise, milletin bütününe veya bir kısmına az veya çok tesir eder. Fakat biz o tesiri, ondan kalan deliller, işaretler vasıtasıyle bilebiliriz.

Vesika olmadığı için günümüzde bize garip gelen bazı vâkıalar vardır. Bugün Romanya'da yaşayan Gagauz Türklerinin dilleri Türkçe, dinleri Hıristiyanlıktır. Keza Polonya'da dilleri Türkçe, dinleri Musevilik olan Karayimler mevcuttur. Karayimlerin VII - X. asırda büyük bir devlet kuran Hazarlardan arta kaldığı söyleniyor. Geçen yıllarda Arthur Koestler adlı bir yazar, Avrupalı Yahudilerin de Hazarlardan kalma olduğunu ileri sürdü.

Batılı âlimlerin yaptıkları araştırmalara göre, Türklerin mazisi milâttan önce binlerce yıl öteye gitmektedir. Fakat şimdilik bu devirden kalma Türkçe yazılı vesikalar ele geçmediği için, başka kaynaklardan edinilen bilgilerle yetinmek durumundayız.

Bugün Türkler dünyanın dört bir tarafına dağılmışlardır. Mısır'dan Sibirya'ya, Macaristan'dan Çin'e kadar Türkçe konuşan insanlara rastlıyoruz. Bunların sayısı bazı yerlerde yüz binleri hattâ milyonları buluyor. Dillerinde mevcut bazı kelimelere, dokumalarındaki nakışlara bakarak birtakım Amerikan yerlilerinin bile, aslen Türk oldukları veya Türklerin te-

siri altında kaldıkları söyleniyor. Türklerden çoğunun bugün bulundukları yere nereden, ne zaman, nasıl geldiklerini ve asırlardan beri buralarda nasıl yaşadıklarını bütün teferruatı ile öğrenmek mecburiyetindeyiz.

Anadolu'ya gelen Türklerin tarihi hakkında ise daha geniş bilgiye sahibiz. Fakat Anadolu Türklerine dair bilinenler de eksiktir. Çünkü arşivlerde bulunan milyonlarca vesika, kütüphane raflarında uyuyan binlerce yazma kitap henüz okunmamış, incelenmemiştir. Bunları incelemeden Türk tarihi hakkında nasıl kesin şeyler söyleyebiliriz?

Milletler yaşadıkları tarihe göre değişir, gelişir, bozulur veya yıkılır. Fakat bunlar hakkında ancak vesikalarla bilgi edinilir. Bir millet kendi tarihini bilmezse, içinde bulunduğu durumu da anlayamaz. Zira bulunduğu duruma tarihî bir «oluşum» neticesinde gelmiştir.

Tabiatta, cemiyette ve insan hayatında her şey bir oluşum içinde vücut buluyor. Her hâdisenin bir başlangıcı, gelişme merhaleleri, şimdiki durumu ve geleceği vardır. O hâdise ancak «gelişim» veya «oluşum» içinde ele alındığı takdirde anlaşılabilir veya değerlendirilebilir. Tarih, konusu ne olursa olsun, bir hâdisenin «gelişim» veya «oluşum» unu bilmek demektir.

Milletler ancak tarihlerini bilmek suretiyle «millî şuur»a sahip olurlar. Bir millete mensup olmak onu bilmek demek değildir. Şairin dediği gibi:

O mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler.

«Millî şuur» adı üstünde «şuur» demektir. Şuur ise bilmek, farkına varmak mânâsına gelir. Milletinin tarihini bilmeyen, kelimenin gerçek mânâsı ile «millî şuur» a da sahip olamaz.

Milletlerin tarihî tecrübeleri, uzviyette olduğu gibi irsiyet veya tohum vasıtasıyla nesilden nesle geçmez. Tarih hakkında bilgi, kültür yani öğrenme yoluyla elde edilir. Bir millet, çocuklarına tarihini öğretmezse, onlar kendiliklerinden bu bilgiyi edinemezler. Hattâ buna ihtiyaç bile duymayabilirler. Milletlerinin tarihini bilmeyen nesiller, içlerinde milletlerine karşı canlı bir ilgi ve sorumluluk duygusu da hissetmezler. Böylelerinin yabancı tesirlere kapılması ve yabancılara köle olması çok kolaydır.

Tarih bilgisi, fertle millet arasında derin bağlantılar kurar. Fert, milletin, millet tarihin içinde yer alır ve mânâ kazanır. Ferdî benliği sosyal benlikten ayırmağa imkân yoktur. Bundan dolayı fertler de hayatlarının mânâsını milletlerinin tarihi içinde bulurlar.

Tarih kültürü genel kültürün vazgeçilmez bir parçasıdır. Tarih duygusuna sahip olmayan bir insanda eksik bir şey vardır. O, kendisi ile tarih ve millet arasında bağlar kurmak suretiyle bütüne ve bütünlüğe ulaşır.

Daha önce de belirtildiği gibi biz «yaşanılan tarih»i ancak «yazılan tarih» vasıtasıyla bilebiliriz. Yazılan tarih ise, eskiden kalma vesikalara, kitaplara ve eşyalara dayanır. Eskiden kalma her şey, «yaşanılan hayat» hakkında bize bir bilgi verir. Eğer Oğuz Kağan'ın çadırı veya kılıcı bugüne kalmış olsaydı, o, müzelerde baş köşeyi işgal ederdi. Sadece büyük hükümdarların değil, basit vatandaşların eskiden kalma eşyaları da değerlidir. Arkeologlar, insanlığın geçmi-

şini, günlük hayatta kullanılan alelâde kap kacağa göre tayin etmiyorlar mı?

Atalarımızdan kalma her şey, bir yerlerde saklanılmalıdır. Bunları en iyi saklama yeri, devletin koruduğu müzeler veya kütüphanelerdir. Fakat bunlar, gelenek şuuruna sahip ailelerde de muhafaza olunabilir. Tarih, devir veya şahıs hakkında bilgisi olmayan bir kimse, eline geçen tarihî bir şeyin değer veya mânâsını bilmeyebilir. Böyle birisinin yapacağı, onu bilene göstermektir. Vatandaşlar tarih hakkındaki bilgiyi bu nevi buluşlarıyla zenginleştirebilirler. Bugün Türk kültür tarihi bakımından eşsiz bir kaynak teşkil eden Divan u Lugati't-Türk, Ali Emirî adında eski kitaplara meraklı bir Türk tarafından satın alınmış ve millete mal edilmiştir.

Okullarda çocuklarımıza Türk tarihini okuturken, onlara eskiden kalma yazılı vesika ve eşyanın taşıması muhtemel değer ve mânâsını da iyice anlatırsak, dikkatlerini böyle kaynaklara çevirmiş ve yardımlarını sağlamış oluruz.

Tarih, sadece bilgi edinilen, okunan ve korunan bir şey değil, aynı zamanda yeni vesikalarla geliştirilen, herkesin katkıda bulunabileceği bir «millî hazine» dir. Çocuklarımızda öyle bir tarih duygusu uyandırmalıyız ki, onlar çevrelerinde gördükleri her şeyin tarihini merak etsinler ve eskiden kalma bir vesika veya eşya bulurlarsa, bunu saklasınlar ve bilen birisine göstersinler.

Atalarımız eskiden nasıl yaşıyorlardı? Biz buraya nereden geldik? İçinde yaşadığımız ülke, il, ilçe, köy veya binanın tarihi nedir? Bunları kimler yapmış, elde etmiş veya değiştirmiştir? Var olan şeyler nasıl bu hale gelmişlerdir? Bu nevi sorularla çocuklarda tarihe karşı büyük bir ilgi uyandırabiliriz.

«Yazılan tarih»in gayesi, «yaşanılan tarih» i her yönüyle bilmektir. Yazılı olan tarihlerden hiç birisi, henüz bu gayeye ulaşmamıştır. Buna göre «yazılan tarih»i, «yaşanılan tarih»i her yönüyle kucaklayacak hale getirinceye kadar, durmadan çalışmak lâzımdır. Bu da yeni yeni vesikaların bulunması, okunması, basılması, yorumlanması ile olur. Tarih, bu mânâda durmadan geliştirilen bir bilgi sahasıdır.

Tarihî duyguyu geliştirmenin başka bir yolu da onu sanat eserlerine konu yaparak işlemektir. Dünyanın büyük yazarları tarihî konuları işleyerek şaheserler vücuda getirmişlerdir. Bizde de tarihî piyesler, romanlar, şiirler yazanlar vardır. Fakat Türk milletinin hayatı demek olan Türk tarihi henüz her yönü ile, sanat eserlerinde güzel bir şekilde ifade olunmamıştır. Millî tarih şuurunu uyandırmada sanat eserlerinin büyük rolü vardır. Tarihten şiire gidildiği gibi, şiirden de tarihe gidilebilir. Yahya Kemal'in şiirleri bizi Osmanlı tarihine götürecek en güzel kılavuzdur.

Fikir adamları ile sanatkârlar, tarihî hâdiselerin mânâsını keşifte tarihçilere de faydalı olabilirler. Tarihçiler, hakikate bağlı kalmak için, vesikaların dar sınırlarını aşamazlar. Halbuki vesikalar ağaçların kabukları gibi çok defa «yaşanılan hayat»ın sathını verirler. O kabuğun içindeki özü, yani mânâyı bulmak için, biraz filozof ve sanatkâr olmak lâzımdır. Tarih nazariyeleri ve felsefeleri Avrupalı tarihçilere tarihî hadiseleri yorumlamada büyük yardımda bulunmuştur. Türk tarihinde yeni ufuklar açan Fuad Köprülü

ile Ömer Lütfi Barkan, başarılarını vesikalardan çok, felsefî ve sosyal kültürlerine borçludurlar. Yeni bir tarih felsefesi veya nazariyesi, hâdiseleri bile yeni bir ışık içinde gösterir. Bundan dolayı, Türk tarihine bakış tarzının gelişmesi için, vesikaların yanı sıra, tarihimizi aydınlatma açısından tarih nazariyelerine, hattâ sanat eserlerine başvurmanın faydalı olacağını sanıyorum. Felsefe, sosyoloji, psikoloji, sanat kültürü hiç ehemmiyet verilmeyen vesikalara, tarihi aydınlatıcı bir mânâ kazandırabilir.

IV. TÜRK MUSİKİSİ

Musiki de dil, edebiyat ve tarih gibi millî kültür hazinelerinden biridir. O da bağrından çıktığı milletin hususiyetlerini taşır. Onun keder ve neşesini ifade eder. Anadolu'da kadınlar, bir yakınları ölünce başında ağıt söylerler. Köylerimizde uzaktan gelen misafirler davul, zurna ve raksla karşılanır. Düğünlerde herkes oyuna katılır ve türkü söyler. Türk halk musikisinin büyük bir kısmını «oyun havaları» teşkil eder. Bunların ritm ve ahengi âşık veya dertlilerin tek başlarına söyledikleri yanık havalardan farklıdır. Türk halk hikâyelerinin kahramanları, duygularını daima yanlarında taşıdıkları sazlar ve içinde bulundukları duruma göre söyledikleri türkülerle ifade ederler. Köroğlu'na ait türküler gösteriyor ki, eskiden destanlar da musiki eşliğinde söylenirmiş. Nasıl çok zengin bir Türk halk dansı varsa, onun kadar zengin ve güzel bir Türk halk musikisi de vardır. Musiki, oyun dışındaki hal ve durumlarda da söylendiği için, çeşidi halk danslarından daha çoktur.

İyi, tanıdık, sevilen bir parça söylenince salonda kopan alkış ve heyecan, musikinin birleştirici gücünü açıkça gösterir. Musiki de dil ve edebiyat gibi

bir milletin ortaklaşa duygularını ifade ettiğine göre, ona da kelimenin tam mânâsıyle «bizi biz yapan bir değer» gözüyle bakmamız ve korumamız doğru bir hareket olmaz mı?

Bizim en eski çağlardan gelen halk edebiyatının kardeşi bir halk musikimiz olduğu gibi, bir de şehirlerde söylenen ve çalınan zengin, güzel ve ince bir klasik musikimiz vardır. Bazıları Türk milliyetçiliğinin büyük nazariyatçısı Ziya Gökalp gibi onu Türk halk musikisinden farklı olduğu için yabancı saymışlardır. Yahya Kemal Beyatlı, Ahmed Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar gibi milliyetçi sanatkârlar böyle düşünenlerin tam tersine, klasik Türk musikisine çok üstün değer vermişlerdir. Yahya Kemal'in «Itrî» başlıklı şiiri ve Türk musikisinden bahseden diğer şiirleri, klasik Türk musikisinin yüksek değerini ve Türk tarih ve coğrafyası ile olan münasebetini çok güzel belirtir. Ahmet Hamdi Tanpınar da klasik Türk musikisine âşık bir sanatçıdır.

Klasik Türk musikisi de Türk halk musikisi gibi bizimdir. Onun halk musikisinden farklılığı, daha işlenmiş, saraylarda ve konaklarda yaşayan yüksek kültürlü tabakaya hitap etmiş olmasındandır. Kerpiç evli, toprak damlı köy evlerine benzemiyor diye, yine Türkün yarattığı o güzel şehir mimarîsini, dünyanın hayran olduğu sarayları, camileri, çeşmeleri, köprüleri, konakları, yalıları inkâr mı edeceğiz?

Dil ve edebiyat gibi musiki de, dünyanın her yerinde sosyal tabakalara, zümrelere, çevrelere göre farklılıklar gösterir. Musikiyi de dil, edebiyat gibi medeniyet tarihinden ayırmaya imkân yoktur. Türkler yerleşik medeniyete geçmeden önce göçebe hayatı sü-

rüyorlardı. Daha sonra köylü ve şehirli oldular. Dilleri ve edebiyatları gibi musikileri de yaşayış tarzlarına göre değişti. Bugün sosyal değişmeye paralel olarak, dil ve edebiyat ile beraber musikinin de değiştiğini görüyoruz. Yeni Türk musikisi henüz şekil almış değildir; bir deneme ve kaynaşma halindedir. Yarın çağdaş Türk medeniyetine uygun yeni bir musiki vücuda gelince, eski halk ve klasik Türk musikisine uymuyor diye onu red ve inkâr mı edeceğiz? Böyle bir düşünceyi ilmî olarak müdafaa imkânı yoktur. Dil, edebiyat ve tarih gibi musiki de milletin hayat akışının icaplarına uyar. Yeniliğin eskiyi reddetmekle mümkün olacağını zanneden mutaassıplar ne kadar haksız iseler, «biz yeni bir sanat ve musiki istemiyoruz, eskiden kalma eserler bize yeter» diyenler de o kadar haksızdırlar.

Kültürlü olmak demek, tarihin ve eski eserlerin terbiyesini almak, olgunlaşmak, ondan sonra yeni eserler vücuda getirmek veya ruhunu onlara da açmak demektir.

Başka bir şey daha var: Biz cihangirlik dolayısıyle tarihimiz boyunca yetmiş iki milletle bir arada yaşamış, onlarla alış - veriş yapmış, haşır ve neşir olmuş bir milletiz. Böyle oluş bize bir zarar vermemiş, bilâkis bizi zenginleştirmiş, dünyanın efendisi yapmıştır.

Bizim gibi tarihi boyunca dört kıt'ada devletler kurmuş bir milletin dışa kapalı olması mümkün müdür? Ancak uzak bölgelerde yaşayan iptidaî kavimlerin dilleri ve kültürleri «saf»tır. Medenî milletlerin hepsi, başka kavimlerden hoşlarına giden şeyleri almışlar, kendi kültür hazinelerine karıştırmışlardır.

Valéry'nin dediği gibi «arslanın vücudu yediği hayvanlardan oluşur». Milliyetçiliği dışa kapalılık diye anlamak yanlış bir görüştür. Bilhassa bizim tarih ve kültürümüze uymaz.

Dil, edebiyat ve tarihte olduğu gibi musiki sahasında da Türk milleti tarafından yaratılan, sevilen ve benimsenen her şeyi millî varlığımızın bir parçası saymalı, korumalı, geliştirmeli ve yeni yeni eserler vücuda getirmeliyiz.

Yanlış görüşlerin Türk kültürüne büyük zararları olmuştur. Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk tarihi gibi, millî kültürün bir parçası olan Türk musikisi yıllarca okullarda okutulmamış, sadece Avrupa medeniyetinin bir parçası sayılan Batı musikisine yer verilmiştir. Fakat devletin bu sakat görüş ve tutumuna rağmen Türk halkı, kendi musikisine sımsıkı sarılmış ve onu korumuştur.

Türk musikisinin okul dışı bırakılışı, korunmak şöyle dursun koğuluşu, pek tabiî olarak onun gelişmesine engel olmuştur. Birçok kereler söylediğimiz gibi, kültür, işlemek ve geliştirmek demektir. Yetişen nesillere kendi dil, edebiyat ve musikisi öğretilmez, bunlarla uğraşanlar teşvik edilmez ve korunmazsa, onlar nasıl gelişirler?

Türkiye bugün bu dalâletlerden kurtulmuştur. Bugün halk ve klasik Türk musikisi, âdeta eski yılların hapis hayatından çıkmış gibi, bütün Türkiye'de söylenmekte ve çalınmaktadır. Radyo, televizyon, plak, teyp Türk milletinin asırlar boyunca vücuda getirdiği saz ve söz eserlerini memleketin her tarafına serbestçe yaymaktadır. Yeni nesiller bu musiki ile yetişmektedir. Türkiye'nin muhtelif şehir, okul ve üniversite-

lerinde Türk halk ve klasik musikisini çalan ve söyleyen topluluklar teşkil edilmektedir. Yukarda da belirtmiş olduğum gibi, müzik insanlar arasında duygu birliği doğuran sanatların başında gelir. Millî birlik ve beraberliğe ehemmiyet verenler, Türk halk ve sanat musikisine dört elle sarılmalı, bu musikiyi yayma, koruma ve geliştirmeyi millî kültür politikasının başlıca vazifesi saymalıdırlar.

Türkiye dışında yaşayan Türklerin zengin bir musikileri vardır. Dilde olduğu gibi musikide de bizim tarih boyunca unuttuğumuz birçok şeyleri onlar muhafaza etmişlerdir. Azeriler, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Türkmenler tarihleri ve yaşayış tarzları icabı, eski Türk halk kültürüne ait unsurları bizden daha iyi korumuşlardır. Onların musikilerini dinlerken, içimizde âdeta çok uzaklarda kalmış anayurda, eski cedlere ait duygular ve özlemler uyanır. Dünyanın musikisi dinlenen ve çalınan Türkiye'de, bizim soyumuzdan olan insanların musikilerine yabancı kalmamızı izah etmek çok güçtür. Bu dargörüşlülüğü artık bırakmalı, Türkiye dışındaki Türklerin edebiyatları gibi musikilerine de kapılarımızı açmalıyız. Bilhassa bize yakın olan Azerilerden alacağımız çok şey vardır. Onlar Türk halk musikisine dayanan yüksek bir musiki vücuda getirmişlerdir. Azerî operalarında Türk musikisi yayla rüzgârları gibi eser. Kazakların musikisinde de bize heyecan verecek güzel parçalar vardır.

Türk musikisini Türk dili gibi bir arada ele alan, inceleyen ve değerlendiren bir müesseseye ihtiyaç vardır. Bu müessese bütün Türk ülkelerindeki musiki eserlerini toplamalı, incelemeli ve onları en güzel şe-

kilde icra eden sanatçılar yetiştirmelidir.

Anadolu'da ve diğer Türk ülkelerinde vücuda gelen yeni musiki eserleri de toplanmalıdır. Her sahada olduğu gibi, musiki sahasında da ilerleme, inceleme ve deneme ile olur.

Türk musikisinde en çok ihmal edilen şeylerden biri, «âlet musikisi» dir. Batı musikisi insan sesinden çok âlet seslerini işlemek suretiyle gelişmiştir. Bizde insan sesine daha çok önem veriliyor. Aynı şarkıyı bir başka şarkıcı söylerse, bu bir yenilik sayılıyor. Hattâ musikide başarıyı seste değil, kılık ve kıyafette, makyajda arayanlar da vardır. Musiki sese, sesin işlenilmesine dayanan bir sanattır. İnsan sesi de bizi aldatır. Zira araya giren insan, sesinin ahengi, tonu ve jestiyle bizi gerçek musikiden uzaklaştırır. Aynı bestenin güftesini veya şarkıcısını değiştirmekle musikide bir santim bile ileri gidilmez. Âlet bize halis musikiyi verir. Klasik Türk musikisinde âletle icra edilen giriş taksimleri, saz semaileri, peşrevler şarkılardan çok daha güzeldir. Âlet musikisi denemeye ve geliştirmeye insan sesinden daha çok elverişlidir.

Türkler her türlü musiki âletini kullanmaktan veya klasik Türk musikisini onlarla çalmaktan ve yeni denemelerini âletle yapmaktan çekinmemelidirler. Musiki dilin anlatamadığını anlatır. Âlet bizi kâinatın içinde gizli bulunan kozmik musikiye götürür. Mevlânâ'yı coşturan insan sesi değil, neydi. Neyi de insan üflüyordu ama, ney insandan çok farklı şeyler söylüyordu.

V. TÜRK PLASTİK SANATLARI

Türkler dil, edebiyat ve musiki gibi, katı veya yumuşak maddeye de çok güzel şekiller vermişlerdir. Bugün hâlâ en güzel örnekleri Türkiye'de dokunan halı, atın ehlileştirilmesi gibi bir Türk icadıdır. Bize binlerce yıl önceki hâlis Türk atlı - göçebe medeniyetinden miras kalmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri eski Türklerin toylarında yere binlerce halı serildiğinden bahseder.

Halı tek başına değildir. Erleri iyi kılıç kullanan Türk kadınları da çok güzel nakışlar yaparlar, dikiş dikerler. Anadolu Türk köylüsünün, yörüğünün günlük hayatında kullandığı çoraplar, kuşaklar, elbiseler, başlıklar, heybeler, örtüler, askılar bugün Avrupa müzelerini ve zenginlerin lüks salonlarını süslüyor.

Eski Türklerde pehlivanlık gibi güzellik duygusu da çok yaygındı. Onlar kullandıkları her şeye, kendisine has güzel şekiller vermesini biliyor ve bundan hoşlanıyorlardı.

Türkler yumuşak maddenin yanısıra katı maddeyi de işlemişlerdir. Ruslar ve diğer Batılılar araştırma yaptıkları eski Hun mezarlarında yüzlerce madeni süs eşyası bulmuşlardır. Türkler bunlara kendileri-

ni çok ilgilendiren hayvan figürleri işlemişlerdir. Sanat tarihinde Türklere has olan bu hayvan figürlü eşya «hayvan üslûbu» diye anılır.

Türkler yerleşik medeniyete geçince, bu medeniyetin temeli olan katı maddeyi, taşı, tahtayı, camı, çiniyi daha büyük bir zevkle işlemişlerdir. Katı madde çıkardığı güçlük dolayısıyla sanatçıya büyük bir güç kazandırır. İslâmiyet'i kabul eden ve şehir kuran Türkler, dünyanın en güzel mabetlerini, çeşmelerini, saraylarını, konaklarını, yalılarını inşa etmişlerdir.

İstanbul'da fetihten sonra Türklerin vücuda getirdikleri eski eserleri gören yerli, yabancı herkes, onlara hayran olmaktan kendini alamaz.

Bütün eski Türk şehirleri, bu nevi sanat eserleri ve yapılarla dolu idi. Avrupalıların yaptıkları gravürler bu yüksek sanat zevkinin kasabalara, hattâ köylere kadar yayılmış olduğunu gösteriyor.

Bu eserlerden pek büyük bir kısmı yanmış, yıkılmış, kaybolmuş, yabancıya gitmiştir. Türkler eskiden sanat eserlerinin bakımı ve korunması için vakıflar tesis etmişlerdi. Zamanla maalesef bu vakıflar da bozulmuştur.

Bugün yapılacak şey, Türkiye'de Türklere ait sanat eserlerinin il il, ilçe ilçe, en küçük parçasına varıncaya kadar tesbiti ve korunmasıdır. Korumanın en tesirli vasıtası, bütün vatandaşlara bunların bizim için taşıdıkları değer ve mânâyı öğretmektir. Bu da okullarda olur. Millî Eğitim Temel Kanunu, Türk kültür eserlerinin mânâ ve değerinin «Türk milletinin bütün fertlerine öğretilmesini» emrediyor.

Vatan çıplak topraktan ibaret değildir. Bir milletin asıl vatanı yarattığı kültür eserleridir. Zira onun

ruhu, tarihi, hâtırası, zevki, yaratma gücü, tabiata ait olan çıplak toprakta değil, onun üzerinde yarattığı eserlerde görülür.

Öğrenciler, çocuklara ve gençlere has o taze tecessüsleri, dikkatleri ve enerjileri ile bulundukları yöredeki tarihî eserlerin kâşifi olabilecekleri gibi koruyucu da olabilirler. Yeter ki onlara bu şuur verilsin ve yol gösterilsin.

Her okulun Türk sanat eserlerinin resimlerini, planlarını, maketlerini gösteren müzeleri olmalıdır. Bu müzelerin bir kısmı, okulun bulunduğu şehir veya semtteki eski eserlere tahsis edilmelidir. Vatandaşların ellerinde bulunan tarihî eşyalar ve kitaplarla resimler okul müzelerinde muhafaza edilebilir. Sanat tarihi öğretmenleri öğrencilerine araştırma zevkiyle beraber koruma terbiyesi de vermelidirler. Öğrencilere tarihî eserleri korumanın vatanı korumak kadar önemli olduğu öğretilmelidir.

Tanpınar «Bursa'da Zaman» şiirinde

Bir zafer müjdesi burda her isim

diye haykırır. Bizim için eskiden kalma bütün güzel eserler birer «zafer müjdesi» dir. Zira onlarda bizim geçmişimiz kadar geleceğimiz de gizlidir.

Onlara eski, ölü maddî şekiller gözüyle değil de yarının sanat eserlerinin tohumu gibi bakmasını bilmeliyiz. Bu eserlerden hareket edilerek yeni yeni eserler vücuda getirilebilir. Avrupalılar bizim eserlerimizdeki motifleri kullanarak modalar icat etmişlerdir. Okullarda sanat tarihi, resim ve heykel derslerinde hem eski Türk sanat eserlerinin kopyaları yaptırılmalı, hem de onlardan ilham alan yeni eserler vücuda

getirilmesi teşvik edilmelidir. Plastik sanat eserlerini incelemenin en pratik yolu onların benzerini yapmaktır. Eski Türk hatlarından birisini olduğu gibi kopya edebilen, onların kıvrımlarını, ölçülerini de öğrenmiş olur. Böyle bir çıraklıktan geçmeden usta olunamaz. Okul müzeleri, öğrencilerin boş vakitlerini güzel eserler kopya ederek veya incelemeler yaparak değerlendirdikleri atölyeler olmalıdır.

Eski medeniyetler güzel eserlerin binlerce defa tekrarlarına dayanır. Eski Türk şehirlerinde en güzel cami, çeşme, mezar taşı, mihrap, şadırvan, sebil, kemer vesair eşya şekilleri, malzeme, hacim değiştirilerek binlerce, on binlerce defa tekrarlanmıştır. Kültürün bir mânâsı da çoğaltmak demektir. Aşı veya ilâç yapmak için «mikrop kültürü» yapılır. En güzel sanat eseri modellerinin çoğaltılması da bir kültür çalışmasıdır. Nasıl büyük musikişinasların eserleri, bir model olarak icra edilmek suretiyle tekrarlanıyorsa, güzel bir hat, bir desen, bir motif de kopya edilerek çoğaltılabilir. El, gözden daha iyi bir anlama ve öğrenme vasıtasıdır.

Aynı model kopya edilirken mizaçlar, kabiliyetler arasındaki farklar da belirir. Her öğrenci okul müzesinde kopya ettiği veya geliştirdiği eski bir hat, desen veya motifi odasının duvarına assa veya bayram tebriki olarak arkadaşlarına yollasa fena mı olur?

Edebiyat ve musiki eserlerini memleket sathına yaymak kolaydır. Kitap ve plak bu işi çok iyi görür. Türklerin yarattıkları sanat eserlerini de fotoğraf vasıtasıyla çoğaltabiliriz. Fakat bazı sanat okullarında görüldüğü gibi, bahçede küçük bir Sultan Ahmed çeşmesi yapmak çok daha tesirlidir.

Yeni okullar, devlet daireleri, müzeler, hattâ evler inşa olunurken neden eski Türk sanat eserlerinden istifade edilmiyor? Bunun sebebi onların bilinmemesi, yapacak ustaların bulunmaması ve muhayyilenin bu modeller üzerinde çalıştırılmamasıdır.

Öğrencilere ilkokuldan itibaren Türk sanat eserleri öğretilmiş olsaydı, onlar bunun zevkine varırlar, hayatta da onları ararlar, bulurlar, korurlar ve yaratırlardı.

VI. TÜRK ŞEHİRLERİ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir adlı güzel kitabını okuyanlar, Türk kültür ve medeniyeti hakkında çok canlı bir fikir edinirler. On binlerce, yüz binlerce, hattâ milyonlarca insanın yaşadığı şehirlerde, maddî ve manevî sahada vücuda getirilen eserlerin çeşidi ve sayısı rakama vurulamayacak kadar çoktur. İşbölümü, şirket ve birikimin kültür ve medeniyeti geliştirmedeki rolünü şehirde insan apaçık görür. Köyde herkes hemen hemen aynı işi yaptığı halde, şehirde her sahada büyük bir farklılaşma görülür. Çarşıda herkes ayrı bir şey yapar ve satar. Farklılaşma, ihtisaslaşma ise, bir şeyi en ince teferruatına kadar inceleme ve geliştirme demektir. Şehirde her işin ayrı bir ustası vardır.

Şehirde bir insanın tek başına yapamayacağı işler, şirketler vasıtasıyla gerçekleştirilir. İnsanların paraları ve emekleri bir araya geldi mi, masallardaki devlere has işler görülür. Fabrikalar işbölümü ile bir araya gelmenin ne kadar büyük eserler vücuda getirdiğini çok iyi gösterir. Şehirde, bu iki prensibe dayanan daha pek çok teşkilât ve müessese vardır.

Şehirler, bize birikimin de büyük örneklerini ve-

rirler. Müzeler, birikimlerin sergilendiği yerlerdir. Frenklerin «Roma bir günde yapılmadı» diye bir sözü vardır. Bu söz her şehir için doğrudur. Ankara, İstanbul, Bursa ve Konya da bir günde yapılmamıştır. Büyük bir şehri süsleyen abidelerden her biri ayrı bir devrin eseridir. Bunlar bir araya gelince muhteşem bir manzara teşkil ederler. Şehirler bize işbölümü, bir araya gelme ve birikimin nelere kadir olduğunu canlı örneklerle gösterir. Her şehir bu bakımdan öğretmen ve öğrenciler için bir müze veya atölye vazifesini görebilir. Tanpınar, Beş Şehir adlı kitabında bize işte bunu duyurur. Öğretmenler bu kitapta öğrencilerine Türk kültür ve medeniyetini gösterecek pek çok örnek bulabilirler. Ben burada onlardan bazılarına kısaca işaret edeceğim.

Ankara'da Türk tarih ve kültürü bakımından en mânâlı yerlerden biri Hacı Bayram camiidir. Burada Roma medeniyeti ile Türk medeniyeti yanyana yaşar. Tanpınar, «Ankara»dan bahseden yazısında bu iki medeniyet arasındaki farkı çok güzel belirtir.

Roma medeniyeti, dışa, maddeye, kuvvete, şan ve şöhrete değer verir. Hacı Bayram Veli'nin yücelttiği değerler ise manevîdir.

Bilmek istersen anı
Can içre ara canı
Geç canından bul anı
Sen seni bil sen seni

Tanpınar Türk mistisizminin kendine has değerini, Ankara'da Augustus mabedi ile Hacı Bayram camiini karşılaştırırken bulur.

Eski Türk medeniyetini vücuda getiren büyük

kuvvetlerden biri manevî değerlerdir. Tanpınar Beş Şehir'de manevî değerleri temsil eden velilere oldukça geniş yer verir.

Konya deyince hatıra önce Mevlânâ gelir. Mevlânâ yalnız Konya'ya değil, bütün Türkiye'ye şekil ve ruh vermiştir. Mevlânâ nedir ve kimdir?

«Mevlânâ şairdir. Şiiri inkâr etmesine, küçük görmesine rağmen Şark'ın en büyük şairlerinden biridir. Nasıl Garp ortaçağı bütün azap korkusu, içtimaî düzen veya düzensizliği ile rahmaniyet iştiyakı ve adalet susuzluğu ile Dante'nin eserinde toplanırsa, Müslüman Şark da bütün varlık hikmeti, Hak'la Hak olmak ihtirası ve cezbesiyle Divan-ı Kebir'dedir. Divan-ı Kebir, insan taliinin şartlarını bir türlü kabul edemeyen ihtiyar Asya'nın ebedîlik iştiyakıdır» (1).

Türk kültür ve medeniyetinde Mevlânâ, Yunus Emre ve Hacı Bayram Veli gibi kendilerini Tanrı'ya adamış ruh adamlarının büyük rolü olmuştur. Her Türk şehrinde hattâ kasaba ve köyünde bir veya birkaç veli yatar. Onlar ilk Hıristiyan devletinin beşiği olan Türkiye'ye İslâmiyet'i yerleştirmişlerdir. Bu manevî kuvvet temsilcilerine halk büyük bir saygı duyar. Onlara ait pek çok efsâne ve keramet anlatılır. Toprağı bu nevi insanlar ve onların efsaneleri kutsallaştırır. Bundan dolayı onların tarihî ve manevî fonksiyonlarını anlayan bir aydın, halk gibi değilse bile, kendine göre onlara değer vermelidir. Batı medeniyeti eski Türk velilerinin kerametlerinden çok daha akıl almaz, saçma hikâyelerden ibaret olan eski Yunan mitolojisine dayanır. XX. yüzyılın akılcı ve maddeci gö-

1. Beş şehir, 1972, Devlet Kitapları, s. 94.

rüşüyle Türkiye'yi asırlardan beri kutsallık duygusu ile yaşatan ve koruyan velileri inkâr ve ihmal edersek, pek büyük bir şeyi kaybetmiş oluruz.

Tanpınar'ın Beş Şehir'de üzerinde durduğu mühim unsurlardan biri de mimaridir. Eski Türk şehirlerinin hemen hepsi abide denilecek güzel eserlerle süslüydü. Selçuklu da, Osmanlı da mimariye büyük değer veriyordu. Onların yaptırdıkları eserler, Türk şehirlerine, Türke has bir çehre kazandırmıştır.

«Sinan denilince gözümün önüne son derece nisbetle yontulmuş bir mücevher dizisine benzeyen irili ufaklı binalar, tâ Macaristan içerisinden başlayarak Akdeniz'e ve Basra körfesine kadar iner» (2) diyen Tanpınar, her şehirde mimarî eserlerine ayrı bir gözle bakar.

«Bugün Konya'yı, Aksaray'ı, Ermenek ve Niğde'yi, Divrik'i, Kayseri ve Ürgüp'ü, Sıvas'ı, Harzem istilâsının kurbanı Ahlat'ı ve Erzurum'u, Sinop'u o kadar değişik şekilde süsleyen, bozkırın yalnızlığında karşınıza birdenbire binbir gece büyüsü ile çıkan o koskoca kervansaraylar» dan (3) bugün ancak harabeler kalmıştır. Fakat eski mabetlerden çoğu çok şükür ayaktadır.

Tanpınar Konya'yı gezerken Selçuklulardan kalma eserlerdeki işçiliğe hayran olur ve bu taş işçiliği ile eski keçe sanatı arasında bir bağlantı kurar:

«Selçuk kûfisi denen o çok sanatkâr yazı şekli... aşiret işi kilim ve dokumaların süsüne yaklaşır» (4).

2. aynı eser, s. 15.
3. aynı eser, s. 88
4. aynı eser, s. 89.

«Bu emsalsiz taş işçiliği bazen de heykel zevkinin yerine kitap sahifesini, yahut kitap gibi dokunmuş kilim veya şalı koyuyordu» (5).

«Sahip Ata'nın yaptırdığı İnce Minare'linin cephesi tiftikten dokunmuş büyük bir sultan çadırına benzer» (6).

«Karatay Medresesi'nin (1245) yüzlerce güneşi ve yıldızları ile küçük bir kehkeşan gibi parlayan çini tavanı, bu zevkin elimizde kalan yetim ve parça parça şahitleridir» (7).

Bugün büyük bir kısmı yıkılmış olan eski Türk medeniyetini gözümüzün önünde canlandırabilmemiz için, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi estetik zevke, hayal ve tasvir gücüne sahip sanatkârlara ihtiyaç vardır. Beş Şehir eski Türk işçiliğini belirten daha pek çok ince görüşle doludur. Abdülhak Şinasi Hisar'ın yazılarında da bu nevi tasvirlere rastlarız. Evliyâ Çelebi, bize eski Türk şehirlerini her cephesi ile anlatan büyük bir yazardır. Onun eserinin eksiksiz olarak bugünkü dile çevrilmesi ve Türkiye'ye gelen Avrupalı ressamların yaptıkları gravürlerle süslenmesi lâzımdır.

Eski Türk şehirleri dünyanın en güzel şehirleriydi. Avrupalı seyyahlar onların güzelliğini anlatmakla bitiremezler. Yetişen nesillere Türkün yaratıcılığını göstermek için bu kaynaklardan istifade etmelidir.

Bugün Türkiye'de büyük bir gelişme vardır. Şehirlerin nüfusu ile beraber yapısı da büyümüş ve değişmiştir. Fakat maalesef bu yeni Türk şehirleri güzel değillerdir. Birbirine benzeyen apartman yığınla-

5. aynı eser, s. 89.
6. aynı eser, s. 90.
7. aynı eser, s. 91.

rından ibarettir. Bu şehirlerde, eski Türk şehirlerini yoğuran o muazzam manevî hava, güzellik ve kutsallık duygusundan zerre bile yoktur. Her şey son derece adi, çirkin, taklit ve ruhsuzdur. Yeni mimarî eskiden kalma binlerce güzel eseri yok ettiği gibi arta kalanı da boğmuştur. Bugün yapılacak şey kalanların korunması, etraflarının açılması ve incelenmesidir.

İyi kullanıldığı takdirde eski eserler, yeni yapılar arasında vitrine konulmuş mücevherler gibi parlar. Mesele eski eserleri değerlendirmesini bilmektedir. Türkiye eski eserlerle dolu bir ülkedir. İşlenilirse toptan bir açık ve kapalı müze haline getirilebilir. Burada da eskiye yeni bir mânâ verme, onu yorumlama ve değerlendirme konusu ile karşılaşıyoruz. Türkiye'nin mazisi bizim için aynı zamanda zengin, durmadan geliştirilecek bir istikbal konusudur. Türkiye'nin her yerinde tarihî bir harabe, eskiden kalma bir eser vardır. Köylerde, kasabalarda bile. Yeni binalar, oteller, meydanlar, kitaplıklar onların çevresinde kurulmalıdır. İstanbul'da Süleymaniye ve diğer camilerin etrafı bu bakımdan değerlendirilmemiştir. Diğer şehirlerde de durum böyledir. Konya'da Mevlânâ türbesi etrafında açılacak bir meydan, ağaçlık ve o havaya uygun oteller, Konya'nın havasını tamamiyle değiştirecektir.

Türkiye'de her yerde, yeni binalar tarihî eserlerle tabiat güzelliklerini vitrine koyacak bir şekilde inşa olunmalıdır. Büyüyen Türkiye, sadece büyük değil, aynı zamanda güzel olmalıdır. Güzelin sırrı ise tarihte ve tabiattadır. Tabiat derken meydan ve ağacı unutmamalıdır. Atalarımız mimarî kadar ağaca da büyük değer veriyorlardı. Bursa'da büyük abidelerin

yanında büyük ağaçlar vardır. Onlar abideleri tamamlar. Tanpınar'ın şu cümlesi Türkiye'nin yeni mimarları için bir rehber olmalıdır:

«Ağaç, mimarîmizin ve bütün hayatımızın en lutufkâr yardımcısıdır» (8).

Ağaç da bir kültür mahsulüdür. Bu mânâ «kültür» kelimesinin kökünde vardır. Atalarımız ağaç ile mimarîyi, tabiat ile medeniyeti uzlaştırmışlardı. Camiin içine ağacı ve suyu sokmuşlardı. Mimarî ve tabiat, güzellik ile ebediyeti birleştirir. Büyüyen Türkiye'ye tarihî eserlerle ve ağaçlarla güzel bir şekil verilebilir. Yeni eserler istenilen yere kondurulabilir. Fakat tarihî eserlerle ağaçların yerleri değiştirilemez. Şu halde yapılacak şey, onları oldukları yerde bırakmak, yeniyi onların etrafında inşa etmektir.

8. aynı eser, s. 188.

VII. TÜRKİYE'NİN TABİÎ GÜZELLİKLERİ VE SERVET HAZİNELERİ

Tabiatın güzellik ve hazinelerini görmek, bilmek ve onları değerlendirmek de bir kültür meselesidir.

Günlük geçimleriyle uğraşan, çoğu okuma-yazma bilmeyen köy, dağ, deniz veya orman halkı, içinde yaşadıkları tabiatın güzelliklerini farketmedikleri gibi toprak, su, taş ve ağacın içinde gizli olan serveti de bilmezler.

Onları görmek ve değerlendirmek için kültüre ihtiyaç vardır. Bugün ilim ve teknik vasıtasıyla aynı topraktan on misli, yirmi misli mahsul alınıyor. Son yıllarda Türk köylüsü de bunlardan faydalanmağa başlamıştır. Toprağın veya suyun altındaki petrol kendiliğinden fışkırmaz. Araştırmak icap eder. Bize katı taş gibi gelen dağların içinde belki çok kıymetli madenler vardır. Onları bilmezsek değerlendirebilir miyiz? Bir yerde bir madenin bulunması, orasını derhal zenginleştirir. Türkiye'de maden bulunduktan sonra köy iken koca şehir haline gelen birçok yer vardır.

İlim ve teknik beynelmileldir ama onun memleketimize tatbiki, memleketimizin servet ve hazinelerinin keşfi ve geliştirilmesi millî bir vazifedir. Bunun için millî duyguya sahip, milletini refah ve saadete

kavuşturmak isteyen ilim adamlarına, mütehassıslara ihtiyaç vardır.

• Türkiye'nin keşfini ve kaynaklarının işletilmesini yabancılara bırakmaktan artık utanmalıyız.

Türkiye'nin üç tarafı denizdir. İçinde de göller ve nehirler vardır. Su hem güzel, hem de içinde protein üretilen bir gıda deposudur. Batılı âlimler Türkiye sadece denizlerinden, göllerinden ve nehirlerinden istifade etmesini bilse zengin bir ülke olur, derler. Fakat bu da bir bilgi, çalışma, geliştirme yani bir kültür işidir.

Eskiden dağlara işe yaramaz yerler olarak bakılırmış. Türkiye'nin büyük bir kısmı dağlarla kaplıdır. Fakat dağlar da, bakılırsa bir gıda ve servet deposu haline getirilebilir. Tabiat kendiliğinden dağları, ormanlar ve hayvanlarla süslemiştir. Dağlarda yaşayan, asırlardan beri yüzlerine bakılmayan vatandaşlarımız, kendi bildiklerine göre orman ve hayvancılıktan geçimlerini temin edegelmişlerdir. İlim, bitki ve hayvanların da verimlerini arttırmanın yolunu bulmuştur. Türkiye'nin dağları bilgi ve kültür yoluyla, milyonlarca insanın çalışacağı ve mesut olacağı yerler haline getirilebilir.

Ya Anadolu'yu baştan başa kaplayan ovalarımız ve yaylalarımız? Bugün onlara bakınca, insan, saatlerce gitse bir ağaca rastlamaz. Eloğlu, ilim ve teknik vasıtasıyla çöllerde meyve ve çiçek bahçeleri yetiştiriyor. Neden suyu ve güneşi bol olan Türkiye bir çiçek ve meyve bahçesi haline gelmesin?

Kültürü sadece manevî sahaya inhisar ettirmek yanlış bir görüştür. Tabiatı işlemek de bir kültür işidir. Evvelce açıklandığı gibi kelimenin asıl mânâsı

zaten toprağı işlemek, mahsul elde etmek demektir. Köy, dağ ve kıyı halkımızı sefalet ve cehaletten kurtarmanın yolu, onlara, içinde yaşadıkları tabiat parçasından daha fazla istifade etmenin yollarını öğretmektir.

Türkiye güzel bir ülkedir. Fakat görmek için göz ister. Aslında gören göz değil, düşüncedir. Tabiatın güzelliklerini en iyi ressamlar ve şairler takdir ederler. Türk ressamlarının çoğu Batı taklitçisi oldukları için Türkiye'nin güzellikleri görücü bekleyen kızlar gibi bâkirdir. Fakat bunda devlet adamlarının, vali ve belediye reislerinin, zenginlerin de suçu vardır. Ressamları, memleketlerinin resimlerini yapmağa onlar teşvik etmeli ve emeklerinin karşılığını vermelidirler.

Türkiye'de yetişen nesillere sanat terbiyesi vermekle yükümlü olan resim ve edebiyat öğretmenleri de tabiatın güzelliklerine karşı pek duyarlı değillerdir. Tabiatın güzellikleri de gösterilmek ister. Âlimler nasıl tabiatın gizli kanunlarını keşfederlerse, ressamlar ve şairler de onun farkedilmeyen güzelliklerine dikkati çekerler. Sanat bizi tabiata ve insana götürmezse neye yarar?

Bugün İstanbul'da herkesin koşuştuğu ve maalesef çirkinleştirdiği Emirgân'ın güzelliğini Yahya Kemal, Bodrum'un güzelliğini Halikarnas Balıkçısı keşfetmiştir. Türk ressamlarından bazıları Anadolu kasabalarının resimlerini yapmışlardır. Fakat bunlar yeterli değildir.

Sanat insanları hayata ve tabiata bağlamak suretiyle mesut edebilir. Türkiye'nin tabiat güzellikleri

henüz sanatkârları tarafından keşfedilmemiş veya tesirli bir şekilde anlatılmamıştır.

Türkiye'nin güzelliklerinin keşfi, resim, şiir ve nesirle tasviri yeni yetişecek sanatçılara kalmıştır. Onların bu vazifeyi yerine getirebilmeleri, kendilerinin en güzel sanat eserleriyle beslenmelerine bağlıdır. Zira görmek için bakmasını bilmek lâzımdır. Bu da kültürle olur.

Memleketimizi aynalar gibi tablolara aksettirmeli ve bu tabloları evlerimizin duvarlarına asmalıyız. Duvarlarımız gece - gündüz memleketimizin güzelliği ile pırıl pırıl ışıldamalıdır. Çocuklarımız bu tablolara bakarak yetişmeli ve «benim memleketim güzeldir» diye onu sevmeli ve üzerine titremelidir.

Bir ülkeyi yalnız orduları değil, fikir adamları, şairleri, ressamları da korur. Bilgi ve sevgi de bir koruma vasıtasıdır. Hem de en güzel, en tesirli koruma vasıtası!

VIII. KÜLTÜRLÜ İNSANLAR

Bir memlekette maddi ve manevi kültürü yaratanlar o memleketin kültürlü insanlarıdır. Bir şey bilmeyen insanların ne kendilerine, ne de başkalarına faydası vardır. Her insan dünyaya kabiliyetlerle donatılmış olarak gelir. Fakat o kabiliyetlerin çalıştırılması ve işlenilmesi gerekir. Sadece el ve ayak bile çalıştırılırsa neler yapmaz? Tarla sürmek, taş kırmak, balta veya kürek sallamak için büyük bir maharete ihtiyaç yoktur. İsteyen ve çalışan, sadece iki el ve ayağı ile geçimini temin edebilir. Aynı eller piyano da çalabilir veya yeni âletler icat edebilir. Ayaklarını kullanmasını bilen dünyanın birinci sınıf futbolcusu olabileceği gibi, dağlarda, ormanlarda, mağaralarda kimsenin görmediği güzellik ve hazineleri de bulabilir.

Zekâ, hayal, duygu da işlenmek suretiyle insanı saadete, insanlığı refaha ulaştırır. Tanrı her insana hayatı boyunca çalıştıracağı ve geliştireceği bir vücut ve ruh verir. Artık onu çalıştırmak ve geliştirmek insana ve topluma kalmıştır. Kültürün başka bir mânâsı, insanın kabiliyetlerini geliştirmesi, ondan mahsuller elde etmesi demektir. Maharetli bir el, göz,

ayak, kulak, hattâ burun, akıl, hayal, duygu ve hâfıza sahibine milyonlar kazandırır. Fakat onlar da tarla gibi işlenilmek ister. Terbiyenin gayesi, insanların vücut ve ruh kabiliyet ve imkânlarını geliştirmektir. Okullar bunun için kurulur.

Türkler insanın yetiştirilmesine her çağda büyük önem vermişlerdir. Onlar tarihleri boyunca çok çeşitli zaruretlerle karşılaşmışlar, daima içinde bulundukları zaman ve mekâna uymasını, başlarını suyun dışında tutmasını, yaratıcı olmasını bilmişlerdir. Binlerce yıldan beri yaşamalarının sırrı budur.

Çok eski çağlarda Asya bozkırlarında yaşayan Türkler, atı ehlileştirmişler, at sürüleri beslemişler ve dünyanın en büyük akıncıları olmuşlardır. Bu hayat şartı Türklerin akıncı ve avcı olmalarını gerektiriyordu. Eski Türk destanları savaşçı ve akıncıları över. Oğuz Kağan, Dede Korkut, Manas, Köroğlu ve daha birçok Türk destanında «Alp»tipi yüceltilir. Çocuklar savaşçı ve avcı olarak yetiştirilir. Oğuz Kağan bir yaşında ata biner ve cihanı fetheder. Ölürken çocuklarına «ok gibi olun» diye nasihat verir.

Fakat Türkler yerleşik medeniyete geçince, ona uymasını, bu medeniyetin gerektirdiği insan tiplerini yetiştirmesini de bilmişlerdir. Bunun en büyük delili Anadolu fethedildikten sonra bu topraklarda kurulan medreseler, tekkeler ve çarşılardır. Osmanlı Türkleri kendilerini medeniyet sahasına vermek için, savaşı, hususî surette seçtikleri ve yetiştirdikleri mütehassıs bir orduya bırakmışlardır. Bunlardan bilindiği üzere Yeniçeriler genellikle Türk terbiyesine göre yetiştirilen hıristiyan çocuklarından mürekkepti. Osmanlı devletinde ilim adamları askere gitmez ve vergi ver-

mezlerdi. Onların işi kültürü geliştirmekti. Saraylar ve konaklar bilgili ve hünerli insanlarla doluydu. O dünyanın gözlerini kamaştıran sanat ve edebiyat işte bu kültürlü insanlar tarafından yaratıldı.

Medrese, tekke ve çarşıda bir insanın nasıl yetiştirilerek âlim, insan-ı kâmil veya usta haline getirildiğine dair pek çok kitap vardır. Bunlar o çağa mahsus olmakla beraber günümüz için de ibret vericidir. Köylü Yunus, bugün dünyanın saygı duyduğu büyük mistik terbiyeye ulaşmak için, şeyhinin dergâhına kırk yıl odun taşımıştı.

Müslüman olan Türkler, nefis terbiyesine «cihad-ı ekber» (büyük savaş) adını veriyorlar, kargı, kılıç, ok kullanmayı bir spor veya çocuk oyunu sayıyorlardı. Onu köleler de yapabilirdi.

Anadolu'da terbiye müesseseleri olan medrese, tekke ve çarşıdan eski Türk medeniyetini kuran binlerce âlim, şeyh ve usta yetişmiştir. Onların ne kadar büyük bir itina ile yetiştirildikleri, bıraktıkları eserlerden bellidir. Onlar maddî ve manevî sahada ulaşılması çok güç bir güzellik ve mükemmeliyete erişmişlerdir. Anadolu Türk medeniyetini yaratan bu insanların hayatlarını, eserlerini, yaşayış tarzlarını maalesef yakından tanımıyoruz. Zira onları tanımak bir kültür meselesidir. Bir Fatih'i, bir Bâkî'yi, bir Sinan'ı, bir Dede Efendi'yi bilmek başlı başına bir ihtisası gerektirir. Fakat daha önce de söylediğimiz gibi onları tanımakla pek çok şey kazanırız. En azından kendi milletimize güvenimiz artar. Zira biz gerçekten büyük bir kültür ve medeniyet yaratmış bir milletiz.

Bir milletin yetiştirmiş olduğu büyük kahramanlar, din adamları, şairler, mimarlar, ressamlar, musi-

kişinaslar, devlet adamları, hattâ olgun vatandaşlar, ustalar, zenaat erbabı da onun millî kültürüne dahildir. Keza bir milletin büyük adamları ve sade vatandaşları da onların yarattıkları eserler gibi tanınmağa, korunmağa ve çoğaltılmağa değer varlıklardır.

Türklerde biyografi, hâtırat ve röportaj nevileri maalesef gelişmemiştir. Çeşitli sahalarda yetişmiş bütün büyük adamlarımızın biyografilerini yazmalıyız. Onlara ait her şeyi, meziyetleri kadar kusurlarını da bilmeliyiz. Zira kusurlar da bize bir şeyler öğretir. Bazı insanların kusurlarını meziyetlerinden ayırmağa imkân yoktur. Aranılırsa tarihî şahsiyetler kadar âlimler, sanatkârlar hakkında da bilgi ve vesika bulunur. Her vilâyet, kasaba veya köy kendi yetiştirdiği insanların eserlerini ve hâtıralarını saklamalıdır.

Neşredilmemiş hâtıralar basılmalı, zengin hayat tecrübeleri olan insanlarla konuşularak, başlarından geçenler kaydedilmelidir. Bazı insanlar vardır ki, çok ilgi çekici bir ömür sürmüşlerdir de onları yazmamışlardır. Unutmamalı ki, yaşamak başka, yazmak başka bir şeydir. Yazarların şahsî hayatları umumiyetle enteresan değildir. Çokları yazdıklarını hayallerinden uydururlar. Halbuki çevrelerine dikkatle bakacak olsalar, hayat tecrübelerini yazıya geçirecekleri ne kadar canlı, hoşsohbet insan bulabilirler. Bugün teyp gibi her söyleneni kaydeden harikulâde bir âlet keşfedilmiştir. Hayatları enteresan olan insanların hâtıraları teyple tesbit edilerek yazıya geçirilebilir. Bazen bir anektod, bir insanın veya milletin şahsiyetini aydınlatıverir. TV de hayatları, konuşmaları enteresan insanları ekrana çıkarmak suretiyle bize bizi gösterir.

Öğretmenler kültürlü insanlar yetiştirmek suretiyle milletin kültürünü zenginleştirirler. Keşfedilecek kabiliyetli bir genç, yarının bir Ziya Gökalp'ı, bir Yahya Kemal'i olabilir. Diyarbakır'da Ziya Gökalp'ın kabiliyetini tabiat dersleri veren bir Rum doktor keşfetmiştir. Öğretmenler herkese ortak ders verirken, kabiliyetli gençlerle ayrıca meşgul olmalıdırlar. Zira onlar bire bin verirler. Kabiliyetleri geliştirilirse, onlardan bütün millet ve insanlık faydalanır. Kültürün gerçek işçileri, üreticileri ve çoğaltıcıları öğretmenlerdir. Türkiye'yi ileri götüren onların öğrencileridir.

Yüz öğrenciden en az iki - üç tanesi mutlaka üstün bir kabiliyet taşır. Bu kabiliyet matematik kabiliyeti olduğu kadar, musiki, resim, edebiyat, spor kabiliyeti de olabilir. Kabiliyetli öğrenciler başkaları için örnek olur. Hayatı boyunca beş - on kabiliyet keşfetmeyen ve onların gelişmesine yardım etmeyen öğretmen kendisini başarılı saymamalıdır.

IX. TÜRKLÜK VE İSLÂMİYET

İslâmiyet'in Türk kültürü üzerinde büyük tesiri olmuştur. Türkler Müslüman olduktan sonra bin yıl bu yüce dinin içinde yaşamışlar, onun uğruna savaşmışlar, hayatlarını onun esaslarına uydurmuşlardır. Türk tarih ve kültürünün bin yılını İslâmiyet yoğurmuştur.

Türkler kitle olarak X. yüzyılda Müslüman olmuşlardır. Fakat bu tarihten önce de, küçük gruplar halinde İslâmiyet'i kabul eden Türkler vardır. Dede Korkut Kitabı'nda Korkut Ata'nın Resul Aleyhisselâm zamanına yakın yaşadığı ve onun sahabesi olduğu belirtilir. Farsça Oğuznâme'de Dede Korkut'un Oğuz sülâlesinde 14. hükümdar olan Kanlı Yavkuy zamanında yaşadığı ve iki müşavir ile beraber Hz. Muhammed'in yanına giderek İslâmiyet'i kabul ettiği söylenilir. Taberî Tarihi, Hz. Muhammed'in Uhut gazasında Kubbetü't-Türk (Türk çadırı) adı verilen bir çadırdan savaşı idare ettiğini kaydeder. O tarihlerde Yemen'e giden Türklerden bazılarının Hz. Muhammed'i görmüş ve İslâmiyet'i kabul etmiş olmaları muhtemeldir. Abbasî ordusunda Türklerin ne kadar büyük bir yer işgal ettiklerini biliyoruz.

VII - VIII. yüzyıllarda bazı Türk boyları Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık, Musevilik gibi çeşitli dinleri benimsemişlerdir. Bu dinlere giren Türkler yerleşik medeniyete geçmişlerse de, ömürleri çok uzun olmamıştır. Bunun sebebi bu dinlerin Türklerin karakterine uygun olmayışıdır. Türkler, bilhassa Selçuklu ve Osmanlı devletini kuran Oğuz boyları din olarak İslâmiyet'i seçmişlerdir. Çünkü İslâmiyet savaş ile barış, madde ile ruh, bu dünya ile öbür dünya, fert ile toplum arasında bir denge kurmuştu.

İslâmiyet Türklerin yiğitlik duygusuna ve cihangirlik idealine tamamiyle uygun düşüyordu. Üstelik fethedilen ülkelerde barışı tesis eden, hak ve adalet esasına dayalı bir sosyal nizam da getiriyordu.

İslâmiyet'i kendi ruh ve karakterlerine çok uygun bulan Türkler, onu benimsedikten sonra, Araplardan ve Farslardan daha mükemmel bir şekilde hayata uygulamışlar ve asırlar boyunca onu canlı tutmuşlardır. Bunda Türklerin İslâmiyet'i kendi hayat felsefelerine göre ele alışlarının ve uygulayışlarının büyük rolü vardır. Türkler yiğitlik ve cihangirlik temayülleri dolayısıyle savaşçıydılar. Bu kabiliyet Araplarda ve Farslarda Türklerdeki kadar kuvvetli ve sürekli değildi. Türkler idareleri altına aldıkları kavimleri adalet üzere, barış içinde yaşatmayı devlet idaresinin temeli biliyorlardı. İslâmiyet, Türklerin bu iki temayülüne derin bir mânâ ve çekidüzen vermiştir. Anadolu'da bin yıldan beri devam eden Türk devletlerinin hepsi, dışa karşı yiğit ve kahraman, içte vatandaşa karşı âdil olmayı gaye bilmişlerdir.

İslâmiyet'in mistik yönünü de en iyi Türkler işlemişler, onu bir barış ve sevgi yolu haline getirmiş-

lerdir. Anadolu'da kurulan Mevlevîlik ve Bektaşîlik, asırlarca insanlara sevgi ve barışı telkin etmiştir.

Türklerin bin yıl, en ince teferruatına kadar işledikleri, ruhlarına sindirdikleri, mimarilerinde, şiirlerinde, musikilerinde ilham kaynağı haline getirdikleri İslâmiyet'i de Türk kültür hazineleri arasında saymamız gayet tabiîdir.

Türklükle İslâmiyet arasındaki bin yıllık münasebeti iyi tedkik etmeyenler, birtakım yanlış fikirlere saplanıyorlar. Bunların düzeltilmesi lâzımdır. Bunlardan birincisi İslâmiyet'i çağdaş ilim ve tekniğe aykırı bularak onu reddetmeğe kalkanların düşüncesidir. Böyle düşünenler önce şunu anlamalıdırlar: İslâmiyet bir dindir, ilim ve teknik değildir. İlim ve teknik maddî âlem ile meşgul olur. Din ise insan ruhunun ebedi özleyişlerine cevap verir. İlim ve teknik ruhun sonsuzluk iştiyakına, adalet, sevgi, beraber yaşama ve dayanışma arzularına cevap vermez. Dinler arasında da bilhassa İslâmiyet, bu özleyişlere en iyi şekilde cevap veren bir dindir. Üstelik İslâmiyet, insanın emrinde olan ilim ve tekniğin asla aleyhinde değildir. Mehmed Âkif Ersoy, İslâmiyet ile çağdaş ilim ve tekniğin çok güzel anlaşabileceğini şiir ve nesirlerinde göstermiştir.

İkinci yanlış düşünce, İslâmiyet'in Türklükle bağdaşmadığı bâtıl inancıdır. Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra asırlar boyu devam eden devletler ve yüksek bir medeniyet kurmuşlardır. Daha önce belirtildiği gibi bin yıllık Türk tarih ve kültürünü İslâmiyet yoğurmuştur ve son bin yıllık Türk tarihi, Türk tarihinin kültür ve medeniyetçe en zengin, en muhteşem ve en güzel devridir.

Üçüncü yanlış görüş, İslâmiyet'i esas alarak Türklüğün, Türk milliyetçiliğinin inkârıdır. Böyle düşünenler tarihte İslâmiyet'i Türklerin muzaffer kıldığını ve bugüne kadar yaşattığını unutmamalıdırlar. Eğer daha Abbasîler devrinde Türkler İslâmiyet'i benimseyerek onu İran'a ve Bizans'a karşı müdafaa etmeselerdi, Rafızîlik veya Ortaçağ Hıristiyanlığı çoktan çökmüş olan Arap âlemini istilâ ederdi. İslâmiyet'i Büyük Selçuklu devleti, Anadolu Selçuklu devleti ve Osmanlı devleti, asırlarca İran Rafızîliğine ve Hıristiyanlığa karşı korumuştur.

Türkiye bugün bile Orta-Doğu ve İslâm âleminin en güçlü devletidir. Türklerdeki savaşçı fazilet, orduya ve devlete bağlılık duygusu, yiğitlik ruhu, çağdaş medeniyete uyma kabiliyeti, yalnız devlet olarak değil, fert olarak da nerede, hangi şartlarda olursa olsun, kendi kendisine saygı, diğer İslâm kavimlerinde, Türklerde olduğu kadar gelişmiş değildir. İslâmiyet'i dün olduğu kadar bugün de en iyi, en ölçülü şekilde temsil eden, saf ve temiz bir iman olarak koruyan Türk milletidir. Orta-Doğu ve İslâm âleminin Türk milletine büyük ihtiyacı vardır. Bundan dolayı gûyâ İslâmiyet adına Türk milletine gereken yeri vermeyenler ve ona karşı saygı duymayanlar, tarihi, dünyayı ve Türkü bilmeyen kişilerdir.

Şunu da unutmamak lâzımdır: Türklerin İslâmiyet'i, esaslarına halel getirmeden tarihin değişen şartlarına göre uygulamaları, bütün İslâm âleminin örnek alması gereken bir husustur.

Türkler daha önce İslâmiyet'i savaş ve barışa en uygun bir şekilde organize etmişlerdi. Tanzimat'tan sonra Türk aydınları İslâmiyet ile çağdaş medeniyet

arasında bağlantı kurmağa çalışmışlardır ve bunda da büyük nisbette başarılı olmuşlardır.

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti, çağdaş bir devlettir. Yüz yıl içinde pek çok müesseselerini yenilemiş, Batılı parlamento rejimini benimsemiş, ilim ve tekniği kabul etmiş, milliyetçilik ile yeni bir sosyal benlik şuuruna sahip olmuştur. Doğu ülkelerinde, belki dünyada eşine az rastlanılır dengeli bir inkılâp ve gelişmeyle beraber, İslâmiyet'in temel kıymetlerine de bağlı kalmıştır. Bu, bizim için övünülecek, İslâm âlemi için örnek alınacak bir başarıdır.

Osmanlı devleti yıkıldıktan sonra Türkiye, kendi içine çekilmiş, düşünmüş taşınmış, neler yapması gerektiğini kararlaştırmış ve elli yıl içinde sağlam esaslara dayalı yeni bir devlet kurmuştur.

Beynelmilel planda Türkiye, elbette demokratik nizamını, ilim ve tekniğini benimsediği Batı âlemi ile münasebet ve dostluğunu devam ettirecektir. Türkiye'nin Batı'dan aldığı ve kendine mal ettiği bu iki prensipten, demokrasi ile ilim ve teknikten vazgeçmesine ihtimal yoktur. Bu iki prensip Türkiye'yi diriltmiştir.

Fakat Türkiye, tarih, din ve kültürü ile Asya ve İslâm âlemine bağlıdır. Asya'da milyonlarca Türk yaşamaktadır. Onlar da müslümandır. Tarih, milletlerin şuuraltını teşkil eder. Tarihe şekil veren güçler, milletleri içten içe daima idare eder. Bugünkü Türkiye'de görülen bazı politik ve sosyal temayüllerde bu tesiri açıkça müşahede ediyoruz.

Nüfusu gittikçe artan, ikinci bin yılın başında yüz milyonluk modern bir devlet haline gelecek olan Türkiye'nin tarihî rolü elbette bugünkünden farklı ola-

caktır. İslâmiyet Türkler için sadece geçmişin değil, geleceğin de dinidir. Türklerin ve insanlığın ona ihtiyacı vardır.

Türk aydınları onu çağa uygun bir şekilde yorumlamağa devam etmelidirler. Türkiye'de bunu yapabilecek yeni bir nesil doğmuştur, denilebilir.

X. ÇAĞDAŞ TÜRK KÜLTÜR VE MEDENİYETİ

Kültür denilince daha ziyade bir milletin tarihi boyunca yarattığı eserler anlaşılır. Bu doğrudur. Kültürü teşkil eden unsurların hemen hepsi, tarih içinde, asırlar boyunca nesillerin işlemesi ile meydana gelir ve mükemmeliyete ulaşır. Dil, edebiyat, musiki, mimari, din ve devlet müesseselerini inceleyince bu vâkıayı açıkça görürüz. Tarih, binlerce yıllık deneme ve hayat tecrübesinin mahsulüdür. Tarihi en iyi şehirler, müzeler ve kütüphaneler gösterir. Kültürü bütün teferruatıyla gösteren bu üç varlık da tarihin mahsulü ve aynasıdır. Şehir, müze ve kütüphane bir milletin asırlar boyunca yarattığı eserleri ihtiva eder.

Bundan dolayı, bir milletin kültür ve medeniyeti hakkında en iyi fikri bize onun şehirleri, müzeleri ve kütüphaneleri verir. Genç nesillere Türk kültürü hakkında canlı bir fikir vermek istiyorsak, öğrencileri Türk kültür ve medeniyetinin geliştiği şehirlerde, müzelerde ve kitaplıklarda dolaştırmalıyız. Onlarda mevcut olan eserleri tanıtmalıyız.

Fakat bütün dünya gibi, Türkiye de bugün yeni şartlar içinde bulunuyor. Türkiye durmadan değişen

ekonomik, sosyal, politik ve kültürel şartlara uymağa çalışıyor.

Çağdaş dünyayı şekillendiren başlıca kuvvetler ilim ve teknik, demokrasi, kitleleri teşkilâtlandıran organizasyonlar, bütün millete ve insanlığa hitap eden telefon, telsiz, radyo ve TV gibi haberleşme, bilgi ve kültür yayma araçlarıdır. Bunlar Türkiye'nin de içinde bulunduğu dünyayı her gün değiştiriyorlar. Yunus:

Bu semaa girmeyen sonunda peşiman olur

der. Osmanlı devleti Avrupa'da Rönesans'tan sonra gelişen yeniliklerden haberdar olmadığı, kendi içine kapalı yaşadığı için yıkılmıştır.

Avrupa'nın ilim ve tekniğe dayalı yeni orduları karşısında eskiyen Osmanlı orduları tutanamamışlardır. Osmanlı devletinin tarihî başarılarıyla övünelim, fakat onun yıkıldığını da unutmayalım.

Kültür değişmesini bir milletin kendi kültürünü bırakarak yabancı bir kültürü alması şeklinde anlamamak lâzımdır. Kültürün özünü teşkil eden değerler, esas itibariyle değişmezler. Onlar, tohum gibidir. Tohum, kendisi gibi, varlıklara şekil verecek olan genleri ihtiva eder.

Fakat buğday toprağa, çocuk ana rahmine ekildikten sonra, karşılaştıkları şartlar onların gelişmesini kolaylaştırır veya durdurur. Çürüyen tohumlar, ölü doğan, doğduktan sonra ölen çocuklar da vardır.

Kültür demek olan bakım, bitkiyi de, çocuğu da en iyi şekilde geliştirir. Bugün ilim ve tekniğin ziraatte yaptığı inkılâpları biliyoruz. İyi bakım ve iyi terbiye çocukların da ruh ve beden itibariyle daha iyi yetişmesini sağlıyor.

Türk çocuklarının içlerindeki kabiliyetleri geliştirmek için elimizden ne gelirse yapmalıyız.

Asırlar boyunca Türkler tarafından yaratılan eserlerde, bugün için önemli olan, onların dış görünüşleri değil, özü, ruhu, mânâsıdır. Bu öz, ruh ve mânâ, eskiden nasıl değişen zamana göre yeni şekiller almışsa, bugün de almıştır ve alacaktır.

Daha önce de belirtmiş olduğum gibi, İslâmlıktan önceki Türk kahramanlarının ruhu, İslâmlıktan sonra da devam etmiştir. Alparslan, Fatih, Kanuni ve onların yanısıra Türke vatan kazandıran yüzlerce ve binlerce kahraman, içlerinde, Oğuz Kağan'ın ruhunu yeni bir şekilde devam ettirmişlerdir. Onlar Oğuz Kağan'ı unutsalar bile, tohum ve kan, onları içten içe idare etmiştir. Bugün de Türkü ayakta tutan yiğitlik, kahramanlık ve fedakârlık ruhudur. Bugünkü Türk ordusunun silâhları ve elbiseleri yeni olmakla beraber, ruhu aynı yiğitlik, millet ve memleket sevgisi ile doludur.

İncelenirse başka sahalarda da özün aynı kalarak her çağa uygun yeni şekiller aldığını görürüz. Türkler yerleşik medeniyete geçtikten sonra eski Türk çadırlarının genişlik, ihtişam ve güzelliğini Anadolu şehirlerini süsüleyen mimarî eserlerine aktarmışlardır. Tabiî onlara yeni şekiller ve renkler vererek.

Osmanlı devri edebiyatı, Arap ve Fars tesirinde kalmakla beraber özü itibariyle Türktür. Türkün kudret iradesi, yaşama sevinci, tabiat sevgisi, kâinatı kucaklayan dinî heyecanı onda da görülür. Anadolu Halk ve Tekke edebiyatı ile Divan edebiyatına ortak olarak bu temel duygular hâkimdir.

Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatçıları da yeni dil ve şekiller içinde aynı özü ifadeye çalışmışlardır. Namık Kemal, Abdülhak Hâmid, Mehmed Akif, Ziya Gökalp, Yahya Kemal'in eserlerine de aynı duygular hâkim değil midir? Cumhuriyet devri, Türk kültürü üzerinde yabancı tesirin en çok arttığı bir devirdir. Fakat bu devirde vücuda gelen güzel eserlerde de aynı ruh eser. Cumhuriyet devrinde Köroğlu, pek çok şiir, tiyatro ve romana konu olmuşsa, bu bir tesadüf eseri sayılamaz. Yine Cumhuriyet devrinde Türk aydınları Yunus'da birleşmişlerse, bunun bir mânâsı vardır. Cahit Sıtkı, birbirine sarmaşık gibi sarılan yaşama sevinci ve fânilik duygusuyla Bâkî'nin ruhunu devam ettirir. Divan şairlerinin mazmunculuğu Behçet Necatigil'de yeni bir şekle girer.

Cumhuriyet devrinde yeni bir neslin doğduğuna daha önce işaret etmiştim. Bu yeni nesil sanayileşmenin yarattığı ilim adamı, teknisyen, işçi, patron ve idarecilerden mürekkeptir.

Çok canlı güçlerin uyandığı çağdaş Türkiye, en eski kasabalarına, köylerine varıncaya kadar gelişiyor. Yeni, kuvvetli, modern bir Türkiye doguyor. Onun da kendisine has bir kültür yaratacağından asla şüphe edilmemelidir.

Fakat bu nesil, binlerce yıllık Türk kültürünün içinden geçmek ve eski eserlerin terbiyesini almak suretiyle olgunlaşabilir. Tarihî kültürün terbiyesini almayan yeninin vücuda getirdiği eserler çiğ, ham ve çirkin olur. Tarih, alttan alta yeni nesilleri de kendi yoluna sokar ama olgunlaşmak için aradan çok zaman

geçer. Maziyi şuurlu olarak bilme, eskilerin denemelerinden faydalanma, bize, ölçülü olmayı ve biz olmayı öğretir. Bilhassa yeni olmak isteyenlerin eskiye büyük ihtiyaçları vardır. Genç nesil bu hakikatî anlamaya başlamıştır.

İstanbul 1977.

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELİŞMELER

I

Ondokuzuncu yüzyıl başlarında, Türklük, uzun tarihi boyunca, bir kere daha, kültür ve medeniyet şeklini değiştirmesini veya ona yeni bir düzen vermesini gerektiren zaruretlerle karşılaşmış, bu zaruretin icabına uyarak aldığı veya almak zorunda kaldığı tedbirlerle, sosyal, politik, ekonomik bünyesinde öyle değişiklikler yapmıştır ki, bunların neticesinde o, ister istemez. Osmanlı Devleti'nden tamamiyle farklı, ayrı esaslara dayanan yeni bir Türk Devleti kurmak ve kendine has yeni bir kültür yaratmak mecburiyetini hissetmiştir.

«Kültür ve medeniyet değişmesi» adı da verilen bu hâdise hiç de kolay olmamış, nesillerin çalışmasını, acı çekmesini ve fedakârlıklarda bulunmasını gerektirmiştir. Bu değişiklikte insanların fiilî ve iradî müdahalelerinin rolü olduğu kadar, bir uçuruma düşen taşın bir yerde durmasına benzeyen ve kendisine boyun eğilen tarihî zaruretlerin de payı vardır.

Altmış yıllık Cumhuriyet devri denemesinden sonra bile, kendimizi, örnek aldığımız ileri Batı milletleri ile mukayese edince, bir yığın eksiklik ve aksaklıklarla dolu hissediyor ve bunun ıztırabını çekiyoruz.

Fakat şunu unutmamak gerekir ki, hiç bir toplumun kültür ve medeniyet değiştirmesi kolay olmamış ve hiç bir toplum istediği «mükemmeliyet» e birdenbire ulaşmamıştır. Türkler VIII-X. uncu yüzyıllar arasında, Orta-Asya ve Yakın Doğu'da atlı-göçebe yaşayış tarzını bırakarak yerleşik medeniyete geçerken de aynı güçlüklerle karşılaşmışlar, büyük fedakârlıklarda bulunmuşlar ve yeni medeniyet şekli içinde «mükemmeliyet» e ulaşmak için yüzyıllarca çalışmışlardır. Sadece Anadolu'da sürekli bir devlet ve yüksek bir kültür ve medeniyet kurmak için geçen zamanı, harcanan emeği gözönüne getirmek kâfidir.

«Mükemmeliyet» e durmadan deneme, düzeltme, işleme ve şekil verme cehdi ile ulaşılır. «Kültür»ün bir mânâsı da budur. 1951 yılında Türkiye'ye gelen ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Tarihte gelişme ve krizler başlığı altında beş konferans veren Alman filozoflarından Erich Rothacker «Kültür» le ilgili şunları söylüyor:

«Kültür demek, bakım demektir. Cultura agri: tarla bakımı (yahut toprağı işleme). Cultura animae: Ruh bakımı. Burada geniş mânâsıyla aynı zamanda yapma, farklılaşma olduğu kadar bütünlenme, biçim verme, iyice işleme, iyice şekillenme, damgasını basma, üslûp verme, yüksek bir üslûp verme, mükemmelleştirme, geliştirme, derinleştirme demektir» (1).

X. yüzyılda olduğu gibi, XIX. yüzyılda da Türklüğün karşılaştığı önemli mesele, eskisinden tamamiyle farklı, yabancı bir yaşayış tarzını ve dünya görüşünü benimsemek mecburiyetinde kalmış bulunmasıdır.

1. İstanbul, 1954.

Gecikmenin, «mükemmeliyet» e ulaşamayışın sebebi budur. Yüzyıllar boyunca inanılan, sevilen, güvenilen bir yaşayış tarzını, kültür ve medeniyet şeklini bırakarak, ona tamamiyle yabancı, yeni bir kültür ve medeniyeti benimsemenin başlıca güçlüğü, «eski» nin uzun müddet devam etmesi, «eski» ile «yeni» nin çatışması, birbirinden farklı unsurlar arasında bir ahenk veya sentez vücuda getirmenin imkânsız denilecek derecede zor oluşudur.

Şinasi, bir yazısında, «Asya'nın akl-ı pîranesi ile Avrupa'nın bihr-i fikrini tezviç etmek» den bahseder. Bunu söylemek kolay, gerçekleştirmek ise çok güçtür. «Asya'nın akl-ı pîrânesi ile Avrupa'nın bikr-i fikri» nasıl «tezviç» edilebilir ki, bunlar arasında uyuşma değil, tam bir tezat vardır. Asya dine, Avrupa akla; Asya geleneğe, Avrupa yeniliğe; Asya mutlak otoriteye, Avrupa hürriyet ve demokrasiye dayanır. Asya ile Avrupa daima birbirine zıt şeylere inanmış iki kutup, tez ve antitezdir. Bu fark bugün de ortadan kalkmış değildir.

Fakat Şinasi'nin formülünde ve meselenin bu şekilde ele alınışında bir hata vardır. Türkiye Avrupa olmamakla beraber, Asya da değildir. Türkiye, meşhur bir benzetme ile Avrupa ile Asya arasında bir köprüdür. Türkler, esas itibariyle Asyalı bir kavim olmakla beraber, bin yıldan beri Akdeniz kıyısında, eski Yunan medeniyetinin kurulduğu topraklarda, Avrupalılarla beraber yaşamaktadırlar. Selçuklu ve Osmanlı devletini, diğer Asya ve İslâm ülkelerinden ayıran fark, dil, din ve kültür itibariyle birbirinden farklı kavimlerin yüzyıllar boyunca, aynı topraklarda iç

içe yaşamış olmalarıdır. Daimî surette yabancılarla beraber bulunma, Türkleri onlara karşı dost ve müsamahalı yapmıştır.

Daha XIII. yüzyılda Mevlânâ ile Yunus Emre, «yetmiş iki millete bir göz ile bakmayı» öğütlerlerken, âdeta Türklerin idaresinde kurulmakta olan imparatorluğun ideolojik zeminini hazırlamışlardır. Osmanlı medeniyetinin kendisi, eski Türk kültürü ile İslâm kültürünün bir terkibidir. Türkiye'nin XIX. yüzyıl başında karşılaştığı mesele, yüzyıllar boyunca büyük emek verilerek kurulan muhteşem binanın yıkılması, ondan çok farklı bir devlet ve medeniyet şeklini benimsemek zorunda kalmasıdır.

Fakat tarihî tecrübeler Türke değişen şartlara intibak etmesini de öğretmiştir. Bin yıllık yerleşik ve yüksek bir medeniyetin içinden gelmiş olma, ona yeni bir terkip yaratma gücünü de vermiştir. Bugün Türkiye için önemli olan, hangi yöne gideceği ve ne yapacağını kesin olarak bilmesidir.

Osmanlı devletini yıkan ve onu daha III. Selim (1761-1808) zamanında sosyal bünyesinde köklü değişikliklere zorlayan en mühim hâdise, Avrupa'da Rönesans'tan sonra meydana gelen ilim ve tekniğe dayanan çağdaş Batı medeniyetidir. Osmanlı Devleti, ordularının Avrupa orduları karşısında yenilmesi ile bu gerçeği farketmiş ve o da her şeyden önce «Avrupa tarzında yeni bir ordu kurma» ihtiyacını duymuştur. Fakat bu «yeni ordu»yu kurmaya başlayınca, onun «Avrupa tarzında yeni okullar»a dayandığını görmüş ve Avrupa'dan mütahassıslar getirterek, Avrupa'ya öğrenciler göndererek, Avrupa'nın ilim ve tekniğini öğrenmeğe ve memlekete getirmeğe çalış-

mıştır. Yeni ordunun techizatını, silâh ve cephanesini temin için, daha Tanzimat'tan önce, Avrupalı tarzda yeni imalathaneler bile tesis edilmiştir.

Ünlü kültür ve medeniyet araştırıcısı Bronislav Malinowski «kültürün çeşitli müesseselerden mürekkep, parçaları ayrılmaz bir bütün» olduğunu söyler. Ona göre insanoğlu geçimini temin etmek, nefsini korumak ve neslini devam ettirmek için çeşitli âletler icat eder, müesseseler kurar. Bunların hepsi birbirine bağlıdır. Her kültür ve medeniyet kendi içinde unsurları birbirine fonksiyonel olarak bağlı bir sistem teşkil eder. Bir kültür ve medeniyet sisteminde bir müesseseyi değiştirince, başka şeyleri de değiştirmek gerekir.

Osmanlı Devleti'nde «yeni bir ordu» kurulması ihtiyacı, eski medeniyet sisteminde birçok şeyi değiştirmeyi ve Avrupa'dan birçok şeyi almayı zarurî kılmıştır. 1826 yılında, bir fesat yuvası haline gelen eski Yeniçeri teşkilâtının kan dökülerek ortadan kaldırılması ve onun yerine, bütün yan müesseseleriyle yeni bir ordunun kurulması, Türkiye tarihinde Tanzimat fermanının ilânından daha önemli bir hadisedir.

Türkiye'de III. Selim, hattâ III. Ahmed (1673-1736)'den itibaren eski ulemâ sınıfından farklı, Batı medeniyetini tanıyan ve onun faydalı unsurlarını memlekete sokmağa çalışan bir «yeni aydınlar» zümresi teşekkül eder. Bunlar Avrupalı tarzdaki okullardan yetişen subaylarla, Avrupa'yı yakından tanıyan elçi, yüksek devlet memuru ve Avrupa dillerini öğrenen kalem efendilerinden mürekkeptir. Bunlara Avrupa'yı Türklerden daha iyi tanıyan ve Hıristiyan olmaları dolayısıyle onlarla daha iyi anlaşan azınlık aydınlarını da ilâve etmek gerekir. Tanzimat âdeta

onları iktidara getirir. Bu tarihten itibaren bu «yeni aydın sınıfı» Türkiye'de önemli bir rol oynar. Gülhane Hatt-ı Hümâyunu'nun metnini yazan ve okuyan Reşid Paşa onların öncüsü, hattâ temsilcisidir. Şinasi, Reşid Paşa'yı:

Eyâ ahali-i fazlın reis-i cumhûru

diye över.

Bildirir haddini sultana senin kanûnun

diye de onu sultana karşı çıkarır. Bu mısralarda âdeta geleceği haber veren bir taraf vardır.

Reşid Paşa ve ilk Tanzimat devri aydınları henüz padişaha karşı açıkça kafa tutmazlar. Fakat Namık Kemal neslinden sonra iş değişir. 1860 yılından sonra, içlerinde yüksek devlet memuru, subay ve kalem efendilerinden mürekkep bir gurubun «Genç Osmanlılar» adı altında gizli bir teşkilât kurarak, Avrupa'da olduğu gibi Saray'ın karşısında halk iradesini temsil eden bir parlamento kurmağa çalıştıkları malûmdur.

Böylece Tanzimat'tan önce yeni bir ordu kurmak için daha ziyade ilim ve teknik sahasında başlayan Batılılaşma hareketi, politik sahaya kayarak, eski padişahlık rejimine karşı, Avrupalı tarzda meşruti bir idare kurma gayesini de benimser.

Türkiye'de ilim ve teknik sahasında yenileşme hareketi yeni ordu vesair zaruretler dolayısıyle büyük bir güçlükle karşılaşmadan ilerlediği halde, parlamenter idarenin tesisi çok güç ve geç olmuştur. 1870 yılında denenen I. Meşrutiyet denemesi iflâs ettikten sonra 1908 yılında ilân edilen II. Meşrutiyet idaresi Türkiye'yi anarşi ile diktatörlük arasında bocalayan

bir duruma düşürmüştür. Osmanlı Devleti 1908-1923 yılları arasında çıkan savaşlar neticesinde tarihe karışmış, Türkiye 1923 yılından sonra sürekli bir Millet Meclisi idaresine kavuşmuştur. Fakat Cumhuriyet devrindeki gelişmeler de gösteriyor ki, bu yeni idare tarzı da henüz sosyal bünyeye iyice yerleşmemiştir.

Bunda Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik durum ile tarihî, sosyal bünyesinin de rolü vardır. Çeşitli kavimlerden teşekkül eden Tanzimat sonrası Osmanlı Türkiye'sinde kurulacak bir parlamentonun onu dağıtması tabii idi. Türkiye'de parlamento rejimini isteyen ve destekleyen yabancı tebaanın asıl arzusu, Meşrutiyet'ten çok, «millî istiklâl» idi. Avrupa da öteden beri onları destekliyordu. Cumhuriyet devrinde Türkiye'de parlamenter rejimin buhranlar geçirmesi de iç ve dış tehlikelerle yakından ilgilidir.

Türkiye'de batılılaşma ve demokrasiden sonra başlayan üçüncü büyük akım, «milliyetçilik» tir. Bu akım II. Meşrutiyet'ten sonra başlamış, imparatorluğun son parçalanma yıllarında Balkan Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı yıllarında bir alev gibi bütün memleketi sarmıştır.

Bu kısa özet gösteriyor ki, bugünkü Türkiye'nin başlıca özelliklerini teşkil eden bu üç akım, önceden tasarlanmış bir nazariyenin değil, tarihî zaruretlerin, ıztırabı çekilmiş hâdiselerin, fedakârlıkların, özleyişlerin, deneme, yanılma ve düzeltmelerle gelişen tecrübelerin bir neticesidir. Onları böylesine köklü yapan, başka türlüsü düşünülemeyen zaruretler veya gerçekler haline getiren de budur.

II.

Türk milleti ve aydınları, sosyal bünyeyi temelinden değiştiren bu hâdiseleri yaşarken, eski Türk kültüründen farklı bir kültür de yaratmışlardır. Zaten tarihî hâdiselerle kültürü birbirinden ayırmaya imkân yoktur. Kültür, tarihin akışı içinde meydana gelir. Ona ruh, mânâ ve şekil verir. Eski Türk kültürü nasıl eski Türk tarihinden ayrı düşünülemezse, yeni Türk kültürünü de Türk milletinin son yüzyıl içinde yaşadığı tarihî hâdiselerden ayırmağa imkân yoktur. Türk aydınları Tanzimat'tan bugüne kadar hep Türkiye'ye yeni şekil verecek fikirleri ve duyguları işlemişlerdir. Batılılaşma, hürriyet ve demokrasi, millî duygu ve düşünce, politik, sosyal, hattâ ekonomik hareketlerin gaye ve mânâsını teşkil ettiği gibi, çağdaş Türk kültürünün de özünü meydana getirir.

Yukarda adı geçen Erich Rothacker, kültürün oluşmasında şairlere büyük yer verir: «Bilhassa onlar hayatı, kendi kendisinin, kendi özelliğinin, kendi gayelerinin şuuruna vardırırlar. Onlar hayata bir ayna tutarlar, hayat ilkin bu aynada yüzünün nasıl göründüğünü öğrenir. Ama şairler, hayatın karşısına idealler, yahut korkutucu levhalar veya parlak ütopyalar da koyarlar. Hayatın kendisinden koparıp da edebiyat, sanat eserleri, dinî yazılar şeklinde yine kendi karşısına koyduğu formlar arasında bütün insanlarca sevilmiş röprezantativ tipler vardır» (2).

Bu görüş çağdaş Türk şiiri ve Türk edebiyatı için de doğrudur. Gerçekten de çağdaş Türk edebiyatı,

2. Adı geçen eser, s. 85.

Türk toplumuna hem içinde yaşadığı hayatı gösteren bir ayna tutmuş, hem de ona özlediği yeni hayat şekillerinin formlarını, hayallerini ve örneklerini vermiştir. Daha Şinasi'den itibaren bunu görürüz. Yukarda Şinasi'nin Reşid Paşa'yı yücelten iki mısraını zikretmiştim. Burada topluma şekil veren «yeni bir aydın» veya «önder» tipinin belirdiği görülür.

Şinasi'ye göre Reşid Paşa modern çağların «kahraman»ıdır. Modern çağ «akıl çağı»dır:

Dilin iradesini başda akl eder tedbir
Ziyâyı akl ile tefrîk ü hüsn ü kubh olunur (3)

Reşid Paşa «ceng ü cidâl» etmese de, milleti «adl ve hikmet» ile kurtardığı için kahraman sayılmak gerekir. Kılıç kan döker; akıl aydınlatır. Reşid Paşa'yı eski devlet adamlarından ayıran taraf, elini kana bulamaması, aklı ile iş görmesidir:

Sen gibi âkıl olan kan dökerek gün mü sürer
Vech-i nâmusuna ol kan ile düzgün mü sürer (4)

Şinasi Reşid Paşa'yı âdeta yeni bir dinin kurucusu sayar. Bu yeni din, «medeniyet dini» dir:

Aceb midir medeniyet resûlü dense sana (5)

mısraında bu fikir açıkça söylendiği gibi

Sensin ol fahr-i cihân-ı medeniyyet ki hemân
Ahdini vakt-i saadet bilir ebnâ-yı zamân (6)

beytinde de bu görüş vardır.

3. Şinasi, Müntehabat-ı eş'ar (baskıya hazırlayan Süheyl Beken) Ankara 1960, s. 25.
4. aynı eser, s. 29.
5. aynı eser, s. 26.
6. aynı eser, s. 28.

Akıl, zulüm ve taassuba karşıdır. Reşid Paşa tedbirleri ile milleti bu kötülüklerden kurtarmıştır:

Olmuş insâna taassub bir onulmaz illet
Hüsn-i tedbîrin ile kurtulur andan millet (7)

Şinasi'nin ileri sürdüğü yeni fikirlerden biri, ilerde Türk kültüründe önemli bir yer tutacak olan «hürriyet» ve «irade» fikridir. İnsanlar kaderlerini bizzat yaratırlar. Halkın kader dediği aslında «tahyir»den (istediğini seçmek) başka bir şey değildir:

Kader dedikleri halkın murad-ı Hak'dır kim
Ezelde etti bizi her umûrda tahyir (8)

Şinasi'nin nesirlerinde de devri ile ilgili dikkate değer görüşler vardır. «Tercüman-ı ahval mukaddimesi»nde ileri sürdüğü iki fikir bilhassa çok önemlidir. Bunlardan biri, cemiyet içinde «bunca vazâif-i kanuniye ile mükellef olan» vatandaşın memleket meseleleri hakkında «kalem ve kalemen beyân-ı efkâr etmesi»ni onun «hukuk-ı müktesebesi»nden sayan görüştür ki, daha sonra Namık Kemal, onu «Hürriyet-i efkâr» başlıklı makalesiyle diğer eserlerinde geliştirerek, şahsiyet ve aksiyonun temeli yapacak ve nesillere bu fikrin sembolü veya kahramanı olarak gözükecektir.

Şinasi'nin «Tercüman-ı ahval mukaddimesi»nde ileri sürdüğü diğer fikir, gazetenin «giderek umum halkın anlıyabileceği» bir dille yazılacağı düşüncesidir. Şinasi, kasidelerinde eski bir dil kullanmıştır. Bazı şiirleri sade bir dille yazılmıştır. Kendi itirafına göre Namık Kemal'i Şinasi'ye çeken nesirleri değil, sade üslûpla yazdığı şiirleri olmuştur.

7. aynı eser, s. 29.
8. aynı eser, s. 25.

Burada bir kere daha Erich Rothacker'in kültür gelişmeleri bakımından önemli bulduğu bir görüşünü zikredeceğim. Rothacker'e göre, kültür ve medeniyet değişmeleri toplumlarda «krizler» doğurur ve krizler kendilerini en iyi «üslûp değişmeleri»nde gösterirler. Rothacker «Bir üslûp değişmesinin olduğu her durumda bir kriz vardır» der (9).

Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatının en çarpıcı özelliklerinden biri, Şinasi'den bugüne kadar dil ve üslûbun durmadan değişmesidir. Bu sürekli bir arayış, işleme, derinleştirme ve biçim verme cehdinin ifadesidir. Tanzimat'tan önce Türk edebiyatında biri «halk», ötekisi «yüksek tabaka»ya mahsus olmak üzere iki edebiyat ve iki üslûp vardır. Halk edebiyatı ve halk üslûbu, eski sözlü edebiyatın bir devamıdır. O, «halk tabakası»nın dünyaya bakış tarzının ifadesidir. «Yüksek tabaka» edebiyatı ve üslûbuna Arap ve daha ziyade Fars zevki hâkimdir. Türk halk üslûbunun «sadelik»ine karşı, yüksek tabaka üslûbu çok süslüdür. Tanzimat'tan sonra Şinasi ile beraber işte bu «halk üslûbu» suyun yüzüne çıkmaya başlar. Şinasi «halk»a önem verir. Halk atasözlerini toplayarak «Hikmet-i avam» adı altında neşreder.

Şinasi'nin yazılarında «halk» ve «millet» kelimeleri ve bu kavramları ifade eden başka deyimler çok geçer. Onun gazete çıkarırken «halk»ı aydınlatmak ve «halk» adına konuşmak fikri taşıdığına hiç şüphe yoktur. Onu halkın anlayacağı bir dil kullanmaya sevkeden de bu arzudur. Manzum «Arı ile sivrisinek hikâ-

9. Tarihte gelişme ve krizler, s. 78.

yesi» nde parazit kimselerle, çalışan ve halka faydalı olan insanları karşılaştırır. Kasır ve saraylara girerek dilberlerin yanağını öpen sivrisineğe karşı, balarısının verdiği cevap, saray adamları ile çalışan halk arasındaki tezadı belirtmesi bakımından dikkati çekicidir.

Şair evlenmesi, Şinasi'nin hem eski evlenme tarzı ile alay etmesi, hem de mahalle halkını kendi dili ile konuşturması bakımından dikkati çekicidir. Kültür ve medeniyet değişmesinin en çarpıcı özelliklerinden biri, eski yaşayış tarzının, örf, âdet ve dünya görüşünün beğenilmeyişi, hiciv ve tenkit konusu oluşudur. Yeni Türk edebiyatı, eski yaşayış tarzını, eski dünya görüşünü tenkit ve hiciv eden bir yığın eserle doludur.

Namık Kemal, Şinasi'nin kısık sesle söylediği fikirleri âdeta hoparlörle geniş halk kitlesine yayar. O, matbuatın ve efkâr-ı umumiyenin gücüne kuvvetle inanmıştır. Onu «her nazar-ı tedkike nice yüz bin müşavir, her kalemi tahrire nice yüz bin vermek şanından olan tıbaat» (10) diye över. Gerçekten de matbuat, Tanzimat ile ortaya çıkan «yeni aydın takımı»na büyük bir güç kazandırır. Bir rivayete göre Şinasi, Tasvir-i efkâr'ı çıkardığı zaman, Abdülaziz'in gönderdiği 500 altını kabul etmez. Doğru ise, bu, fikir istiklâli bakımından mânâlı bir harekettir. Yeni aydın takımı arasından satın alınanlar varsa da, düşünce hürriyeti, nazarî de olsa yeni bir ahlâk kuralı haline gelir. Padişah veya yüksek devlet erkânının verdiği câizelerle geçinen eski yazarlar, onlara övücü kasideler

10. Namık Kemal, Cezmi, İstanbul 1335/1916, s. 5.

yazmağa mecburdular. Matbaa, sağladığı maddî kazanç dolayısıyle, yeni aydın takımına hür olma imkânını verir. Fakat bu sefer yazarın karşısına devlet otoritesini temsil eden sansür çıkar.

Tenkit ve hür fikirle iktidar arasındaki sürekli mücadele yeni Türk hayatının önemli bir yönünü teşkil eder. Vesikalara göre Namık Kemal, fikir hürriyetini hayatında tamamiyle koruyamamışsa da, eserleriyle onu en kuvvetli ve heyecanlı bir şekilde ifade eden bir şahsiyettir. Bir şahsı değil, yeni fikirleri ve hürriyeti yücelten «Hürriyet kasidesi», yeni aydın takımının baş kaldırışını ifade eder. Nesiller boyunca okunan bu kasidede ileri sürülen dikkati çekici fikirlerden biri, insan iradesini yücelten şu mısralardır:

Eder tedvir-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihân titrer sebât-ı pây-ı erbâb-ı metânetten

İnsanın kendi iradesine güvenmesi ve irade gücü ile dünyayı değiştirebileceğine inanması, hayat karşısında umumiyetle pasif davranan ve kadere boyun eğen eski insan görüşünden çok farklı, yeni, Batıya has bir görüştür. Daha sonra bu görüş Tevfik Fikret tarafından ele alınır. Haluk'un defteri'nde bulunan «Promete» ve «Gökten yere» adlı şiirlerinde Tevfik Fikret, insanı yalnız sultana değil, Tanrı'ya da kafa tutan bir varlık, «rabb-ı mümkinat» olarak yüceltir.

Namık Kemal, tarihi bu gözle yeniden tefsir eder. Eski tarihî şahsiyetleri iradeleri ile dünyayı değiştiren kahramanlar olarak gösterir. Tarihî biyografileri ile Celâleddin Harzemşah, Vatan yahut Silistre piyesleri ile Cezmi romanına, din, devlet ve millet için ken-

dini feda eden kahraman tipleri hâkimdir.

Aslında bu tip, Türk tarihine yabancı değildir. Eski Oğuz Kağan Destanı ve Orhun yazıtları'ndan itibaren Türk tarih ve edebiyatında kahraman tipi önemli bir rol oynar. İslâmî devirdeki «gazi» tipi, eski «alp» tipinin İslâmîleşmiş bir şeklidir (11). Çöküş devri edebiyatında kaybolan bu arşetipi Namık Kemal, tarihe yeni bir gözle bakmak suretiyle tekrar bulur. Daha sonra Ziya Gökalp, tarihin çok uzaklarında kalan efsanevî Oğuz Kağan tipini canlandırır.

Batıdan gelen iradeli insan tipinin eski Türk ve İslâm tarihinde yaşamış kahramanları yeniden canlandırması, sosyal psikoloji ve kültür tarihi bakımından dikkati çekicidir. Yıkılmakta olan toplum kendini kurtaracak kahramanlar arar. Bunun örneklerini ya tarihte bulur veya hayali ile yaratır. Namık Kemal eserleriyle toplumun bu ihtiyaçlarına cevap verir. Namık Kemal'in yarattığı «kahramanlık kültü», Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar değişerek devam eder.

Namık Kemal'in yarattığı kahramanlar tarihe aksettirilmiş çağdaş düşüncelerle İslâmiyet'i birleştirirler. Bir bakıma onlar «eski» ile «yeni»nin, «doğu» ile «batı»nın sentezidirler. Namık Kemal, eskinin daha ziyade Fars kültüründen geldiğine inandığı süs, mübalâğa ve hayat karşısında pasif davranış telkin eden dünya görüşünün aleyhindedir.

Arkadaşı Ziya Paşa'nın aldığı tavır, Namık Kemal'inkinden çok farklıdır. Ziya Paşa eski ile yeni

11. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, İki destan ve iki insan tipi, Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. IV, sayı: 4, 31 Mayıs 1952, s. 399-417.

arasında zikzaklar çizer. Avrupa'da Namık Kemal ile birlikte savaşırken, yeni fikirleri ve yeni edebiyatı savunan Ziya Paşa, Türkiye'ye döndükten sonra yeniden eski dünya görüşünü benimser.

Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm
Dolaştım mülk-i İslâmı bütün vîrâneler gördüm (12)

diyen Ziya Paşa, bu müşahedesinden faydalı, müsbet bir sonuç çıkaramamıştır. O, dünyanın tezatları karşısında şaşırmış bir insandır. Ziya Paşa şiirlerinin çoğunda bu tezadı ve bundan doğan şaşkınlığı ifade eder:

Tersâda ihtilâf müsülmanda ihtilâf
Ser-tâ-pay âlem-i insanda ihtilâf (13)

mısraları onun hayata bakış tarzını özetler. Ziya Paşa zaman zaman eskiye dönmekle beraber, onda eskilerin huzur ve sükûnu yoktur. Ziya Paşa'nın en belirgin özelliği, dünyadan ve hayattan memnun olmayışıdır. Bu ruh hali onu acı ve yıkıcı bir hicve götürür. Namık Kemal'de de tenkitçi bir tavır vardır. Fakat o tenkit ederken, yeni tekliflerde bulunur. Ziya Paşa'nın hivci daha ince olmakla beraber, Nef'i'ninki gibi fikir veya tavırdan ziyade şahısların kendilerine yönelir.

Aralarında büyük fark olmakla beraber, o devirde Namık Kemal'in yanına konulabilecek ikinci büyük iman adamı, yeni fikirlerin gayretli savunucusu Ahmed Midhat Efendi'dir (1844-1912). Namık Kemal yeniliğin daha ziyade politik cephesine, hürriyet ve parlamento fikrine önem verdiği halde, Ahmed Mid-

12. Külliyat-ı Ziya Paşa, İstanbul 1924, s. 200.
13. aynı eser, s. 144.

hat Efendi, memlekete Batı'nın ilim, teknik, öğrenme, çalışma ve kazanma ihtirasını getirir. Midhat Efendi'nin «eski» ile «yeni», «doğu» ile «batı» arasında almış olduğu tavır son derece ölçülüdür. O da kendisine göre bir terkip yapar. Midhat Efendi, Batı'yı çalışma ve kazanma bakımından değil de harcama ve eğlenme bakımından taklit eden, parazit, mirasyedi, alafranga tipi ile alay eder. Ona göre Batı'nın alınacak tarafı ilim, teknik, yaşama sevinci, mesut olma sanatıdır. O, eski Türk-Osmanlı kültürünün bilhassa çalışkan ve namuslu basit insanlarında asla vazgeçilmemesi gereken değerler bulur. Midhat Efendi romanlarında bu görüşünü temsil eden «müsbet» ve «menfi» tipleri karşılaştırarak okuyucularına yol gösterir. «Felâtun Beyle Râkım Efendi» romanı, Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan gülünç, alafranga tip ile Ahmed Midhat Efendi'nin kendisini idealize ettiği normal ölçülerle doğu-batı sentezine ulaşmış «yeni osmanlı» tipinin mukayesesine dayanır. Gençlik yıllarında Namık Kemal gibi bir ara «hürriyet mücadelesi» ne katılan ve sürgün edilen Midhat Efendi, Abdülhamid istibdadı devrinde geniş Türk okuyucusuna çağdaş Batı medeniyetinin akılcı, faydacı, pratik, munis yönlerini tanıtır. O, bu hayat görüşüne uygun sade, yumuşak, şakacı, öğretici bir üslûp kullanır.

Hayatının büyük bir kısmını Paris, Londra ve Hindistan elçiliklerinde geçiren Abdülhak Hâmid'in eserlerinde, Türkiye'nin günlük hayatı ile doğrudan doğruya temas etmemekten ileri gelen bir yabancılık, köksüzlük vardır. Onun eserlerinde «dış»tan çok «iç»e, sosyal konulardan çok, insan ruhunun karanlık ve çapraşık meselelerine önem vermesi de belki yabancı

ülkelerde yalnız kalışı ile açıklanabilir. Bununla beraber Abdülhak Hâmid, Türk edebiyatına birçok yenilikler getirir. Bunlardan biri ve en önemlisi grameredeve varıncaya kadar toplumun bütün basma-kalıp kaide ve hükümlerine karşı başkaldırma cesaretini göstermesi, kendi iç karışıklığında, şüphe ve tereddütlerini orijinal bir şekilde ifade edebilmesidir. Eski Türk kültür ve edebiyatı büyük nisbette herkesin tekrarladığı şekil, dünya görüşü ve ortak bir üslûba dayanır. Abdülhak Hâmid, Batılı romantiklerin de tesiriyle, yüzyıllar boyunca insanın düşünce hayatını bir demir zırh gibi saran ve yaratıcı zekâ ve icatçı muhayyileyi öldüren kalın kabuğu kırar. Makber'in mukaddimesinde kendisinin de belirttiği üzere o, şiiri ifadede değil, duyuş tarzında, ruhun iç karanlığında bulur. Kalemini kırmayı şiir sayan bu görüş tarzının «mükemmel» eserler vermeyeceği besbellidir. Hâmid «mükemmeliyet» in değil, «samimiyet» in peşindedir. O, Türk edebiyatına «yaşanmış duygular» ı getirir. Toplumun kurallarını aşarak, iç ve dış tabiatın bâkir kaynaklarını keşfeder. Türk yazarlarına «yeni» ve «orijinal» olmanın zevkini tattırır.

Karısının ölümü üzerine yazdığı Makber, uzun bir «ferdi yaşantı» şiiridir. Hâmid'in burada sadece üslûbu değil, ölüm, hayat, Tanrı, akıl, kader ilh... konularını ele alış tarzı da yenidir. Eskilerin bu nevi konularda aldıkları tavrı din ve gelenek tayin eder. Felsefî bir düşünceye sahip olan Hâmid, bu meselelerle âdeta ilk defa kendisi karşılaşıyormuş gibi davranır. Eskiler, ölüm karşısında susarlar. Hâmid feryad eder, tepinir; Tanrı'yı, yeri, göğü sorguya çeker. Piyeslerine varıncaya kadar Hâmid'in bütün eserlerin

de, inançlarını kaybetmiş, duygu ve düşünce anarşisi içinde bocalayan insanlar görülür. Basma-kalıbı kırış, Hâmid'in muhayyilesini eski edebiyatın mazmunlarından kurtarır. Fakat hayalin bu kontrolsuz gelişmesi Hâmid'i gerçekler âleminden uzaklaştırır.

1885-1899 yılları arasında Servet-i fünun edebiyatını hazırlayan geniş bir tercüme faaliyeti ve realist akım belirir. Daha Tanzimat'tan önce ilmî sahada başlamış olan tercüme faaliyeti, Tanzimat'tan sonra şiir, roman, tiyatro, felsefe sahalarına da yayılmış, batılı duygu ve düşünceleri yeni tabirler ve terkiplerle ifade eden bir nevi «tercüme üslûbu» meydana gelmiştir. 1885-1895 yılları arasında çıkan dergi ve gazeteler edebî veya fennî tercüme yazılarla doludur. Bunlar Türk edebiyatının muhtevasıyle beraber üslûbunu da değiştirir. Batılı eserlerin üslûbuna daha çok dikkat eden Servet-i fünun nesli, onları taklit etmek suretiyle «yeni bir üslûp» yaratır.

Pozitivist hattâ Materyalist bir dünya görüşüne sahip olan Beşir Fuad, Abdülhak Hâmid ve Recaizade Ekrem'in temsil ettikleri romantizm ve santimantalizme karşı tenkidî yazılarında şiddetle hücum eder ve Victor Hugo'ya karşı Emile Zola'yı çıkarır (14). Nabizade Nazım (1862-1893) ilk realist roman ve hikâye örneğini verir.

Realist akım, Türk kültürü bakımından son derece önemlidir. Zira o, Türk aydınlarının hayata bakış tarzlarının değişmesinde romantiklerden daha büyük rol oynar. Hayale geniş yer vermesi bakımından eski Türk edebiyatı romantizme bir hayli yakındır. Eski

14. Beşir Fuad hakkında bk. Dr. Orhan Okay, Beşir Fuad, İstanbul Nisan 1969, Dergâh Yayınları, s. 243.

Türk kültüründe eksik olan en önemli şey, «gerçeklik duygusu» dur. Batı kültürü, eski Yunan'dan beri «hakikat»e ve «gerçek»e, «iman» ve «hayal» den daha çok yer vermiştir. Onu Doğu kültürlerinden ayıran en büyük özellik «gerçeklik duygusu»dur. Batı'da bu duygu felsefe, ilim ve tekniği doğurduğu gibi, plastik sanatlara ve edebiyata da geniş ve derin surette tesir etmiştir.

Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatında da «hakikat» e ve «gerçek» e önem verilmeğe başlanmış, fakat romantik akım onun gelişmesini geciktirmiştir. Namık Kemal, tenkitlerinde eski Türk edebiyatının hayal dünyasını bir kocakarı masalına benzetir. Kemal, İntibah romanında bir kalem efendisinin aşk macerasını gerçeğe uygun olarak tasvir etmeğe çalışır. Fakat yaptığı tasvirler başarılı değildir.

Nabizade Nazım ile Hüseyin Rahmi Gürpınar realist tasvirin güzel örneklerini verirler. Hüseyin Rahmi'nin romanları sadece realist değil, aynı zamanda güldürücüdür. O, bu iki metodla insanların hayatında gördüğü aksaklık, çirkinlik ve gülünçlükleri gözönüne sermekten büyük bir zevk duyar. Namık Kemal ve Ziya Paşa'da genellikle politik bir mahiyet taşıyan tenkitçi tavır, Hüseyin Rahmi'nin romanlarında bir eski örf ve âdet, bâtıl inanç ve ahlâk tenkidi mahiyetini alır.

Servet-i fünuncuların getirdikleri realizm komik değil, trajik ve estetik bir karakter taşır. Onların eserlerinde, şiir ve nesirlerinde Batılı resim ve musikinin büyük tesiri vardır. 1880 yıllarından sonra Türk dergilerinde görülmeğe başlayan resim ve fotoğraf, Türk kültür ve edebiyat tarihi bakımından önemli bir mâ-

nâ taşır. Türk okuyucusu Batıdan gelen resim ve fotoğraflarda sanata akseden gerçek hakkında canlı bir fikir edinir. Servet-i fünun nesli tasvirlerinde resim ve fotoğrafı örnek alır. Bu onların hayat karşısında aldıkları pasif, seyirci tavrı ile de ilgilidir. Abdülhamid istibdadının baskı ve sansürü altında yaşayan bu nesil, politik ve sosyal konuları ele alamadığı için, sanata büyük önem vermiş, «sanat sanat içindir» görüşünü benimsemiştir. Bu nesil için sanat, insanı günlük hayatın cansıkıntısından ve sosyal baskıdan kurtarıcı, eğlendirici ve oyalayıcı bir vazife de görür. Batının pozitivist ve realist dünya görüşünün tesiriyle dinî duygularını da kaybeden bu nesil, sanata âdeta onun yerini tutan bir «ersatz» gibi sarılır. Halid Ziya Uşaklıgil ile Mehmed Rauf'un romanlarında tasvir (resim) ve musikiye önem vermeleri, psikolojik olduğu kadar, üslûp bakımından da önemlidir. Onlar dili ve hayatı estetik bir açıdan görürler. Tabiatı, eşyayı, duygu ve hayalleri en ince teferruatına kadar tasvir ve tahlil etmekten büyük bir zevk duyarlar. Servet-i fünun şiiri de aynı özellikleri taşır.

Servet-i fünun neslini daha önceki nesillerden ayıran önemli taraflardan biri, aşırı Batı hayranlığı ve taklitçiliği ile dini ve millî geleneklerden de uzaklaşmış olmalarıdır. Namık Kemal, hattâ Abdülhak Hâmid, eserlerinde yeni bir şekilde bakarak İslâmiyet'e, Türk ve İslâm tarihine geniş yer verdikleri halde, Servet-i fünuncular yaşadıkları cansıkıntılı hayata ve eşya âlemine habsedilmiş gibidirler. Onlarda ne Namık Kemal'in kahramanlık duygusu, ne de Abdülhak Hâmid'in varlığın sırlarını araştıran metafizik endişeleri vardır.

Eşyanın dış sathında dolaşan estetik duygu onları cansıkıntısı ve boşluk duygusundan kurtaramaz. Bu duygular karakter ve mizacı bakımından idealist olan Tevfik Fikret'te bir buhran yaratır ve onu, Türk kültür ve edebiyatında önemli bir yeri olan büyük inkâra sürükler. Fikret bu «boşluk duygusu» nu «İnanmak ihtiyacı» başlıklı şiirinde kuvvetle ifade eder:

Bütün boşluk: Zemîn boş, âsümân boş, kalb ü vicdan boş;
Tutunmak isterim, bir nokta yok pîş-i hasârımda.
Bütün boşluk: Döner bir hîçî-i mûhiş civârımda;
Döner beynim beraber; ihtiyârım; sanki bir sarhoş.
Düşer, lagzîde-pâ, her sâha-i ümmîde bir kerre...
Bu yalnızlık, bu bir gurbet ki benzer gurbet-i kabre;
İnanmak... İşte bir âgûş-ı rûhânî o gurbette.

Karanlık: Her taraf her şey karanlık, bir hazîn yeldâ!
Karanlık: Fehm ü dâniş, akl ü istihrac hep muzlim;
Bütün rûhumda müz'iç bir cemâdiyet olur nâim,
Kesâfetten ibâret bir tecelli arzeder eşya.
Hakîkat zâhir olmaz dîde-i idrâke bir zerre...
Bu vehm-âlûd bir zulmet ki benzer zulmet-i kabre;
İnanmak... İşte bir şehrâh-ı nûrânî o zulmette. (15)

Bütün Servet-i fünun nesli hayat karşısında bedbindir. Onların bu bedbinliğinde devrin politik ve sosyal şartlarının elbette rolü vardır. Fakat onları bedbinliğe sevkeden âmillerden biri, «öte duygusu» nu kaybetmeleri, Türk milletinin kültür gelenekleri ile münasebet kuramamalarıdır. Fakat aynı politik, sosyal şartlar altında Ahmed Midhat Efendi ve daha başkaları iyimserliklerini muhafaza etmişlerdir.

15. Rübab-ı şikeste, İstanbul 1327/1911. s. 219-220.

Fikret, meşhur «Sis» şiirinde bedbinliği sosyal plana aktarır. Rübab-ı şikeste şairinin II. Meşrutiyet'ten sonra aldığı tavır ve şiirler, son yıllara kadar devam eden bir mânâ taşıdığı için üzerinde durulmak gerekir. Bilhassa «Tarih-i kadîm» ve «Zeyl»i, Türkiye'de beliren yeni bir zihniyet, dünya ve hayat görüşünü aksettirmeleri bakımından önemlidir.

Tevfik Fikret, 1911 yılında çıkan Haluk'un defteri adlı şiir kitabı ile ondan sonra yazdığı şiirlerde III. Selim devrinden beri süregelen Batılılaşma akımına yeni bir mânâ ve yön verir. Fikret'e gelinceye kadar Batı'nın ilim ve tekniği genellikle pratik faydaları bakımından ele alınmış, onlara din ve devlete aykırı, âdeta onları red ve inkâra götüren bir mânâ verilmemiştir. Bilakis ilim ve fen memleketi çağdaş medeniyete kavuşturmak suretiyle din ve devleti yaşatacak bir vasıta olarak düşünülmüştür. Fikret'in yaptığı şey, ilim ve tekniği âdeta bir din haline getirmesi ve ondan enternasyonalist bir dünya görüşüne atlamasıdır. Haluk'un defteri'nde bulunan «Haluk'un Amentüsü» başlıklı şiirinde Fikret, «Amentü» kelimesini Müslümanların «Amentü»sünden bir hayli farklı fikirler için kullanılır:

Toprak vatanım, nev-i beşer milletim, insan
İnsan olur ancak bunu iz'anla inandım

mısraları, enternasyonal bir insaniyetçilik anlayışını ifade eder. Aslında bir «vahdet» dini olan İslâmiyet de bütün insanları aynı Tanrı'nın kulu sayar. Fakat burada birliği temin eden bir inançlar sistemi vardır. Ancak bu sisteme inananlar arasında gerçek bir birlik kurulabilir. Fikret «Amentü» sünde dini inançları reddeder:

Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan ne melek var

mısraının mânâsı açıktır. Fikret, «Tarih-i kadîm» ve «Zeyl»inde bütün dinlerin bir yalan olduğunu söyler. O, gerçek varlık olarak yalnız tabiatı tanır. İnsanı bir kaya veya kuş ile bir tutar.

Bununla beraber Fikret yine de insanda bir akıl ve vicdan olduğuna kanidir. İnsan fen ile siyah toprağı altın yapabilir ve özlediği cenneti yeryüzünde kurabilir.

Fikret, Allah'ı inkâr etmesi, materyalist dünya görüşü ve enternasyonalist insaniyetçiliği dolayısıyle, daha sonra komünistler tarafından yüceltilmiş ise de, eserlerinde böyle bir fikre rastlanılmaz. Bazı mısralarına göre, onu aşırı ferdiyetçi saymak mümkündür. Fikirlerinde insicama fazla önem vermeyen Fikret'te yukarda bahis konusu düşüncelerle uzlaşmayan düşüncelere de rastlanılır. Meselâ Fikret, beynelmilelci insaniyetçiliği bir iman olarak ileri sürmekle beraber, samimî bir vatanseverdir. Dini red ve inkâr etmesine rağmen, büyük bir ahlâkçıdır.

Bununla beraber Fikret'in ilim ve fenni, Türk tarih ve kültüründen ayırması, Batılı sömürgeciler Türkiye'nin üzerine çullanırlarken ütopik bir insaniyetçiliği savunması, dindar ve milliyetçi çevrelerde reaksiyonlar uyandırmıştır.

«Tarih-i kadîm» dolayısıyle Tevfik Fikret ile manzum bir polemiğe girişen Mehmed Akif, II. Meşrutiyet devrinde yazı hayatına atılan ve temsil ettiği fikirler dolayısıyle tesiri Fikret'ten daha geniş olan bir şahsiyettir.

Mehmed Akif, Fikret'in birbirinden ayırdığı ve

birbirine zıt gibi gösterdiği ilim ile dini, birbirini destekleyen iki varlık olarak görür. Böylece Mehmed Akif, Tanzimat'ın başından beri bazı Türk aydınlarının mümkün gördükleri «Doğu-Batı sentezi» fikrini devam ettirir.

Akif, İslâmiyet'e büyük bir değer vermekle beraber, yüzyıllar boyunca İslâmiyet'in etrafına sarılan ve âdeta onu boğan bâtıl inançların şiddetle aleyhindedir. Akif, gerçek İslâmiyet'i «Kur'an» da arar ve onun ilimle bağdaşabileceğine inanır. Akif, çağdaş ilim ve tekniği benimsemek suretiyle eski dindar zümreden ayrıldığı gibi, insanı, dünyadan ve sosyal çevresinden ayıran eski mistik dinî görüşlere karşı çıkması ile de dikkati çeker. Bu iki yönü ile Mehmed Akif, Cumhuriyet devrinde kuvvetli bir akım haline gelen, çağdaş, aydın fikirli, millet ve memleketine faydalı olmayı gaye edinen yeni bir din anlayışının öncülüğünü yapar. Akif, Batı'nın ilim ve tekniğine değil, saldırganlığına, sömürgeciliğine, ahlâkî değerleri reddeden akımlarına düşmandır.

Akif'in dikkati çeken yönlerinden biri, hem dil, hem duygu bakımından halka çok yakın olmasıdır. O, bu bakımdan Türk toplumunda halktan ayrı bir zümre teşkil eden eski ulemâ veya hoca takımından ayrıldığı gibi, yeni bir Osmanlıca yaratan Servet-i fünunculardan da ayrılır.

İslâmiyet ile çağdaş medeniyeti ve halkçılığı birleştiren Mehmed Akif, İstiklâl Savaşı esnasında milletinin yanında yer almış ve eserlerinde onun duygularını ifade etmiştir. «Çanakkale savaşı» ve «İstiklâl marşı» Mehmed Akif'in dindar milliyetçiliğini gösteren en güzel örneklerdir.

III.

Tanzimat devri ile Cumhuriyet devri arasında gelişen büyük kültür akımlarından biri Türkçülük veya milliyetçiliktir.

Osmanlı devleti, yüzyıllar boyunca çeşitli kavimleri bir bayrak altında toplamış olmakla beraber, onları dil, din ve kültür bakımından birleştirmek için her hangi bir gayret sarfetmemiş, hattâ buna lüzum da görmemişti. Türkler İslâmiyet'i kendiliklerinden benimsedikleri, Arap ve Fars kültürüne kendi kültürlerinden daha üstün değer verdikleri için diğer müslüman kavimleri kendilerinden ayırmıyorlardı. İslâmiyet dinde zorlamayı reddettiği için, devletin kanunlarına boyun eğdikleri müddetçe hıristiyan kavimlerin dil, din ve kültürlerine de dokunulmuyordu. Osmanlı devletinin başarı kazanmasında bu müsamahalı davranışın rolü olduğu muhakkaktır.

Fakat böyle bir devlet, ancak Türklerin daima kuvvetli olmaları sayesinde devam edebilirdi. İmparatorluğu kuran ve ayakta tutan hâkim kuvvet zayıflayınca, önce, hıristiyan kavimler, daha sonra Araplar istiklâl peşinde koşmaya başladılar. Türkler ancak, bu dağılış yıllarında, yalnızlıklarını hissettiler ve kendi kendilerinin ne olduklarını sordular.

Türkçülüğün esasları kitabının başında Gökalp'ın da belirttiği üzere Türkiye'de Türkçülük akımı başlamadan önce, Avrupa'da «Turquerie» (Türk sanat eserlerine ve genellikle Türke has her şeye hayranlık) ve Türkoloji çalışmaları zuhur etmiş bulunuyordu. Şinasi, Avrupa'ya gidince, şarkıyatçıların Türk diline

ve tarihine karşı büyük ilgi duyduklarını gördü. Aynı yıllarda Ahmed Vefik Paşa da Avrupalıların bu çalışmalarına dikkat etti. Lehçe-i Osmanî adlı lugatinde Türkçe kelimelerin eski çağlarına gitti. Türkiye dışı Türklere ait kaynakları Türkçeye çevirdi. Az sonra Ali Süavi, Şıpka kahramanı Süleyman Paşa, Necib Asım ve daha başkaları, Anadolu Türk tarihinden önce ve Türkiye'nin dışında geniş bir Türklük âleminin varlığını keşfettiler. II. Abdülhamid devrinde devam eden bu akım, II. Meşrutiyet'ten sonra, devrin politik ve sosyal şartları içinde âdeta birdenbire ideolojik bir hareket halini aldı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında imparatorluk çökerken, «Türkçülük» ve «Millî edebiyat akımı» «Türk ocakları» vasıtasıyla bütün memlekete yayıldı. Türk toplumu, bu inanç sayesinde Osmanlı devletinin çöküş psikolojisinden kurtuldu.

Batıcılık, İslâmcılık akımı gibi, Türkçülük akımı da II. Meşrutiyet devrinde kendisine çok sayıda taraftar buldu. Hattâ denilebilir ki, bu devrin en geniş tesirli akımı Türkçülük olmuştur. Fuad Köprülü gibi daha önce ona karşı koyanların, daha sonra onu desteklemeleri, hattâ onu en kuvvetli şekilde savunmaları, akımın tesir gücünü gösterir.

Türkçülük akımı, başlangıçta 1911 yılında Selânik'te çıkan Genç kalemler dergisinde, Servet-i fünun ve Fecr-i âticilerin koyu Osmanlıca üslûplarına karşı, günlük konuşmaya dayanan sade Türkçenin müdafaası ile başladı. Bu hareketin başında o devrin en büyük hikâyecisi Ömer Seyfeddin ile fikir adamı Ziya Gökalp ve kültürlü bir tenkitçi ve şair olan Ali Canip vardı. Davalarını polemiklerle değil, güzel eserlerle de destekliyorlardı.

Aslında Genç kalemler'in yaptığı şey gayet basitti. Yazılarında herkesin kullandığı günlük dili kullanıyorlardı. Hayatın canlı gücü ile dolu olan bu sade dil, kısa zamanda pek çok yazar tarafından kabul edildi. Böylece halkçılık ile sadelik, gerçekçilik ve milliyetçilik birleşmiş oluyordu.

Türkçüler Batı'nın ilim ve tekniğini reddetmedikleri gibi, din aleyhtarı da değillerdi. Onlar da bâtıl inançlara çatıyorlardı, fakat dinin özüne, esasına dokunmuyorlardı. Gökalp 1918 yılında çıkardığı Türkleşmek, islâmlaşmak, muasırlaşmak adlı kitabında Tanzimat'ın başından beri gelişen üç büyük akımı birleştiriyordu. Ona göre bunlar, Türk milletinin vazgeçemeyeceği üç gerçeğe tekabül ediyordu. Türklük onun varlığının esası, İslâmiyet dini, ilim ve tekniken ibaret olan garplılık ise benimsemek zorunda olduğu çağdaş medeniyet idi. Gökalp'ın belirttiği gibi «bu üç cereyan da hakiki ihtiyaçtan doğmuş» idi. Gökalp'ın yaptığı şey, birbirine zıt gibi görünen bu akımları birleştirmek, aydınlatmak, aralarında bağlantılar kurmaktı.

Gökalp, adı geçen eserinde ve başka makalelerinde bunu yapmağa çalışmakla beraber, denemeleri tarif ve nazariyeden ileri gidemedi. Nitekim o daha sonra Türkçülüğün esasları (1923) adlı kitabında, üç akım arasında bağlantı kurmaktan ziyade Türkçülük akımının temellerini araştırır. Kitabın adı da bunu gösterir.

II. Meşrutiyet neslinin ele aldığı şekilde Türkçülük, daha önce de belirtildiği gibi, kültür tarihi bakımından önemli üç konu üzerinde duruyordu: 1) Halk dili ve halk kültürü, 2) Selçuklu ve Osmanlıdan ön-

ceki Türk tarih ve medeniyeti, 3) Türkiye dışında bulunan Türklerin varlığı.

O devrin politik ve sosyal şartlarının da tesiriyle bir ilmî araştırma konusu olması gereken bu üç vâkıa üzerine, Türkiye'nin aktüel gerçekleriyle ilgisi olmayan bir ideoloji kuruldu. Gökalp bu ideolojiye mitik ve mistik bir ruh aşıladı.

Eski Türk mitolojisini diriltmeğe kalkan Gökalp'ın «Türk Tanrısı» veya Şamanizm'den bahsederek, XX. yüzyılda, çok eski çağlara ait inanç ve hayallere dayalı bir «millî din» icadına kalkması, ne Türk halkının inandığı İslâmiyet'le, ne de akılcı çağdaş medeniyetle bağdaşabilirdi. Bin yıl önceki Türk kültürü adına Gökalp, Türklerin müslüman olduktan sonra yarattıkları yüksek kültürü inkâr ediyordu. Ona göre, Osmanlı kültürü, musikisi, edebiyatı, mimarisi, örf ve âdeti ile taklitten ibaretti. Gökalp bu fikri ileri sürerken, bir milletin bin yıl taklidî bir kültüre dayanarak nasıl yaşadığını ve dünyanın en büyük devletlerinden birini nasıl kurduğunu bir soru olarak bile hatırına getirmiyordu. Çok defa olduğu gibi, yeni bir gerçeğin keşfi, onun başka gerçekleri görmesine engel oluyordu.

Bununla beraber, Türkçülük hareketi bize yeni bir dil zevki, yeni bir tarih ve medeniyet anlayışı ve yeni bir millî şahsiyet fikri getirmişti. Türkçülük akımı sayesinde yaşayan dile dayalı, geniş halk kitlesinin anladığı, zengin bir millî edebiyat vücuda geldi. Yine onun sayesinde Anadolu tarihi, tâ Hiyong-Nu'lara giden eski Türk tarihine bağlandı. Bütün Türkleri birleştiren ortak bir yazı dili, ortak bir Türk kültürü yaratma teşebbüsü, Birinci Dünya Savaşı sonun-

da Sovyet Rusya'nın ortaya çıkması ve araya bir demirperde girmesi dolayısıyla yarım kaldı.

Gökalp ve diğer türkçüler, Türkçülük ideolojisini işlerken, çağdaş medeniyet üzerinde de durmuşlardı. Bilhassa Gökalp, üniversel olması dolayısıyle ilim ve tekniğin her yerde olduğu gibi, Türkiye'de de başarılı bir şekilde tesis edilebileceği fikrini ileri sürmüş, «millî iktisat» ve «millî sanayi» kavramlarını ortaya atmıştı. Onun bu fikirleri, Cumhuriyet devrinde, Turancılığın mitik ve mitolojik sesi dağıldıktan, Anadolu'nun acı gerçeği görüldükten sonra âdeta yeniden keşfedildi. Bir fikir adamı olduğu kadar bir şair, hattâ bir mit yaratıcısı olan Gökalp, terkip yaratırken gerçekle hayal arasında gereken dengeyi kuramamıştı. Gerçeğin ne olduğunu savaş meydanlarında anlayan Atatürk'ün dehası bu dengeyi buluşundadır.

Gökalp'ın düşünce sistemindeki öteki yanlışlığı Yahya Kemal düzeltti. Gökalp gibi o da Türklerin «millî bir kültürü» olduğuna, Türk halkının diline ve dehasına inanıyordu. Fakat o, bu gerçeğe dayanarak Türklerin İslâm medeniyeti içinde yarattıkları kültürü inkârı doğru bulmuyordu. Kendi dehasına uymadan veya uydurmadan bir milletin bin yıl yabancı bir kültür içinde yaşaması ve ona dayanarak muhteşem bir devlet, sanat ve medeniyet kurması gerçeğe uymayan bir fikirdi. Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten Anadolu'yu anavatan yaptıktan sonra tarih ve coğrafyanın gerçeklerine uyarak, büyük, uzun ömürlü bir devlet kurdukları gibi, orijinal, kendilerine has bir kültür ve medeniyet de tesis etmişlerdi. Onlar bu kültür ve medeniyeti gittikleri yerlere de götürmüşlerdi. Üsküp, Bursa'nın bir devamı idi. Türklerin yarattığı

İstanbul, Bizans devri İstanbul'undan tamamiyle farklı idi. Yahya Kemal, günlük konuşmalarında, makalelerinde ve şiirlerinde bu görüşü işledi. O, toprakla insanın karşılaşmasına efsaneden daha çok önem veriyordu. Yahya Kemal'e göre, medeniyet veya kültür, yaşanılan topraklarda kendine has bir hayat şekli, bir hayat üslûbu kurmak demekti. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra bu işi başarmışlar, «yüce dağlar gibi» büyük ve güzel örnekler vermişlerdi.

Yahya Kemal kültür ve medeniyeti uzaklarda, hayalde veya mücerret düşüncede değil, üzerinde yaşanılan toprakta, görülen ve işitilen sanat eserinde, konuşulan dilde arıyordu. O böylece, modern kültür ve medeniyet anlayışına uygun bir metod da getiriyordu.

Türkçülük akımının ileri sürdüğü fikirler, Cumhuriyet devrinde Türk dili, Türk halk kültürü ve Türk tarihi sahalarında yapılan ilmî araştırmalar şekline girdiği gibi, Selçuklu ve Osmanlı devletleri zamanında Türkiye topraklarında yaratılan kültür, sanat ve medeniyet eserleri de yine ilmî usullerle incelenmeğe başlanmıştır. Bu devirde Batı ilim ve tekniğine her devirden fazla önem verilmiş, sayıları gittikçe artan ve memleket sathına yayılan üniversiteler, liseler ve sanat okulları çağdaş medeniyeti pratik neticeleri ve objektif eserleri ile de Türkiye'nin yaşanılan gerçeği haline getirmiştir.

Burada Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar gelen kültürel gelişmeler, ana çizgileri ile özetlenmiştir. Bu hâdisenin teferruatını anlatmak için ciltlerle kitap yazmak lâzımdır. Şunu da ilâve etmeliyiz ki, bu özette, nesillerin hayat karşısında aldıkları tavır, daha mânâlı ve belirli bir şekilde tecelli ettiği ve bizim ihtisas

sahamız sınırlı olduğu için sadece edebiyat üzerinde durulmuştur. Aynı değişiklik ve pek muhtemeldir ki, aynı akımlar, tezatlar, yanılmalar ve arayışlar kültür hayatının maddî ve manevî her sahasında tecelli etmiştir. Bu makalenin başında fikirleri zikredilen Bronislaw Malinowski de, Erich Rothacker de kültür hakkında, Türk kültürü sahasında yapılacak araştırmalarla doğrulanabilecek görüşler ileri sürmüşlerdir. Kültür bir milletin bütün hayatını içine alan bir kavramdır. Bir millet, kültür ve medeniyetini değiştirirken, bir sahada yapılan değişiklik zamanla her sahaya yayılır, sistem kendi zaruretine göre her şeyi yeni bir düzene sokar. Fakat bu değişiklik, bir günde olmaz. Arka arkaya gelen nesiller ve o nesillere mensup yüzlerce insan, toplumun istediği yeni fikirleri, değerleri, sembolleri, âletleri, müesseseleri durmadan işler, daha mükemmel hale getirmeğe çalışır. Onların çalışmalarının neticesi, son çağ Türk kültür tarihinde olduğu gibi, aradan uzun yıllar geçtikten sonra görülür. Hissedilmeden akan zaman nehri, her an, her şeyi başka bir şekle sokar.

Bugünün Türkiye'si ile Tanzimat öncesi Türkiye'sini karşılaştırınca, tarih denilen şeyin ne olduğunu anlarız. Fakat tarih insanların çalışmalarından ayrı düşünülemez. Nesiller devirlerin meselelerine göre hareket ederlerken, bazı eserler ve müesseseler vücuda getirirler ki, bunların hepsi Malinowski'nin anladığı geniş mânâda «kültür» denilen şeydir. Bu esnada sanatçılar, devirlerinin ruhunu en iyi şekilde ifade eden sanat eserleri, Tanpınar'ın benzetmesi ile «billûr âvizeler» vücuda getirirler ki, yaşanılan anlar onların içinde pırıl pırıl parlar.

«Kültür eserleri» denilince dar mânâda bunlar anlaşılır: Musiki eserleri, piyesler, şiirler, romanlar, resim, mimarî, heykel...

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar bu mânâda da bir hayli eser vücuda getirilmiştir. Fakat bunlar arasında şaheser denilmeğe lâyık pek az eser vardır. Çoğu, ancak zamanları için değer taşıyan ve zamanları içine konuldukları takdirde tarihî, sosyal veya beşerî değer kazanan deneme mahiyetinde eserlerdir. Edebiyat sahasında yalnız Ahmed Haşim ile Yahya Kemal'in şiirleri için «güzel» ve «mükemmel» sıfatları kullanılabilir.

Yeni Türk edebiyatçıları her şeyden önce çağın hayat görüşünü anlatabilecek bir dil yaratmağa çalışmışlar, uzun deneme ve yanılmalardan sonra Birinci Dünya Savaşı yıllarında meydana gelen Millî edebiyat akımı içinde onu bulabilmişlerdir. O devirden bugüne kadar bu yeni yazı dili de durmadan işlenmiştir. Türkçenin çağdaş medeniyete ve Türk ruhuna en uygun eserleri bu dil ile Cumhuriyet devrinde yazılmıştır. Tanzimat devri ile Cumhuriyet devri arasında yetişen nesir ustalarının en büyüklerinden biri olan Halid Ziya ile Reşat Nuri, Halide Edib, Yakup Kadri, Peyami Safa'yı; şiirlerinde mükemmeliyete önem veren Cenab Şehabeddin ve Tevfik Fikret ile Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı veya Orhan Veli'yi karşılaştırınca, dilde ne kadar olgun bir merhaleye ulaşıldığını görürüz. Bu yazar ve şairlerin eserleri incelenince görülür ki, elde edilen sonuç sadece dil bakımından değil, hayat, dünya, insan ve memleket meselelerini ele alış ve onları anlatış tarzı bakımından da önemlidir.

İstanbul, 1973

İSLÂMİYET YENİ BİR KÜLTÜR KAYNAĞI OLABİLİR Mİ?

Batı kültür ve medeniyetinin tesirlerine en çok maruz kalan Türkiye'de İslâmiyet'ten doğan eski kültür dallarından çoğu kırıldığı, bozulduğu veya güdük kaldığı halde, İslâmiyet bir inanç ve ibadet sistemi olarak varlığını korumaktadır. Türk halkının büyük bir kısmı İslâm dininin manevî değerlerine bugün de inanmaktadır. Onun vecibelerine de elinden geldiği kadar riayet eder. Halk tabakasının dışında Batı kültürü içinde yetişen aydınlardan bir kısmının şuurlu olarak dinî duygularını muhafaza etmeleri ayrıca dikkat çekicidir. Şinasi'den itibaren Türk edebiyat ve fikir adamları, eserlerinde İslâmiyet'e yer vermeğe ve onun bazı esaslarını çağın ihtiyaç ve akımlarına göre yorumlamaya çalışmışlardır. Yeni Osmanlılar, bir batı müessesesi olan Parlamento rejimini müdafaa ederlerken Kur'an'ın bazı ayetlerine dayanmışlardır. Vatan, millet, hürriyet, terakki fikirlerini yeni edebiyatın temeli yapan Namık Kemal'in İslâmiyet'e bağlılığından kimse şüphe etmez. Abdülhak Hâmid ve Recaizade Ekrem, tabiata panteist bir görüşle bakarlar. Tasavvufta önemli yer tutan «tecelli» fikri onların Batılı romantiklerle anlaşmalarını sağlar. Meh-

met Akif, İslâmiyet ile çağdaş ilmi bağdaştırır. Cumhuriyet devrinde Necip Fazıl, Peyami Safa, Sezai Karakoç ve daha bir çok şair, hikâyeci ve romancının da İslâmiyet'ten ilham alan yeni edebî eserler vücuda getirdiklerini görürüz. Fakat bunlar geniş halk tabakası üzerinde fazla tesirli olmamışlardır. Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatından herhangi bir edebî eserin camie girdiğini veya Yunus'un şiirleri gibi Mevlid'e karıştırıldığını görmedim. Bunun sebebi, belki de camiin yanında medrese ve tekke gibi dine dayalı müesseselerin bulunmayışıdır.

Cumhuriyet devrinde camie dokunulmamış, fakat medrese ve tekkeler kapatılmıştır. Öğretim tamamiyle Batıdan gelen çağdaş ilimlere dayandırılmış ve laiklik ilkesine sıkı sıkıya riayet edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra politik sebepler dolayısıyla İlâhiyat Fakülteleri ve İslâm Enstitüleri açılmasına müsaade edilmiştir. Fakat burada bir noktayı belirtelim: İslâm akaidinin eski veya yeni usullere göre öğretilmesi zihnî bir faaliyettir. Kültür zihnî faaliyetten çok, şiir gibi ruhun daha derin ve karanlık kaynaklarından fışkırır. Bunun en dikkate değer örneklerini eski Türk edebiyatında Mevlâna ile Yunus ve Hacı Bektaş Veli gibi mistik şairlerde görürüz.

Mevlâna'nın Mesnevi'si ney ile başlar. Denilebilir ki bütün Mesnevi bu harikulâde şiirden doğar. Ney kamışlıktan koptuğu için inler. Ney Tanrı'dan, ebedî ve ezelî kaynaktan ayrı düşen insanı temsil eder. Mistik duygunun temelinde akıl değil, gönül vardır. İnsanoğlunu Allah'a akıl değil, aşk yaklaştırır. Neyi inleten ebedî sevgiliye hasret duygusudur.

Valéry «başlangıçta masal vardı» der. Bütün dinlerde anlaşılması güç kıssalar ve semboller önemli bir yer tutar. Kur'an'da da bu nevi kıssalar ve semboller pek çoktur. Eski edebiyatçılar bunları işlemişler ve onlarda derin beşerî mânâlar bulmuşlardır. Fakat Kur'an'daki bütün kıssalar işlenmemiştir. Mevlâna Mesnevi'sinde Firavun ile Musa arasındaki münasebet üzerinde durur. Eski Türk edebiyatında bu kıssayı müstakil olarak ele alan bir mesnevi yazılmamıştır. Halbuki bu kıssa çağdaş medeniyet bakımından derin bir mânâ taşır. Firavun zâlim maddî iktidarın, Musa ise manevî gücün sembolüdür. Kur'an'da çağdaş durumlara göre yorumlanacak pek çok kıssa ve âyet vardır. Tanpınar, Adem ile Havva kıssasından nefis bir hikâye çıkarmıştır. Valéry'nin «başlangıçta masal vardı.» cümlesini «başlangıçta din vardı» şekline çevirirsek, hakikate daha çok yaklaşmış oluruz. Zira gerçekten insanlık kültürünün temelinde din vardır ve yeryüzünde istisnasız bütün kültür ve medeniyetler dinlerden doğmuşlardır. Mısır, Çin, Hind, Yunan, Roma, Bizans, Avrupa, Osmanlı medeniyet, kültür ve sanatları bunun en açık delilidir. Bunun neden böyle olduğunu psikolog Jung eserlerinde açıklamıştır. Dinler insan ruhunun en derin ihtiyaç ve sezgilerine tekabül ederler. Bugün Karl Marks'ın «din bir afyondur» fikri aşılmış, onun yerini insan ruhunun gizli sembolleri almıştır. İnsanların hayatında derin mânâları olan rüyaları nasıl yok etmek mümkün değil ise, asırlar boyunca insanların hayatına şekil veren dinleri de yok etmek mümkün değildir.

Dini inançlar ve müesseselerin yıkıldığı ülkelerde, onların yerini birer din müessesesi haline gelen

ideolojiler almıştır. Dinler gibi çağdaş ideolojilerin de duaları, ilâhileri, efsaneleri, mabedleri, heykelleri, resimleri vardır. Fakat aklî temele dayanan ideolojilerde dinlerdeki derinlik, güzellik ve derin mânâlar yoktur.

Hegel ve Kant'dan sonra varoluşcu filozoflar, dinden hareket etmek suretiyle yeni bir felsefe vücuda getirmişlerdir. Batıda eski Yunan ve Hıristiyan mitolojisine dayanan pek çok yeni sanat eseri vücuda getirilmiştir. Bu örneklere bakarak, İslâmiyet'in de yeni bir felsefe, sanat ve kültür kaynağı olabileceğine şüphe yoktur. Bunun için eskilerin yorum ve eserlerinden de istifade etmekle beraber, İslâmiyet'e yeni bir gözle bakmak şarttır. Budanan eski ağaçların köklerinden ve gövdelerinden yeni dallar fışkırdığı gibi tohumlarından da yeni fidanlar ve ağaçlar yetişebilir. Kültür kelimesi Türkçeye «ekin» kelimesi ile çevrilmiştir. Mânâsı bakımından fena bir çeviri değildir. Ekinler ekilir, yetiştirirlir ve biçilir. Fakat şuna dikkat ediniz: Ne tohumlar, ne de topraklar yeniden icad olunur, onlar ancak ıslah edilir, seçilir ve beslenirler.

(Ağustos, 1982)

BİR İŞÇİ KÜLTÜRÜ YARATMAK MÜMKÜN MÜDÜR?

İşçi kelimesi ile, Alain'in anladığı mânâda, cansız madde ile uğraşan, onu tabiatın bağrından çıkaran ve işleyen insanı, insanları kastediyorum. Cansız madde, hayvan ve bitkiden farklı bir varlıktır. Bundan dolayı onun elde edilmesi, taşınması, işlenmesi, kullanılması ve saklanması aynı muameleleri icab ettirir. Hayvan canlı, hareketli bir varlıktır. Onunla uğraşanlar da hayvan gibi canlı, hareketli olmaları gerekir. Türkler yerleşik medeniyete geçmeden önce hayvancılıkla uğraşıyorlardı. En çok uğraştıkları hayvan da attı. Denilebilir ki Türk tarih ve kültürüne asırlar boyunca at şekil ve istikamet vermiştir. Türkler at sayesinde geniş mekâna hâkim olmuşlardır. Dede Korkut kitabı hayvancı bir kültürün mahsulüdür. Atlı göçebe medeniyetine ait eserleri başka yazılarda ele aldığım için burada bu konu üzerinde daha fazla durmak istemiyorum.

Hayvancılıkla uğraşan Türkler, kısmen ekincilik ile de meşgul olmuşlarsa da, onların ziraate daha sonra, yabancı din ve medeniyetleri kabul ettikten sonra ekincilik, ticaret ve zenaat ile meşgul olduklarını biliyoruz. Budist ve Maniheist Uygur kültürü, hayvan-

cılığa dayanan eski Türk kültüründen tamamiyle farklıdır.

Türkler İslâmiyeti benimsedikten sonra, tabiat şartlarının müsadesine göre, hem hayvancılık, hem ekincilik, hem de daha ziyade kasaba ve şehirlerde gelişen zenaat ve ticaretle uğraşmışlardır. Anadolu Türk medeniyeti bu bakımdan büyük bir çeşitlilik ve zenginlik arzeder. Bunun akisleri dil ve edebiyat sahasında da görülür. Bu devirde hayvancı, ekinci ve zanaat erbabı, birbirinden oldukça ayrı birer sosyal tabaka vücuda getirir.

Anadolu'da daha Selçukluklar devrinden itibaren, kasaba ve şehirlerde zenaatin büyük bir gelişme gösterdiğini ve kendisine has çok ince bir kültür vücuda getirdiğini biliyoruz. Bu kültür henüz bütün ayrıntıları ile incelenmemiştir. Bunun sebebi belki de zenaatin işlenen maddeye göre çok değişik şekiller arzetmesidir.

Kasaba ve şehir medeniyetini «esnaf» adı verilen, çeşitli zenaatlere mensup olan insanlar vücuda getirmişlerdir. Devellioğlu Lugati «esnaf» tabirini şöyle açıklıyor. (a. sınıfın cem'i.) 1. Neviler, çeşitler, cinsler, zümreler, kategoriler. 2. Bir sanatla veya dükkâncılıkla geçinen (kimse) 3. Uygunsuz, namussuz kadın.

Esnaf kelimesi, şehirde hem zenaat, hem ticaretle uğraşanları içine alır. Halbuki maddeyi işlemek başka, onu satmak başka bir iştir. İmal edilmiş maddeyi satanlara «tüccar» demek daha doğru olur. Zenaat erbabi ile ticaret erbabı birbirinden farklı davranış, zihniyet ve ahlâka sahiptirler. Ticaretin içine insanları kandırmak da karışır. Halbuki maddeyi işleyen zenaat erbâbı onun zaruretlerine uyar.

Ortaçağ şehir medeniyetinin ayrıntıları ile uğraşanlar yapılan işin davranış ve düşünüşe verdiği değişik şekillere ait binbir örnek bulabilirler.

Bu arada «iş» kelimesinin Türkçede «süs», «oya» mânâsına geldiğine de işaret edelim. Maddeye istenilen şekil verilebilir. Zenaat erbabı maddeye şekil verirken bugün hayranlıkla seyredilen güzel eşyayı da vücuda getirmiştir. Bir şehir şairi olan Nedim, sevgilisini öperken, onun «haddeden geçmiş bir nezaket»e sahip olduğunu belirtir. Medeni demek şehirli demektir. Şehirliye ağıl ve tarla değil, en küçük ayrıntısına kadar «işlenmiş madde» şekil verir. Divan edebiyatı bir «şehir edebiyatı» dır. Bunu Nedim ile ilgili bir yazımda göstermeye çalıştım (1). Son asırda halkçılık akımının tesiri ile Divan edebiyatı bir «saray edebiyatı» dır diye hakir görülmüştür. Sarayda oturan adamlar başka, sarayı yapan insanlar başkadır. Sarayı hem bina, hem eşya olarak işleyenler, adları sanları bilinmeyen zenaat erbâbıdır.

Çağdaş sanayi medeniyetinin doğurduğu işçi sınıfı, maddeye şekil verme bakımından ortaçağ zenaat erbabına benzerse de, özellikleri bakımından ondan bir hayli farklıdır. Sanayide maddeye şekil veren insandan çok makinedir.

Modern sanayide işçi, üzerinde çalıştığı maddeye hâkim değil, adeta onun mahkûmudur. Makineyi aslında geometri ile şekil veren mühendisler yaratırlar. Onlar «kafa işçileri»dir. Fabrika işçisi, koşulduğu

1. Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar, Mehmet Kaplan «Nedim'in şiirlerinde mimarî, eşya ve kıyafet» Dergâh Yay. İst. 1976, s. 235-250.

ğu makineyi adeta düşünmeden kullanır. Bu da onu makinenin bir parçası yapar. Karl Marks işçi konusunu ekonomik, sosyal ve politik açıdan ele almıştır. Tabii bunlar da önemlidir. Fakat beşeri bakımdan önemli olan makine ile insan arasındaki münasebettir. Bu, frenkçe bir tabir kullanmama müsade edilirse «existentiel» bir münasebettir. Türkçeye girmiş ve yerleşmiş olan «mekanik» kelimesi, makine ile işçi arasındaki münasebeti daha iyi belirtir. Makine, durmadan aynı hareketleri tekrarlayan, «mekanik» bir varlıktır. Onu çalıştıran, zaruri olarak ona uyar ve o da durmadan mekanik hareketler yapar. Bu insanın insanlıktan çıkması, bir cansız eşya haline gelmesi demektir. Sabahtan akşama kadar, aylar ve yıllar boyu aynı mekanik hareketleri yapan insanda duygu, düşünce, hayal ve fantezinin gelişmesine imkân yoktur. Bu bakımdan fabrika işçisine veya maden amelesine gerçekten acımak ve ona insanî değerleri kazandırmak için bir şeyler yapmak lâzımdır.

Yaptığı iş dolayısı ile kafası ve kalbi boşalan bu insanları teşkilâtlandırmak ve tahrik etmek çok kolaydır. Fakat bu onları yaptıkları işin ağırlık ve yeknesaklığından kurtaramaz. Hangi rejim altında yaşarsa yaşasın maden veya fabrika işçisi her gün aynı mekanik hareketleri tekrarlamak mecburiyetindedir. Üzerinde düşünülmesi gereken asıl mesele de budur.

T. S. Eliot, kültür üzerine yazmış olduğu makalelerinden birinde, dipnotu olarak, kısaca, Miromar Jorie Reevis'in ileri sürdüğü bir fikri zikrediyor. Bu yazara göre, genç işçiye verilmesi gereken endüstri kültürü «endüstrinin ham maddesinin gideceği pazarları, tarihî gelişimini, ilmî geçmişini, ekonomisini, bu

sahadaki bulguları ve bunun gibi şeyleri içine almalıdır (2).

Böyle bir bilgi, işçiye, yaptığı işin mânâsını ve önemini göstermesi bakımından elbette faydalıdır. İşçi bu suretle hayatına, mensup olduğu sosyal tabakaya bir mânâ verir ve işine daha büyük bir gayretle sarılır. Marksistler işçiye daha ziyade politik bir terbiye veriyorlar. Fakat yukarda da belirttiğim gibi bu, işçinin bizzat kendisine faydalı olmaktan ziyade, onu politik maksatlar için kullananların işine yarıyor. İşçiler grev yapmak suretiyle, ücretlerini bir dereceye kadar arttırabilirler. Aralarından bazıları fabrikayı bırakarak politikaya da atılabilir. Fakat politika yapan artık işçi değil, politikacıdır. Geniş işçi kitlesi yine kendisine mekanik işler yaptıran makinelerle karşı karşıya kalır.

Maden veya fabrika işçisi işinden çıktıktan sonra evine, çocuklarına, eşine ve rüyalarına döner. İşçi, işte o zaman maddî olmayan, kendisine cevap veren varlıklarla karşılaşır, manevî değerler âlemine girer. Aile, beşerî ve manevî değerlerin en canlı olduğu yerdir. İşçinin evinde mesut olması, ailenin içinde yaşadığı maddî ve manevî şartlara bağlıdır. İşçi ailesini geçindirecek maddî imkânlara sahip olmalıdır. Fakat bu yeterli değildir. Evde huzur, sükûn, saadet ve neşeye de ihtiyaç vardır. İşçi evine gelince işyerinin bütün sıkıntılarından kurtulmalıdır. İşyerinin bütün sıkıntılarından kurtulmak ise ona manevî gıdalar ver-

2. Kültür üzerine düşünceler, T. S. Eliot, Çev. Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür Bakanlığı yayınları, s. 4, not. 2.

mek suretiyle mümkündür. Din ve ibadetin bir iç huzuru verdiğine hiç şüphe yoktur. Bir dereceye kadar sanat da ruhu dinlendirir. Marksistler din ve ibadete önem vermezler ama bu onların beşer kültürünü anlamamalarından ileri gelir. Din ve ibadet, insanda derin bir ihtiyaç olan varlığı aşma duygusuna tekabül eder. Sanat eserleri de bizi «varlığın dar hendesesi»nden kurtardıkları nisbette tesirli olurlar. Musikinin büyüleyici tesiri bundan ileri gelir. Millî ve beşerî kültür, sınıf şuurunu aşar.

(Ağustos, 1982)

TÜRK TARİHİ, TÜRK KÜLTÜRÜ VE TÜRKÇE

Yirminci yüzyılda dil âlimleri, psikologlar ve sosyologlar dil ile düşünce arasında sıkı bir münasebet bulmuşlardır. Bu münasebeti şöyle özetleyebiliriz: Dil, onu konuşanların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını tayin eder.

Bir dilde ne kadar kelime varsa, o milletin dünya görüşü o kelimelerle sınırlıdır. İnsanoğlu bildiği ve dikkat ettiği varlıklara, duygu ve düşüncelere ad koyar, bilmediklerinin o dilde adları da yoktur.

Diller, sade yapıları bakımından değil, kelime kadroları bakımından da birbirlerinden ayrılırlar. Ve bu ayrılık kültür ve medeniyet farkına delâlet eder.

Arapçada devenin renk nüanslarını anlatan yüze yakın kelime varmış. Bunun sebebi, devenin Arapların hayatlarında önemli, hayatî bir yer tutmasıdır. Biz devenin rengi ile ilgili tek bir kelime biliriz: Devetüyü rengi. Bu gösterir ki, biz deve ile haşır neşir olmamış bir milletiz.

Türkçede hayvan adlarının Türkçe olmasına karşılık, bitki adları yabancıdır. Bu da yaşayış tarzıyla ilgilidir. Türkler esas itibariyle hayvancı bir kavimdir. Sonradan yabancı din ve medeniyetlerin tesiri ile

yerleşik medeniyete geçmişler, ekinci olmuşlardır. Türkçede gerçi ot, ağaç, çiçek ilh. gibi bazı bitki adları vardır. Fakat bunların sayısı eski çağlardan beri ekinci olan kavimlerinkinden azdır.

Biz on dokuzuncu asırdan sonra Batı medeniyetini benimsemeğe başladık. Bunun neticesinde Türkçeye Batı dillerinden binlerce kelime girdi. Bu da dil ile kültür ve medeniyet arasındaki münasebeti gösterir. Türkler İslâm medeniyeti çevresine girdikten sonra, bu medeniyeti öğrendikleri kavimlerden, Fars ve Araplardan binlerce kelime almışlardır. Anadolu'ya geldikten sonra Türkçeye, birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan kavimlerin dillerinden de yüzlerce kelime girmiştir. Sınır, efendi ve ırgat kelimelerinin Rumcadan alınması, sadece dil değil, kültür bakımından da önemlidir.

Buna karşılık biz de asırlarca idaremiz altında yaşayan kavimlere, binlerce kelime vermişiz. Bu da bizim onlara yapmış olduğumuz tesiri gösterir. Osmanlıcadan Osmanlı idaresi altında yaşayan kavimlere geçen kelimeler üzerinde bir hayli araştırma yapılmıştır.

Öztürkçeciler, gerçeğe, tarihe ve coğrafyaya gözlerini kapayan ütopistlerdir. Dili ilmî olarak ele almazlar. Zira ilim onların hayallerini yıkar. Tarihî vâkıa şudur: Türkler cihangir bir kavimdir. Atı onlar ehlileştirmişler ve at sayesinde geniş ülkelere hâkim olmuşlardır. Oğuz Kağan destanı'nı okuyan ve üzerinde düşünen, Türk tarihinin mânâsını anlar. Bizde milliyetçilik akımı, Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Öztürkçecilik bu tarihî vâkıanın yan ürünüdür.

Fakat şaşılacak bir şey! Türkler tarihin en eski ve en cihangir kavmi oldukları ve yetmiş iki milletle bir arada yaşadıkları halde, millî benliklerini kaybetmemişlerdir. Acaba bunun sırrı nedir?

Bence bunun sırrı, Türkçenin yapısı içinde gizlidir. Bilindiği üzere Türkçede kök aynı kalır, ek değişir. Dillerini koruyan Türkler, hiç bir zaman millî şahsiyetlerini kaybetmemişlerdir. Bu, Türkçede kökün ve Türklerde soy-sop fikrinin sağlam oluşundan ileri gelir. Türk, dışardan gelen her şeyi kabul eder, kendi bünyesine ekler, fakat kök itibariyle ayni kalır.

Türkçe ek bakımından bir hayli zengindir. Ekler vasıtasıyla köke değişik şekil ve mânâ veririz. Fakat kök aynı kaldığı için, bir ağaç gibi, kendinden türeyen her kelimeyi özsuyu ile besler: Sevmek, sevişmek, sevinç kelimeleri arasında baba - oğul, ana - kız kadar yakınlık vardır. Sevişmek ancak karşılıklı sevgi ile olur ve sevgiden sevinç doğar.

Kökünü koruyarak ekler vasıtasıyla değişme, sadece Türkçenin kuralı değil, Türk tarihinin ve Türklük âleminin de anahtarıdır. Türkler, tarihleri boyunca kendilerine eklenenler ve kökle kaynaşanlar sayesinde değişmişler, fakat yine de Türk kalmışlardır. Türk tarihinde Türke eklenen ve kökle birleşen ve kaynaşan birçok şahıs ve kavim biliyoruz.

Çeşitli ülkelerde yaşayan Türkler aynı kökten türemişler, bulundukları ülkelerde, bünyelerine yabancı unsurlar almışlar, fakat onlar da bizim gibi millî benliklerini korumuşlardır. Türkiye Türkçesiyle Azeri, Türkmen, Özbek, Uygur, hattâ Kazak ve Kırgız Türkçesi arasındaki fark, Latinceden türemiş olan diller arasındaki farktan çok daha azdır. Aynı yakın akra-

balık, dil kadar millî kültüre bağlı olan musiki ve halk danslarında da görülür. Karşılaştığımız zaman ne onlar bizi, ne de biz onları yadırgarız. Asırlarca birbirimizden uzak yaşamamıza rağmen, bu yakınlığın sebebi dildir, dile dayanan duygu, düşünce ve hayat görüşüdür.

Buna bakarak, aşırı öztürkçeciler bana neden yeni kelimelerin aleyhinde bulunduğumu sorabilirler. Bir defa ben bütün yeni kelimelerin aleyhinde değilim. Bir fikri açık seçik ve doğru olarak ifade eden ve Türkçenin kurallarına uygun olan yeni kelimelerin başım üstünde yeri vardır. Ben yeniliğin değil, tarih boyunca kazanılmış olan değerleri yoketmenin aleyhindeyim. Bilenler söylüyorlar ki, İslâm âleminde hat sanatına Türkler en güzel şekli vermişlerdir. Gerçek bu ise ben neden bu sanata yabancı kalayım? Şiirden anlayan Yahya Kemal, Tanpınar, Ataç ile beraber ben de Divan şiirinin güzel olduğuna inanıyorum. Fuzulî, Bakî, Neşatî, Nef'î, hattâ adları az tanınan Divan şairleri elmas gibi çok güzel işlenmiş beyitler ve mısralar yazmışlardır. Onları neden feda edeyim? Onları yok farzetmek yetişen nesilleri ortak millî hazineden mahrum etmek demek olmaz mı? Onları anlamak zordur, diyorlar. Matematiği, fiziği, kimyayı, musikiyi, resmi öğrenmek daha mı kolaydır? Çocuklarımıza yabancı dilleri öğretiyoruz da, onlara atalarının dilini neden öğretmiyoruz?

Kültür, yeni icat edilen güzel bir kelime ile «birikim»dir. Birikim, servet, zenginlik, tasarruf demektir. Ben, Türk ırkının asırlar boyunca kazandığı her şeyi öğrenmek istiyorum ve bu suretle tarihî ve millî şuura ulaşabileceğime inanıyorum. Türk, Türkçe gi-

bi, kökünü koruyarak, kendisine takılan ve eklenen her şeyi kabul etmiş. Bizim tavrımız bu! Halkımıza bakıyorum, o da hoşuna giden, mizacına uyan yabancıyı reddetmiyor. Yunus gibi yetmiş iki millete bir gözle bakıyor ama Türklüğünü de kaybetmiyor. Bence bu davranış ile Türkçenin yapısı arasında gizli bir bağlantı var.

Türkçenin başka bir özelliği geometrik bir düzene sahip olmasıdır. Öyle ki, Türkçe üzerinde en güzel grameri yazan ünlü Fransız dilcisi Jean Deny, Türkçenin ses düzenini küp ile gösterme ihtiyacını duymuştur. Eski Türk sanatı bir bakıma kübiktir. Türk halı ve kilim desenleri ile nakışlarında şekillerin konturları çok bellidir ve onların dizilişlerinde sıkı bir düzen vardır. Acaba şekillere bu düzeni vermekle Türk dili arasında bir münasebet yok mudur? Ben olduğunu sanıyorum. Türk, meşhur bir deyim ile «nizam-ı âlem»cidir. O, kendisini âdeta dünyaya nizam vermek için gelmiş hisseder. Türk, tarihi boyunca idare altına aldığı kavimlere düzen vermeğe çalışmıştır. En eski çağlardan beri Türk tarihi, düzen ile anarşi arasındaki çatışmaların sayısız örnekleri ile doludur. Orhun Kitabeleri'nde bu dünyaya düzen verme cehdini açıkça görebilirsiniz.

İslâm milletlerinin kültürlerini mukayeseli olarak inceleyen Masignon, İslâm felsefesine, ilmine ve musikisine Türk asıllı fikir ve ilim adamlarının düzen verdiklerini söyler. Bilindiği üzere, bu fikir ve ilim adamlarından çoğu eserlerini Arapça ve Farsça yazmışlardır. Masignon, «kelimelere aldanmayalım, onları düzenleyen zihniyete bakalım» der. Bu konuda salahiyet sahibi değilim. Türklerin İslâm âlemindeki rolü-

nü tesbit için üç dili de çok iyi bilmek lâzımdır. Fakat Türklerin düzenleyici zihniyetlerini Osmanlı İmparatorluğu devlet teşkilâtı ve kanunnâmeleri ile mimarisinde de görmek mümkündür. Dünyada hiç bir mimari, Osmanlı mimarisi kadar düzenli, ahenkli ve güzel değildir.

Türk dili ile eski Türk dini arasında da bir bağlantı kurulabileceğini sanıyorum. Bütün araştırıcılar, eski Türk dininin kozmik bir mahiyeti hâiz olduğunu söylüyorlar. Göçebe Türkler, belki de yol bulmak için en eski çağlardan beri yıldızlara bakmışlar ve onlar arasındaki düzeni keşfetmişlerdir. Eski Türk kitâbelerinde, hükümdarlardan sözedilirken sık sık «gökte olmuş» (gökte doğmuş) deyimi kullanılır. Onlar otoritelerini Gök Tanrı'dan alırlar. Tanrı kelimesi Türkçede hem gök, hem Tanrı mânâsına gelir. Meşhur sinolog Eberhard, eski Türklerin sosyal düzenleri ile gök dini arasında sıkı bir münasebet buluyor. Ona göre, Konfüçyüs'ün felsefe ve ahlâk sistemi «kuzey kavimleri»nin, yani Türklerin dini inançlarına dayanır.

Eberhard'a göre «Gök keyfî olarak idare eden ilâhî bir müstebit değil, fakat kanuniyetin tecessümüdür. Gök kendi başına hareket etmez. Tao denilen dünya kanununa göre hareket eder... Nasıl gökyüzünde güneş, ay ve yıldızlar kanunlara göre hareket ediyorsa, insan da dünyada bu kanunun çerçevesi içinde hareket etmelidir» (1).

Türkçe Batı dilleri gibi, kendinden önce varolan başka bir dilden türememiştir, dünyanın en eski dil-

1. Dr. Wolfram Eberhard, Çin tarihi, Ankara 1941, s. 46.

lerinden birisidir. Türkçenin yapısı, tarihin en eski çağlarında teşekkül etmiştir. Bundan dolayı, bu çağların sosyal düzen, din ve inanç sistemlerinin ona şekil vermesi veya bunların hepsinin birbirine bağlı olarak birden oluşması akla yatkındır.

Batıda olduğu gibi bizde de dil ile düşünce, davranış ve sosyal düzen arasındaki münasebetleri inceleyen ilim adamlarına ihtiyaç vardır. Türkçeyi gelişigüzel uydurma kelimelerle bozacak yerde, onu kökü, bünyesi, dalları, tarihi gelişimi ve Türk düşüncesi ile münasebeti bakımından ele alsaydık, çok daha faydalı olurdu. Ben öyle sanıyorum ki, o zaman yeni kelimeler icat ederken de ayağımızı sağlam, ilmî temellere basar, boş yere birbirimize düşmezdik.

Bütün çekişmeler, düzensizlikten, düzene uymayıştan ileri geliyor. Ama bu durumdan rahatsız olduğumuza göre, ergeç sosyal hayatımız gibi dilimizde çekidüzen vereceğiz.

(12 Temmuz 1982)

DİL, MİLLÎ BİRLİK VE EDEBİYAT

Türkiye'nin en mühim meselesi dil meselesidir veya edebiyat meselesidir, desem, paradan başka bir şey düşünmeyen tüccarlar veya kültürün ehemmiyeti üzerinde kafa yormamış siyasiler bana gülerler sanırım. Bundan dolayı, aynı fikri teyid eden, ikna edici delillere başvurmağa mecburum.

Namık Kemal, yazı hayatının ilk yıllarında Tasvir-i Efkâr gazetesine, kendisinin ve neslinin daha sonra gerçekleştireceği fikirleri ortaya koyan «Lisan-ı Osmani'nin edebiyatı hakkında bazı mülâhazatı şâmildir» başlıklı bir makale yazar ki, bence yeni Türk edebiyatının bir nevi beyannamesi sayılır.

Biraz eskiye kaçan bir dil ile kaleme alınmış bu makalede geliştirilen tez şudur: Dil edebiyatın temelidir, edebiyat ise bir milletin ruhudur. Edebiyata sahip olmayan veya edebiyatları gelişmemiş olan milletler, milli birlik vücuda getiremezler. Kemal bu tezi çeşitli sahalardan getirdiği inandırıcı deliller ve parlak benzetmelerle ortaya koyar ve bundan sonra yapılması gereken şeyleri sıralar.

Bugün Namık Kemal'in burada özlediği şeylerden büyük bir kısmı gerçekleşmiştir, fakat yine de onlar

üzerinde düşünmekte fayda vardır. Bilhassa dil-edebiyat-milli birlik münasebeti, tüccarların ve iktidarların gözlerini açacak mahiyette olduğu için hatırlatılmağa değer.

Kemal'in bir yazısında, sözün düşünceleri değiştirmekte oynadığı rolü belirtirken ileri sürdüğü «kalemin kılıca üstün olduğu» fikri bugün için de doğrudur. Söz, yani hitabet, şiir, tiyatro, roman, gazete makalesi veya ilmî eser, manevî bir varlıktır. Maddeye tapan insanlara bu nasıl tesir edebilir diyenlere bugün Türkiye'de, müesseseleri temelinden yıkan marksizmin top ve tüfekle değil, geniş mânada edebiyatla girdiğini söylemek belki uyandırıcı olabilir. Namık Kemal, Bu münasebetle Zemahşeri'nin şu dikkate şayan cümlesini nakleder: «İslâmiyetin çıkışında şeriatın kılıcına karşı duran mutaassıp Araplar, belâgatin hükmüne mukavemet edemediler.»

Bu fikri tefsir eden Kemal, edebiyatçılar ile askerleri mukayese ederek şöyle bir hükme varır: «Efkâr-ı umumiyenin tesiri olan ülkelerde, görüş kudreti olan, güzel söz söyleyen bir kimse, askerî kuvvete ihtiyacı olmayan bir hükümdar durumundadır.»

Başka bir yazımda, bir gazelinde Fuzuli'nin de aynı fikri geliştirdiğini belirttim. Bunları zikretmekten kasdım, edebiyat bilgisi vermek değil, Türkiye için son derece hayati olan bir meseleye parmak basmak içindir. Sadece şunu söylemekle yetineyim: Ruslar Türkiye'ye bir istilâ ordusu gönderecek yerde, kendi ideolojilerine göre yetiştirdikleri Nazım Hikmet'i ve diğer marksist yazarları ve propagandacıları göndermişlerdir.

Hâkimlerin onların eserlerinde kanunun filan

maddesine uygun suç unsuru aramaları, Nasreddin Hoca'nın evde kaybettiği iğneği, sokakta araması kadar gülünçtür. Biraz edebiyatla uğraşanlar bilir ki, bir fikri telkin etmenin bin türlü şekli vardır ve dolaşık yoldan söylemek, çok defa dümdüz söylemekten daha tesirlidir. En iptidaî cemiyetlerden en ileri toplumlara kadar güzel söz söylemesini bilenler kalabalıklara dünyayı şöyle veya böyle göstermişlerdir. Para babaları veya koltuk sahipleri kendilerini kudretli sanırlar ama tarihte pek çok örnek gösteriyor ki, bir memlekette kuvvetli bir fikir veya edebiyat akımı esmeye başladı mı, sarayları ve kaleleri temelinden sarsar. Sadece «hürriyet» fikrinin Fransız ihtilâlinden sonra dünyada vukua getirdiği değişiklikleri hatırlamak kâfidir. Namık Kemal de meşhur «Hürriyet kasidesi» ve diğer edebî eserleriyle nesillerin ruhlarını tutuşturarak, Türkiye'de çok mühim sosyal değişmelere sebep olmuştur. Bugün bütün dünyada ve Türkiye'de yazı vasıtasıyla kalabalıklara yeni görüşler aşılanmaktadır. Kuvvetli fikrî ve edebî eserler, insanları neticeleri son derece tehlikeli ve korkunç olan «eylemler»e itmektedir. Namık Kemal'in dediği gibi, efkâr-ı umumiyenin sosyal bir kuvvet olduğu bu çağda, kalem sahipleri, generallerden daha üstün bir tesir gücüne sahip bulunuyorlar, zira onlar bazen generallerin de kafalarına o muzır fikirleri sokabiliyorlar. Diktatörlüklerin bundan dolayı çok korktukları şey, «fikir hürriyeti»dir. Rusya'da ve Çin'de en çok işkenceye maruz kalanlar, kurşuna dizilenler, hapse atılanlar şairler ve yazarlardır. Zira onların kalemleri, geceleri yırtan meş'aleler gibi, kalabalıklara dünyanın çehresini başka türlü göstermektedir.

Namık Kemal'in aynı yazısından mânâsını herkesin anlayacağı bir paragrafı bugünkü dile çevirerek vermek istiyorum: «Edebiyatın millî bağlarla ilgili olan hizmetinden o kadar mahrumuz ki,... Türkçemiz henüz elifbası bile olmayan dilleri dahi unutturamamıştır. Edebiyat alış-verişi olmaması dolayısıyla, bir Buharalı Türkçe söylediği halde, buradaki Türkler içinde bir Fransız kadar dilinden anlayacak bir aşina bulunmaz.» Bu cümleler üzerinde düşünenler, Türkiye'nin ve Türklüğün aktüel meselelerinden birçoğunu kavramış olacaklardır. Ruslar, Sovyetler Birliği'nde, aynı ırktan olan Türk topluluklarını, ayrı cumhuriyetler haline getirmişler ve küçük şive farklarını abartarak âdeta ayrı diller yaratmışlardır. Sovyetler Birliği'nde Rusça resmi dildir. Türkler de onu öğrenmek mecburiyetindedir. Fakat Türk kavimlerinin bir araya gelerek ortak bir dil ve edebiyat vücuda getirmeğe hakları yoktur.

Aslına bakılırsa bu, işin en basit tarafıdır. Büyük edebî ve fikrî eserler sınır tanımazlar. Tolstoy, Dostoievsky, Gogol, Maksim Gorki ve değerli Rus musiki eserlerini Rusya, silâh ve para kuvvetiyle dünyaya ve bize zorla kabul ettirmemişlerdir. Üstün fikir ve sanat eserleri, rüzgârlar ve bulutlar gibi devletlerin sınırlarını aşarlar. Onları harekete getiren kudret, dışlarında değil, içlerindedir.

Bütün mesele, Ziya Gökalp'ın çok iyi gördüğü gibi, insanlığın da değer verebileceği bir «millî kültür» ve «millî edebiyat» yaratabilme davasıdır. Son yıllarda solcular «kültür emperyalizmi» diye bir söz ortaya attılar. Onlara göre, kapitalistler Türkiye'ye «kültür emperyalizmi» ile hâkim oldular. Fakat sormak

lâzımdır: Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar Türklere çocuklarını kendi okullarına sokmak veya eserlerini tercüme ettirmek için herhangi bir baskıda mı bulunmuşlardır? Yabancıya gidenler ve yabancılaşmayı gaye edinenler Türklerin bizzat kendileridir. Menfaatlerine düşkün insanların yanı sıra, inandıkları uğruna savaşan, hapisi, hattâ ölümü göze alan insanlar da vardır. Bilhassa kahramanlığa can atan gençler hayatlarına mânâ veren bir ideale gözleri kapalı giderler. Masalların macera seven küçük kahramanları insanoğlunu iten psikolojik âmilleri çok iyi anlatırlar.

Türkiye'de ciddi bir «kültür siyaseti» olabilmesi için, ilkin siyasîlerin kültürlü olmaları ve kültürün mânâ ve ehemmiyetini anlamaları lâzımdır. Kendi ruhunda bir şiir, bir tiyatro, bir roman veya bir kitabın büyüleyici tesirini hissetmemiş bir insana kültürün tesir gücünü anlatmak hemen hemen imkânsızdır. Onlara şöyle söylemek mümkündür: Dinler nasıl dünya tarihinin akışını değiştirmişlerse, bazı insanların üzerinde dinler kadar tesirli olan ideolojiler de aynı rolü oynarlar. Dil, edebiyat veya kültür, inançları kalabalıklara yayarak onları yakıp yıkan bir fırtına haline getirebilir veya onlara karanlık gecelerinde yol gösteren bir ışık olur.

(1980)

DİL ÜZERİNDE DÜŞÜNCELER

Alain, August Comte'un dil üzerinde söylediği bir düşünceye çok önem verir ve onu bir çok yazılarında, örneklere dayanarak, geliştirir. Bu düşünceye göre dil, insanlığın yüz yıllardan beri edindiği ve denediği gerçek ve hikmetleri saklayan bir hazinedir. Her gün, her yerde, milyonlarca kişi tarafından olayları yoklamak, araştırmak, münasebetleri bağlamak ve çözmek, anlamak ve anlatmak için kullanılan bu ince âlet, tabiattaki varlıklar kadar doğrudur. «Güvercin nasıl hava ile güvercin vücûdunun hârikulâde muvazenesinin ifadesi ise, dil de insanoğlunun olaylarla münasebetinin hârikulâde muvazeneli bir ifadesidir... Öyle ki diyor Alain, doğru düşünmek için, kendi dilini bilerek kullanmak en iyi bir usuldür. Hattâ o bu yolda bir çok hakikatlerin meydana çıkarılabileceğine inanır.

Gerçekten, biz, çok defa, konuşurken söylediklerimiz üzerinde düşünmeyiz. Bu çocukluktan ve konuşmanın mekanizmasından ileri gelen bir şeydir. Çocuk ana dilini düşünmeden kullanır. Kezâ günlük konuşmada düşünce ekseriya sözden sonra gelir. İlkin yola çıkılır ve her şey yolda bulunur. Alain'in deyimi ile

biz dâima söylediklerimizi kurtarmağa çalışırız. Bütün düşünce şekillerinde biz her hangi bir «obje» ye dayanmadan düşünemeyiz. Bu «obje» ya dışarıda bir «şey» dir; ya başkası tarafından yazılmış veya söylenmiş bir sözdür; yahut da kendi kelime ve cümlelerimizdir. Düşünmeden konuştuğumuz zaman, eğer mekanizmaya hâkim isek, sözlerimizin saçma olmaması için yüzyılların akıl ve deneyleri ile dolu olan bir âleti kullanmamızdan ileri gelir. Fakat bu türlü konuşma herkesin yaptığı hareketleri şuursuzca yapmağa benzer. Hal ve hatır böyle sorulur; havadan, sudan böyle bahsedilir. Hattâ günlük hayat meselelerinde konuşulan cümleler klişelere ircâ olunabilir. Şu halde günlük konuşma şuurun refâkat etmediği bir gelenek sayılabilir. Gerçek düşünce faaliyeti ise söylediğini bilmekle başlar. Halk «ne dediğini bilmeyen» «ağzından çıkanı kulağı işitmeyen» insanları şuursuzlukla itham etmekte haklıdır.

Düşünmeden konuşmanın en son haddini delilerde buluruz. Onlar söylediklerinin farkında olmayan zavallılardır. Ağaç gibi, bir rüzgârla sarsılır, bir takım kelime ve cümleler savururlar, fakat bunların mânâlarını bilmezler. Bununla beraber insanlar delilerin sözlerinde gizli bir hikmet, bir sır bulmaya çalışırlar ve bulurlar da. Fakat bu, dilin tesadüfi bir terkibinden veya bizim tefsirimizden başka bir şey değildir. Valèry, «insanoğlu en saçma sözlerde dahi bir mânâ bulmağa çalışır» der. Bundan dolayı normal konuşmanın dışına çıkan şâirlerin, yazarların, peygamber ve velilerin, sözleri, gelecekte, kendilerinin aklına gelmeyen bir tarzda ele alınırlar ve onları aydınlatmağa çalışanlar tarafından hârikulâde mânâ-

larla doldurulurlar. Kısacası, insanoğlu muammadan hoşlanır ve dil, beşerî olduğu için, en heyecanlı muammaları yaratmağa elverişli bir vasıtadır. Güzel bir sözün mânâsız olacağına kolay kolay inanılmaz. Fakat tuhaf olan şurasıdır ki dilde güzellik mânâya takaddüm eder. Bundan dolayı şâirin asla mânâya göre yazmadığı, bilakis şekle, ahenge ve dilin başka imkânlarına göre yazdığı, ancak bu güzel merdiven vasıtasıyla mânâya eriştiği söylenilir. Bu telâkkiye göre şâir, dili, heykeltıraşın mermeri kullanması gibi kullanır. Onu vezne, kafiyeye, şekle göre yontarak, nihayet güzelliği meydana çıkarır. Mânâ, heykelde olduğu gibi bu şeklin içinde gizlidir.

Bizi beklenmedik yollara götürecek olan bu dil - şiir münasebeti bahsini burada keserek Auguste Comte'un dil üzerinde ileri sürdüğü yukarıki görüşü Türkçe bir kaç kelimeye tatbik etmek suretiyle bir deneyelim, bakalım ne netice verecektir. Bu işi yaparken yanılmamız ihtimali vardır. Fakat yanılsak da düşünmenin zevkini verecek ve onda belki de gördüğümüzden çok bir derinlik, daha başka gerçekler saklı bulunduğunu gösterecektir. İlk örnek olarak çok kullandığımız şu «düşünmek» ile onun kardeşi olan «kavramak» kelimesini ele alalım. Mânâ bakımından birbirine çok benzeyen, fakat yakından bakılınca ayrılıkları göze çarpan iki kardeş.

Düşünce faaliyetini irâdî, âdetâ fizyolojik bir hareketle anlatan «kavramak» kelimesi, aynı olayı bir az metafizik, karanlık ve hüzünlü bir şekilde ifâde eden «düşünmek» kelimesinden daha çok hoşuma gider. «Kavramak» ta eşyaya yönelmiş, realist bir tavır, gergin bir dikkat; «düşünmek» te ise içe gömülen,

rüyalı, melânkolik bir hal vardır. «Kavramak» görmek ve yakalamaktan da kuvvetli ve geniş mânâlıdır. Görmek, eşya ile uzaktan münasebette bulunmaktır. Yakalamak, dar bir hareket ifâde eder. Fakat «kavramak» deyince bir şeyi etrafındaki şeylerle beraber avucunun içine almak anlaşılır. Bu geniş jest, düşünce faaliyetine naklolununca adeta gerçek düşünce faaliyetini bir desen gibi resmediyor. Bilindiği üzere hiç bir şeyi tek başına anlamak mümkün değildir. Ya mukayese etmek, yahut da daha iyisi onu diğer şeylere bağlılığı içinde görmek gerektir. Düşünmek münasebetleri meydana çıkarmaktır. Bu da eşyayı bir arada kavramakla mümkün olur. Sadece «kavramak» kelimesinin bu ikiz mânâsı bize nasıl düşünmemiz lâzım geldiğini bir filozof gibi göstermektedir. Aynı kelimedeki aktiflik de gözden kaçırılmayacak bir nüanstır. «Kavramak» için aktif olmak lâzımdır. «Kavramak» deyince asla uyumayı, rüya görmeyi, içine gömülmeyi kasdetmeyiz. O bize açıkça idrak fiilinin irâdesiz olamayacağını söyler.

«Düşünmek» fiiline gelince: Daha ilk bakışta bu kelimenin bünyesinde ve mânâsında bir passiflik olduğu görülüyor. «Düşünce» kelimesinin aynı zamanda «hüzün ve keder» anlamlarına gelmesi de çok dikkate değer. Durgun, gamlı birisini gördüğümüz zaman, «çok düşüncelisin» deriz. Asla «çok kavrayışlısın» demeyiz. «Kavrayışlısın» sözünde hüzünden bir zerre yoktur. Gerçekten «düşünmek» her zaman neşeli bir iş değildir; «düşünmek» âdetâ kendiliğinden olan bir iştir. Ve her kendiliğinden olan iş gibi bir zaman gelir ki kötüye çevrilebilir. Bundan dolayı düşünmenin insanı kederlendirdiğine, hareketten alakoyduğuna,

hattâ hasta ve deli edebileceğine dâir halktaki inanışı yermemelidir. Düşünme faaliyetinde dışarı dünyadan bir kopuş ve kendi içine dönüş hareketi vardır. Belki de hüzün veren şey bu durumdur. Hayat ve gerçek dışarıdadır. Nitekim düşünceli olanları, dostları dikkatini dışarıya çekecek yerlere götürürler. «Düşünmek» kelimesi «düşmek» kelimesinden türemiş ise bu durum daha kolay anlaşılır. O zaman düşünmek kendi içine, kendisine düşmek gibi tefsir edilebilir ki gerçek de az çok buna uyar. Düşünmek için gözlerini kapayanlar, hattâ mistiklerin usulüne göre bütün duygu pencerelerini tıkamaya çalışanlar, bir kelime ile tam mânâsıyla kendi içlerine düşenler vardır. Bu bir nevi «sukut» ediş gibidir. Hasılı «düşünmek»de bir passiflik olduğu pek bellidir. Bunu şu da gösterir ki düşünmemek için irade sarfı lâzım gelir. «Düşünmemek elinde değil» sözü bu irâdesizliği anlatır.

«Kavramak» kelimesi ile «düşünmek» kelimesini genel olarak kıyaslayacak olursak şöyle diyebiliriz: «Kavramak» dışarıya çevrilmiş, aktif bir düşünüş tarzıdır. «Düşünmek» ise daha çok içeriye çevrili ve passif bir düşünce tarzını ifade eder.

Bu iki kelime üzerinde durarak daha başka nüanslar bulmak mümkündür. Biz çıkardığımız bu sonuçları kesin bir iddia olarak ileri sürmüyoruz. Maksadımız, sadece, dil üzerinde düşünmenin bizi bir takım görüşlere götürebileceğini telkinden ve dille uğraşanlar için bunun bir zevk kaynağı olabileceğini göstermekten ibarettir. Sokrat «kendini bil» diyordu. Comte «söylediğini bil» diyor. Bunun da öteki kadar önemli bir iş olduğunu sanıyoruz.

İstanbul, nr. 42, 15 Ağustos 1945.

İFADE VASITALARININ DEĞİŞMESİ

İlk insan, sesini dil haline getirmeden önce, merâmını, hareket ve tavırlarıyla anlatmış olmalıdır. Bir çok hayvanlarda da görüldüğü üzere, hareket ve tavır en basit ve en çok kullanılan bir ifâde vasıtasıdır. Biz, gördüğümüz insanların her hareketini tefsir ederiz. Hattâ tefsir etmeden, düşünce faaliyeti olmadan, onların neler ifâde ettiğini anlarız. Oturan, yürüyen, koşan, eğilen, yatan, gülen, ağlayan, elini sallayan, başını önüne eğen, selâm veren insan, bize kelimesiz olarak bir şeyler söyler. En hayatî faaliyetlerimizin dış görünüşü olan bu hareketler tekrarlana tekrarlana, sâbit ve bütün insanlar arasında müşterek bir tavır ve hareket dili vücûda getirmişlerdir. Lugatı ve grameri olmamakla beraber, herkes, bu dili anlar.

Bazı cemiyetler, hattâ şahıslar arasında bu çeşit hareketler özelleşir. Meselâ, muhtelif dinlerde ve tarikatlerde, bazı hareket ve tavırlar, bir yabancının anlayamıyacağı mânâlar ifâde ederler. İklim veya medeniyet tarzları da bazı hareketlere özel mânâlar verdirir. Bu suretle, tabiî ve bütün insanlar arasında, müşterek olan hareket diline sun'î ve itibarî jestler de karışmış olur.

Hareket ve tavırlar; günlük ihtiyaçlar ve itibarî mânâlar dışında bir ahenk ve terkibe girerek, raks denilen sanatı vücuda getirir. Günlük tavır ve hareket diline nesir dersek, raksa bu dilin şiiri adını vereliriz. İnsan vücuduna en çok bağlı ve tabiî hayata en çok yakın olması bakımından raks, belki de güzel sanatların en başta vücuda gelenidir. Bütün iptidai kavimlerde raks vardır. Raks sanatının din ve tiyatro ile ilgisi açıktır. Dinî eyinlerden çoğunun ve ilk tiyatronun rakstan doğmuş olmaları mümkündür. Hattâ duyguların ve düşüncelerin bile. Raks, insan vücûduna şekiller vermek suretiyle, ruhda da kuvvetli heyecanlar doğurur. Bazı dinlerde ve tarikatlerde görüldüğü üzere, vecd hali bir raks hareketi ile vücûda gelir. Buna bakarak dinin sanattan doğduğu nazariyesine akıl daha çok yatar.

Hareket ve tavır dili, tarihin ilk çağlarından bu güne kadar, günlük hayatta, raksta, tiyatroda, dinde, âdâb ve nezakette daima en önemli bir vasıta olarak kullanıldığından, ona yalnız ilk dil değil, ebedî bir dil gözüyle de bakılabilir. Onun ses ve yazı dilinden çok daha tesirli olduğunu herkes bilir.

Ses, insanoğlunun hemen bütün faaliyetlerine refakat etmek, bilhassa geceleyin hareketler göze görünmez olduğu vakit, uzaktan haber verici bir vasıta olmak dolayısıyla, çabucak mânâ kazanmış ve dil haline gelmiş olmalıdır. Her dilde, bazı unsurları bu gün de yaşayan taklidî sesler, ilk insan dilinin prototipi hakkında bir fikir verebilir: Gür - lemek, şırıltı, çat - lamak, pat - lamak, in - lemek ve daha bunlara benzer taklidî seslerden ibaret olan kelimeler tabiat olaylarını doğrudan doğruya telkin ederler. Yavaş ya-

vaş, her şey için nasıl bir ses veya ses terkibi vücûda geldiğini bilmiyoruz. Dilin bugün hayvanlarda dahi tatbik olunan, bir şartlı refleks sürecine göre doğmuş olması mümkündür. Dil, bazı ses veya ses gruplarının o şeylerin hayalini uyandırması sürecinden ibarettir. Kelimelerle yerlerini tuttukları şeyler arasında sıkı bir tekabül teessüs ettikten sonra, kelimelerin seslerine pek dikkat edilmez olmuştur. Halbuki konuşma dili, her zaman bir ses sistemi olma halini muhafaza etmiştir. Yalnız büyücüler, dindarlar, hatipler ve şairler, ilk çağlardan bu güne kadar, dilin mânâsından başka, belki mânasından fazla, sesine de dikkat etmişler, onu işlemişler, ondan tesirler elde etmeğe çalışmışlardır.

İnsanlar arasında, uzun bir müddet tavır ve hareket dili ile ses, yani konuşma dili hâkim olmuştur. Bu çağ şifâhî edebiyatın altın çağı idi. Ses, söylenir söylenmez, havada kaybolan bir unsur olduğundan onu hatırlatacak, unutulmayacak hale getiren vasıtalar icâd edilmiştir: kafiye, vezin, aliterasyon, asonans, tekerleme, darbımesel, sabit şekilli formül ve dualar ilh... Kelimeleri değişmez bir nizam içinde saklayan bu vasıtalar sayesinde duygular ve düşünceler ağızdan ağıza, nesilden nesile geçme imkânını bulmuştur. Bu çağda tesirli ve şekilli söz söyleyen ve bunları aklında tutan insanların, yani büyücü ve şairlerin itibar göreceği gayet tabiîdir.

Kelime ve ses insanoğluna her zaman kuvvetle tesir eden bir vasıta olmuştur. Eşyayı ilga eden, görünmez şeyleri muhayyilede canlandıran kelime, insanları idare, korkutma, dehşete düşürme, sevindirme, olur veya olmaz şeylere inandırma bakımından,

bugün de, şu yirminci yüz yılda dahi en tesirli bir vasıta olarak kullanılır. Kelimenin bu, eşyadan uzakken, eşyayı canlandırma kudretinden istifâde edenler, yalnız şairler ve romancılar değildir. Meydanda konuşan hatip, radyoda haber okuyan spiker, halkla temas eden siyasî, her gün temas ettiğimiz kimseler de bundan bol bol faydalanırlar. Halbuki kelime eşya değildir. Kelime hakikatin ta kendisi değildir. Galebe çalınması çok güç bir alışkanlıkla, bir şartlı refleksle, biz kelimenin eşyaya ve gerçeğe tıpatıp tekabül ettiğini sanır ve aldanırız. Dile inanan adam dâima aldanır, çünkü hakikat dilde değil, dilin delâlet ettiği varlıktadır. Dil hakikatten ayrı, hakikata her zaman tekabül etmeyen bir dünya kurar. Biz, ekseriya bu yapmacık dünyaya inanır, onun içinde yaşarız. Mitolojiler, dinler, bütün batıl itikatlar, en son inanışlar dahi, dilin bu hususiyetinden, yoku var, varı yok gibi gösteren sembolizminden kuvvet alarak teessüs etmişlerdir. Kelimelerin tekabül ettiği gerçeklerin araştırılması zahmetli ve zor bir iştir; kelime, muhayyilede kuvvetli ve hoş bir hayal uyandırıyorsa, hele bu hayal bizi kandıracak bir görünüşte ise, o zaman gerçekte olmayan şeylerin varlığına daha kolay inanırız. Cin, şeytan, peri, dev, cennet, cehennem, bunlara benzeyen ve benzemeyen daha bin bir hayal mahsulü şey, kelimeler ve kelimelere inanış sayesinde var olan varlıklardır. Dil, insanların hayatına sanıldığından çok fazla hâkimdir.

Yazının icâdı insanlık tarihinde yeni bir çağ açmıştır. Tarihi yazı ile başlatan klasik tasnif bu bakımdan doğru sayılabilir. Ses dilinden çok, bilhassa yazı dili, «mâzi» denilen ve insan hayatında derin

tesirleri olan varlığı yaratmıştır. Yazı, insanoğluna ait her şeyin hatırasını ve bilgisini, zaman ve mekân içinde taşıma kudretini haiz bir vasıtadır. Keşif olarak, hiç bir şey, ne buhar, ne elektrik, hattâ ne de atom enerjisi yazı ile mukayese edilebilir. Medeniyet, hemen hemen yazı üzerinde durur denilebilir. Valéry, bir Amerikan muharririnin şöyle bir hayalini anlatarak, yazının önemini belirtir: farzedelim ki, öldürülmesine, önüne geçilmesine imkân olmayan bir böcek, kâğıda musallat olsun; ve sonsuz bir süratle üreyerek, yer yüzündeki bütün kâğıtları toza çevirsin. O zaman ne olacaktır? Kitaplar, paralar, senetler, muahedeler, evraklar... ortadan kalkacak ve çok sağlam zannettiğimiz bu medeniyet, az zaman içinde, bilgisini unutarak, çökecektir. Başka bir tarzda, buna benzer hâdiseler tarihte olmamış değildir. İstilâlar, yangınlar, zelzeleler, unutkanlıklar medeniyet eserlerinden pek çoğunu yok etmiştir. Bugünkü medeniyet, insanoğlunun kurduğu medeniyetlerin ne bütünü, ne de kesintisiz bir devamıdır. Arkeoloji ve tarih ilmi kaybolmuş bir çok medeniyetleri meydana çıkarmıştır. Rönesans denilen büyük hâdise, eski Yunan ve Lâtin eserlerinin uzun yüz yıllar unutulduktan sonra, tekrar bulunmasıyla başlamamış mıdır? Kendi tarihimizde de böyle bir takım kesinti ve tekrar buluş hâdisesi gösterebiliriz. Meselâ Arap harflerinin kabûlü, zengin ve yüksek Türk Uygur eserlerini bize unutturmuştur. Onların devamı belki de bugünkü kültürümüze apayrı bir çehre verecekti. Divan dilinin veya halk edebiyatının şifahi kalmasının bize neler kaybettirdiğini tahmin edemeyiz. Yazının olması, olmaması veya değişmesi gibi, hâdiseler bir milletin kültürüne kuvvetle

tesir eden âmillerdendir. Bir geleneği yazı kurar, yazı bozar, yazı yıkar denilebilir.

Konumuzdan dışarı çıkmamak için, yazının medeniyet tarihinde devam ettirici rolüne işaret ettikten sonra, bizzat düşünce faaliyetinde oynadığı rolü de bir kaç satırla gösterelim:

Yazı, düşünceyi tesbit etmek suretiyle, sözden daha çok fikrî çalışmaya yardım eder. Düşünme, söz üzerinde durmakla kabildir. Konuşmada fikir her an uçar. Yazı, düşünceyi başka mekân ve zamana taşımak suretiyle, hakikatlerin keşfi için lâzım bir şart olan, ayrı kafaların aynı mevzu üzerinde karşılaşmasını sağlar. Yazı, zaman ve mekân içinde, çok geniş bir diyalog kurar. Dünya tefekkürü bu diyalog sayesinde teşekkül eder ve gelişir.

Konuşma ve yazının tecrübe çağına kadar düşünce faaliyetinin esası olması çok dikkate değer sonuçlar verdi. Eski Yunan kültürünün diyalektik vasıtasıyla doğduğu malûmdur. Yunanlılar bu usulle hayret edilecek hakikatler bulmuşlardır. Bunun sebebini, yalnız usulde değil, bizzat dilin mahiyetinde de aramalıdır, Çünkü dil kendi içinde bazı hakikatleri ihtiva etmeseydi, hiç bir usul ondan bir zerre hakikat çıkaramazdı. İnsanın iç ve dış bütün hayat tecrübelerine refakat eden dil, âdetâ fizyolojik olarak, kelime ve cümlelerin içinde bu tecrübeleri teklif etmiştir. Bundan ötürü, yalnız dile dayanarak düşünen bir adam, dilde yüzyıllardan beri birikmiş olan bu tecrübeleri meydana çıkarmak, mukayese etmek ve birleştirmek suretiyle bazı hakikatlere erişebilir. Sokrat ve Eflâtun bu suretle bir çok derin mefhumlar elde etmeğe muvaffak olmuşlardır. Bu usul bugün de günlük

konuşmalarda, hattâ bir çok bilgi alanlarında tatbik olunur. Açık ve sistemli tecrübeye istinat etmeyen her düşünce faaliyeti, dilin içinde birikmiş olan, müşterek ve dağınık beşeri tercübeye dayanır. Bu usulun hakikati bulmak hususunda, pek de sağlam olmadığını tecrübi ilimler göstermişlerdir.

Skolastik, diyaloğun yahut diyalektiğin yerine monoloğu yahut tek kitabı koymuştur denilebilir. Sokrat her insanın kendi kendisiyle veya başkalarıyla konuşmak suretiyle hakikati bulabileceğine inanıyordu. Orta çağ her insanın hakikati bulabileceği fikrini ortadan kaldırmış, din kitabının veya bir kaç üstadın bütün hakikatlere vakıf olduklarına inanmıştır. Böyle olunca, diğer insanlara düşen iş, bu hakikatleri bellemek ve tatbik etmekten ibarettir.

Konuşmaya, yazıya, bir kelime ile dile dayanmak, bütün hakikatleri onun içinden çıkarmağa çalışmak bakımından, diyalektik ile skolastik birleşir. Yalnız birisi serbest konuşmayı, ötekisi üstadın veya kitabın sözüne inanmayı esas tutar. Skolastiğe nazaran diyalektik şüphesiz hakikate daha yakın bi usuldür.

Modern çağ, dile inanmaktan kurtularak tecrübeye dayanmak suretiyle başlar. Uzun yüz yıllar kelimelerin büyüsüne aldanan insanoğlu, nihayet kelimeleri bir yana bırakarak, eşyanın kendisine bakmasını öğrenmiştir. Bu çağın açılması, çok güç olmuştur. Galile, müşahede ve tecrübelerinin neticesini toplayarak «dünya dönüyor» dediği zaman, realiteye değil de eski cümlelerin hakikatine inanan insanlar dehşete düşmüşler ve Galile'ye azap çektirmişlerdir. Hakikatin yalnız ve yalnız tecrübe ile, eşyaya bakmak suretiyle

bilinebileceği fikri, insanlar arasına, kafile kafile fedailerinin çalışması sayesinde yerleşmiştir.

«İnsanlar arasına» sözü belki mübalağalıdır. Çünkü bu gün de tecrübeye değil, söze inanan insanlar çokluğu teşkil eder. Bu güne has modern bir skolastikten bahsolunabilir. Çünkü tecrübeyi yapanla tecrübeyi yapanın sözlerine inanan arasında büyük bir fark vardır. Çokluğu teşkil eden ikinci kısımı insanlar, yine hakikate kitap vasıtasıyla inanıyorlar demektir. Bu günkü âlime itimadın eski çağlara nazaran daha haklı olduğu muhakkaktır. Fakat esas itibariyle bu da bir inançtan ibaret değil midir? Belki bu kuvvetli itimatla insanlar daha yaman surette aldatılabilirler. Güya ispiritizma tecrübeleri yaparak, ruhların çağrılabileceğini ispat eden bir âlime inananlar, kendileri tecrübe yapmadan da bu hâdiseyi gerçek sanabilirler. Herkes her şeyi tecrübe edemez ya! diyeceksiniz. Doğru. Fakat başkasının tecrübelerine inanmanın da sadece söze itimat olduğunu kabul edelim ve Descartes'in şüpheci tavrını elden bırakmayalım.

Tecrübe esas olduktan sonra, dil ne hale gelmiştir? Bulunan hakikatleri başkalarına nakleden basit bir vasıta olmuştur. Fakat yavaş yavaş dilin bu ödevi iyi gördüğünden de şüphe edilmeye başlanmış, tecrübe ve gerçekleri daha kesin, açık ve seçik surette ifâde eden yeni ifâde vasıtaları aranmış ve bulunmuştur. Öyle ki bugün ilim âleminde yazıdan ve kelime dilinden ayrı bir dil vücûda gelmiş, hattâ günlük hayatta da klasik duygu ve düşünce vasıtası olan yazı ve konuşma dili yerini başka ifâde aletlerine bırakmağa başlamıştır.

KONUŞMA DİLİNİ KAYIP MI EDİYORUZ?

Diyalektik veya skolastik olsun, ilk ve orta çağ lar düşüncesinin, genel olarak dil üzerine dayandığını, yeni çağların ise dilden eşyanın incelenmesine geçiş suretiyle başladığını ve bu inkılâbın, medeniyetin bütün yapısını değiştirdiği gibi konumuz olan ifâde vasıtalarını da büyük değişikliklere uğrattığını geçen makalede söylemiştik.

Bu inkılâp, ihsaslarımızın normal idraki ile âletler vasıtasıyla yapılan müşahede ve tecrübeler neticesi vücûda gelen dünya görüşü arasında gittikçe keskinleşen bir ayrılık ve karşıtlık şeklinde görünür. Bunun sonucu olarak, aşağı yukarı ihsasların normal idrakine tekabül eden dil, meydana çıkan yeni ve sonsuz realiteleri kavrayamaz ve ifade edemez hale geldi. Bundan başka, diyalektik veya skolastik medeniyetin basit görüşleri veya bizzat dil hatalarına müstenid inanışları ve bu inanışlara dayanan müesseseleri, yeni gerçekler karşısında yıkılarak, bunlarla ilgili bir yığın kelime boş kalıp oldular. Hatta yeni aletleri ve müşahedeleri destekleyen yeni ifade vasıtaları yanında, binlerce yıllık düşünme ve anlatma vasıtası olan dil, yavaş yavaş bütün değerini kaybetti diyebiliriz.

Eski dilin basit kelimelerle adlandırdığı varlıklar ve olaylar tecrübe alanına girince, ayrı bir hüviyette ve çok mürekkep olarak göründüler. Bundan başka eski dilin hiç ad vermediği bir çok yeni şeyler keşf ve icad olundu. Meselâ optik aletler mikrokozmos ve makrokozmosda insanlara yeni sırlar, normal göz idraki ile bilinmesine imkân olmayan çok zengin ve ayrı âlemler açtılar. Kimya ilmi, eskilerin dört basit unsurunun (toprak, ateş, su, hava) yerine, yeni tahliller ve terkipler sayesinde, çok karışık bir madde dünyası meydana çıkardı. Bütün ilimlerde bu böyle oldu. İlimlerin tanıttığı bu yeni ve zengin âlemi klasik dilin anlatmasına imkân yoktu. Onları kavrayacak ve adlandıracak yeni vasıtalara ihtiyaç vardı. Sayıları gittikçe çoğalan ve her biri durmadan yeni dallara ayrılan bilgi alanlarında, herkesin dilinden ayrı, ancak bu bilgilerle uğraşanların anlayabileceği teknik diller, bu suretle vücûda geldi. İlimler yalnız yeni terimler yaratmakla kalmadılar, realitelerini kelimelerden daha iyi kavrayan başka ifade vasıtaları, formüller, işaretler, semboler, grafikler, şemalar, diyagramlar, planlar ilh. de buldular. Bütün ilimlerin ideali olan matematik ve geometri, diğer bilgi alanlarına da geçerek sadece açık ve seçik bir anlama vasıtası olarak değil, anlatma vasıtası olarak da kullanıldı. Böylelikle halkın konuşma dili ile ilimlerin özel kelime ve işaretleri arasında doldurulmasına imkân olmayan bir uçurum hasıl oldu. Bu zarurî idi. Konuşma diline hayran olanlar bu zarureti bir türlü anlamak istemiyorlar. Fakat bugünkü medeniyet seviyesinde, günlük hayatta dahi konuşma dilinin yetmediğini nasıl inkâr edebiliriz? İlim günlük hayata girdikçe, kendi kelime-

lerini de kabul ettiriyor. Bu gün bir eczaneden alış veriş yapabilmek için eczacının dilini bilmek zorundayız. Ne kadar garip olursa olsun, böcekleri öldürebilmek için satıcıya D.D.T. kelimesini söylemeniz lâzımdır. Keza bu gün kaç hasta, doktorunun yazdığı reçeteyi anlar? Fakat hasta anlamıyor diye doktor reçetesini ebegümeci, nane ruhu gibi herkesin bildiği kelimelerle yazamaz.

Müspet ilimlerin hemen hepsinden koğulan konuşma dili, bari insana ait bilgi alanlarında tutunabilmiş midir? Maalesef hayır. Çünkü yeni araştırma usulleri ve kavramları oralara da girmiştir. Bilinen kelimeler bu alanlarda meydana çıkan yeri, realiteleri de karşılayacak durumda değildir. Sosyoloji, psikoloji, pedagoji ve estetikte eskiden adı konulmamış veya pek bulanık olarak adlandırılmış olaylar ve özellikler bulunmuştur. İlle konuşma dilindeki kelimeleri kullanacağım diye ısrar edenler, bu konularda sathi kalmak ve pek çok incelikleri görmemek tehlikesini göze alıyorlar demektir. Diğer ilimlerde kelimelere tercih olunan dilden gayri ifâde vasıtaları, formüller, şemalar, grafikler, diyagramlar, yavaş yavaş insana aid bilgi alanlarına da giriyor. Çünkü insan zekâsı bunlarda da keskinlik, açıklık ve seçiklik istiyor.

İlimlere ve cemiyet olaylarına dâima kapıları açık kalan edebiyat dahi, konuşma dilinin dar çerçevesini kırmak zorunda kalmıştır.

(1980)

DİL VE İNSAN

Alman filozofu Heidegger'in dil hakkında derin mânâlı, güzel bir sözü vardır: «Dil insanın evidir» der. Bundan on yıl kadar önce, üniversitede üç dört arkadaş bu cümlenin mânâsı üzerinde saatlerce konuşmuştuk.

Evin, başlıca özelliği tabiat içinde olmakla beraber, tabiattan ayrı, insan için, insana göre bir mekan teşkil etmesidir. Evin bütün yapı malzemesi tabiattan alınmıştır. Fakat değiştirilmiş, yeni bir şekle sokulmuştur.

Alain, evin dışı tabiata, içi insana göredir, der. Bu söz de doğrudur. Çatı, duvar, pencere, temel, sıva, kapı ve pancur dış ile ilgilidir. Bunlar dışa karşı ve dışa göredir. Eviçi, denilebilir ki insanın kalıbıdır.

Benzetme daha başka fikirlerin geliştirilmesine de elverişlidir. Evler, iklim çeşitlerine göre olduğu kadar, kavimlerin medeniyet şekillerinin, sosyal tabakalara ve şahısların servet, zihniyet ve zevklerine göre değişik şekiller arzederler.

Diller de böyle değil midir?

Her millet dilini kendi ihtiyaçlarına, kültür ve medeniyet seviyesine, zevkine göre yaratır. Dil, tıpkı

ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı, korunağıdır. Dede Korkut kitabını okumaya bayılırım. Burada kendimi bambaşka bir dünya içinde, bambaşka insanlar arasında bulurum. Halit Ziya'nın Mai ve siyah'ı, Tanpınar'ın Huzur'u da hoşuma gider. Onlarda Dede Korkut kitabındakinden çok farklı bir zaman, çok farklı bir mekan ve insan vardır.

Dilin insanın evi olduğu fikrini bilhassa edebi eserleri okurken hissederim. Zira edebi eserlerde insan daha canlı olarak gözükür. Fakat fikir eserleri de insanın evidir. Türklüğün esasları, Ziya Gökalp'tir. Her cümlesinde o vardır.

Dilin bütünü milletin evidir. Binbir odalı bir ev! Buna şehir, ülke demek daha doğru olur. Milletler dillerini tıpkı medeniyetleri gibi kurarlar. Her milletin kendisine göre bir medeniyeti vardır. Ziya Gökalp buna hars, millî kültür adını veriyor. Dil, harsın evidir.

Heidegger, «dil insanın evidir» derken, dil ile insan arasındaki yakın münasebeti belirtmek istemiştir. İnsan yerine millet demekte bir mahzur yoktur. Zira dillerin başlıca vasfı «milli» oluşlarıdır. Fakat burada, dil ile kültür arasındaki münasebet unutulursa bazı hatalara düşülebilir.

Dil konusunda en çok yanılanlar, dilî, tarihten, kültürden, toplumdan, bir kelime ile insandan ayıran dilcilerdir. Hani şu çok işe yarayan sözlükler, gramer kitapları yok mu, onlardır insanları dil konusunda aldatan. Dünyada sözlük ve gramerden daha sun'i hiç bir şey yoktur. Ionesco'nun yaptığı gibi sözlük ve gramere göre konuşan robot insanlar icat etmek sure-

tiyle insanlar güldürülebilir. Dünyada kimse sözlük ve gramere göre konuşmaz. Bir zamanlar «dahi-i azam» diye ünü göklere çıkartılan Abdülhak Hâmit,

Gramerden de anlamam billah,
Ulemâ benden etsin istikrah!

diye korkunç ve gülünç beyitler yazıyordu. Fakat haklı idi. Dahi bir şair olduğuna inanıyordu. Kendinden önce gelen, basmakalıp ifadeleri bıkmadan tekrarlayanlarla kıyaslanırsa, gerçekten de dahi denilebilecek bir yaratma gücüne sahipti. O da her yazar gibi kendine göre bir dünya kurmuştu. Evinin malzemesi biraz karışık, yapısı biraz eğri büğrü idi ama «Hâmidâne» idi.

Dili insanla beraber ele alınca, Yunus Emre gibi

Cümle şair dost bahçesi bülbülü

diyerek, çok geniş davranmak mümkündür ve kanaatime göre doğru olan da budur.

En güzel Türkçeyi kim söylemiştir? Hiç kimse. «En güzel Türkçe» diye bir şey yoktur. Bir milleti teşkil eden fertlerin hepsi, kelime ve gramer kaideleri üzerinde kafa yormadan, sabahtan akşama kadar konuşurlar. Evlere, kahvelere, sokaklara kulak verin. Kuş cıvıltıları gibi insan sesi gelir. Fakat bu gelen sadece ses değil, duygu, düşünce, sevgi, nefret, kin, hiddettir. İnsan bir şeyi anlatmak için konuşur. İnsan için önemli olan dilin kendisi değil, dil ile anlatılan şeydir. Dil bir vasıtadan başka bir şey değildir. Fakat vasıta olmadan insan bir şey yapamaz. Vasıta olmak dili küçültmez. Tam tersine dilin şanı, şerefi vasıta oluşundadır. Dil olmasa birbirimizle anlaşabilir

miydik? Dil olmasa tarih, kültür, edebiyat ve medeniyet de olmazdı.

Fakat dilin vasıta olması, hayatın şekil almasından hemen hemen farksızdır. Hayatı aldığı şekilden ayırabilir misiniz? Hayat var olmak için kendine göre organlar yaratır. Dil de böyledir. Dil de bir bakıma hayatın aldığı bir şekildir. Bir şiir, hikâye ve romanda dil, içini dolduran hayat gücü ile pırıl pırıl parlar.

Bursa'da bir eski cami avlusu
Mermer şadırvanda şakırdayan su,
Orhan zamanından kalma bir duvar
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar...

Bu mısraları okur okumaz gözümüzün önünde bir dünya canlanır. Bu sır kelimelerin kendisinde midir? Yoksa onların dizisinde, sıralanışında, yan yana gelişinde midir? Sırayı bozmak suretiyle bunun yapıdan geldiğini kolayca anlamak mümkündür; çınar, ihtiyar, yaş, bir onunla, duvar, bir kalma, zamanından, Orhan ilh.

Bu deneme gösterir ki, manayı, güzelliği vücuda getiren şairin kurduğu nizamdır.

A. Kutsi Tecer'in Köşebaşı adlı piyesinden bir parça:

«Sütçü - Eh, dünya bu! Dün sabah uğradım, sütünü bıraktım, adamcağız sağdı. Bu sabah uğradım sütünü bırakmaya, ölmüş.. Dünya bu! Dokundu içime hanımefendi...

Süt alan kadın - Vah! Vah! Kim acaba?

Sütçü - Macit Bey.

Süt alan kadın - Sahi mi? Ah, ne iyi adamdı!»

Burada da bir «hayat parçası» vardır ve bu «hayat parçası» kelimeler dizisine bağlıdır. Bu parçayı da sondan başa doğru okuyunuz, hiç bir mânâsı olmayan saçma bir kelimeler yığını ile karşılaşırsınız.

Eskiler «nesir» için «inşa» derlerdi. Güzel, mânâlı bir terimdi bu. Yazı, hattâ konuşma, tıpkı ev gibi «inşa» edilir ve bu evin içinde insan oturur.

Dil konusunda en büyük hata kelimeleri ayrı ayrı ele almaktır. Normal dilde, konuşma ve yazıda kelime değil cümle vardır. Her cümle bir yapıdır.

Dile bu gözle bakınca, eskilerin de kendi çağlarının malzeme ve üslubuna göre evler inşa ettiklerini görürsünüz. Eski şiirin tabiî ünitesi «beyit»tir. «Beyit» kelimesinin mânâsı «ev» dir. Gerçekten «beyit» ev gibi inşa edilmiştir ve o evin içinde insan oturur:

Ah eylediğim serv-i hıramanın içindir
Kan ağladığım gonca-i handanın içindir
.....
Yaktın tenimi vasl günü şem-teg amma
Bil kim bu tedarük şeb-i hicranın içindir.

Burada önemli olan tek tek kelimeler midir? Yoksa «yapı», «düzen» ve «mânâ» mıdır? Edebiyattan biraz anlayan ve hakikat duygusu olan herkes itiraf eder ki, burada, bir «insan», bir «insanın aşkı», «ıstırab»ı, «bekleyiş»i, «ümit» ve «ümitsizlik»i bahis konusudur. Kelimeler onu anlatmak içindir. Burada âşık ve muztarip Fuzuli'dir dile gelen.

Eğer «bütün»ü, «mânâ»yı, «insan»ı bırakır da tek tek kelimeleri ele alır, hele onları Öztürkçe, Arapça, Farsça, isim, sıfat, fiil diye ayırmaya kalkarsanız, her

şeyi kaybedersiniz. Dili, insandan, tarihten, kültürden ayıranlar sanat, kültür ve insanla ilgisi olmayan yaratıklardır. Onlardan korkunuz. Tuğlaları incelemek için binayı başınıza yıkarlar.

Dili insanla beraber ele alınca evin sıcaklığına kavuşmuş, bütün diller ve insanlarla dost olmuş oluruz.

(Hisar, nr. 109, Ocak 1973)

DİLİN CANLANDIRMA GÜCÜ

Maksim Gorki, fırıncı çıraklığı yıllarında, Tolstoy'un bir hikâyesini okurken, öylesine kendinden geçer ki, acaba kağıdın içinde büyülü bir şey mi var diye havaya kaldırır bakar. Tabii beyaz sahife üzerinde siyah harflerden başka bir şey görmez.

Fakat saf fırıncı çırağını ve bütün saf okuyucuları büyüleyen şey, o ak sahife üzerinde yazılı kara harflerden başka bir şey değildir.

Harfler, seslerin işaretleridir. Kelimeler ise seslerden mürekkeptir. Yazılı veya sözlü işaretlerle, gözönünde bulunmayan her şeyi gözönüne getirebilir, ölüleri diriltebilir, ağaçları konuşturabilirsiniz. Bu büyü değil de nedir?

Güzel bir romanı okurken, Maksim Gorki'de olduğu gibi, kitap, kağıt, harf ortadan kalkar, gitmediğimiz şehirlerde dolaşır, tanımadığımız insanlarla tanışır, onların yatak odalarına hattâ ruhlarının içine gireriz.

Dile bu büyük gücü veren nedir? Kendiliğinden çalışan bir şartlı refleks mekanizması dolayısıyla, dilin varlığın yerine geçişi! Ünlü Rus âlimi Pavlov, yaptığı denemelerle köpeklerde suni olarak çeşitli şartlı

refleksler yaratmağa muvaffak olmuştu. Uyguladığı usul son derece basittir: Köpeğe acıktığı zaman et verilirken bir de zil çalınır. Bu hareket tekrarlanınca, köpeğin ağzından, sadece zil sesi ile de salyalar akmağa başlar. Böylece zil sesi, köpeğin hafızasında etin yerini tutmuş olur. Tabii zil sesi karın doyurmaz ama etin hayalini uyandırır.

İnsanoğlunun hayatında kelimeler de aynı rolü oynarlar: Gösterdikleri eşyanın hayalini gözönünde canlandırırlar. Çocuk, daha doğmadan önce, anasının karnında iken, sesleri işitir. Anne, baba, kardeş, hala, teyze, daha konuşmasını bilmeyen bebeye, kendilerini anlıyormuş gibi hitap ederler. Belli eşya veya insan gösterilerek tekrarlanan kelimeler zamanla onların yerini tutarlar. Çocuğu büyüdükten sonra annesi kızına: «Kızım bana bir bardak su getir» deyince, kızı istenileni yapar.

Hayat boyunca öğrenilen kelimeler, bizim hafızamızda, onların hayali ile beraber, gözle görünmez bir dünya yaratırlar. Bir hikâyeyi dinler veya okurken, ses veya yazı, hafızamızdaki hayalleri canlandırır. İyi bir edebiyatçı, dilin bu canlandırma gücünden faydalanarak, asıl dünyaya benzer veya ondan daha zengin veya değişik bir hayal dünyası yaratır.

Herkesin bildiği, günlük hayatta kullandığı kelimelerin hayal mekanizmasını daha çabuk harekete getireceği gayet tabiidir. Bundan dolayı büyük yazarlar, yeni kelimeler icat etmekten çok herkesin bildiği kelimelerle yeni dünyalar yaratırlar. Bu alelâde taş, tuğla veya çimento ile güzel bir bina yapmaya benzer.

Sanat eserlerinde güzellik, kullanılan malzemeye değil, onları bir araya getiriş, kullanış tarzına bağlı-

dır. Aynı tüp boyalarla usta ressam şâheserler yaratır, benim gibi doğru bir çizgi çekemiyen biri, sadece tuvali karalar. Dili kullanış da bundan farksızdır.

Bir yazar, kullandığı her kelimenin dış âlemde veya insan hayatında neye tekabül ettiğini bilmelidir. Bülbül ile karga ayrı kuş çeşitlerini gösterir. Şefkat, merhamet ve sevgi kelimeleri arasında öyle ince farklar vardır ki, sevdiklerimizin bize karşı beslediklerı duyguyu tavsif ederken bu kelimelerden birini veya ötekini kullanmak, bazan hayati bir önem kazanır.

Dil bir vasıtadan ibarettir. Hayatta veya edebiyatta olsun, biz kelimelere değil, kelimeler vasıtasıyla bize tanıtılan veya sunulan varlıklara, eşyalara ve insanlara bakarız. Değerli, olan, sevilen veya nefret edilen kelimeler veya harfler değil, insan, hayat ve dünyadır. Dil bizi, kendisini unutturarak doğrudan doğruya varlığa götürdüğü nisbette vazifesini yerine getirmiş olur. İyi yazar, dile hâkim olduktan sonra, onu unutur. bizzat varlık, hayat ve insan ile uğraşır. Daha doğrusu o dili kullanırken dürbünle dünyayı seyreden biri gibi dikkatini kelimelere değil, varlığa çevirir. Dünyayı seyredecek yerde dürbünün kendisine bakan biri, dünyayı değil, dürbünü görür.

(Türk edebiyatı, nr. 50, Aralık 1977)

DİL VE KÜLTÜR

Ziya Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayar. O, bu görüşünde haklıdır. Zira dil, duygu ve düşüncenin âdeta kabıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kabına veya kalıbına dökülür ve bu dil kabı ile yerden yere, nesilden nesle aktarılır. Yazı, dilin sesini kaydeden bir vasıta olarak dilin bir parçasıdır. Fakat kültür, söz ile de bir millet arasına yayılır.

Dil kültürün temeli olduğuna göre, bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her şey kültür kavramına girer. Sabahtan akşama kadar evde, sokakta, çarşıda, iş yerinde konuşan halk, farkında olmadan dil tarlasını eker, biçer. Dilin duygu ve düşünce ile dolmasının sebebi, günlük hayata çok yakın olmasıdır.

Aslında dili yaratan hayat, daha doğrusu sosyal hayattır. Anne çocuğuna bir oyuncak verir: «Bak sana otomobil getirdim» der. Böylece çocuk, oyuncak otomobil ile beraber «otomobil» kelimesini öğrenir. Fakat dil her zaman böyle bir eşya gösterilerek öğrenilmez. Bebek etrafında mânâsını anlamadığı birtakım sesler duyar. Zamanla onların bir şeye tekabül ettiğini öğrenir.

Dil deyince, konuşulan ve yazılan bütün kelime ve cümleleri anlamak lâzımdır. Halk günlük hayatında kelimeleri menşelerine göre ayırmaz. Onu ilgilendiren, kelimelerin mânâsı, işe yaramasıdır. Bir bakkal dükkânında on dakika oturup halkı dinleyerek hangi kelimeleri kullandığını tesbit edebilirsiniz.

İlle öztürkçe yazılmamış, «normal», «tabiî» yazılı bir mahsulde, bir gazete veya kitapta da bu işi yapabilirsiniz. «Normal» ve «tabiî» konuşan halk gibi, «normal» ve «tabiî» yazan bir yazar da kelimelerin menşeine değil, mânâsına, nüansına ve işe yararlılığına önem verir.

Konuşma veya yazı dilinde kelimeleri, Türkçe, yabancı diye ayırmak «normal» veya «tabiî» konuşma ve yazmaya aykırı bir davranıştır. Bu yapma tutumu kırıtgan kadınların hal ve tavrında olduğu gibi derhal farkedersiniz. Böyle yapanlar dikkatlerini bahsedecekleri şeye verecekleri yerde belli kelimelere verirler. Onlar için önemli olan eşya, duygu ve düşünce değil, öztürkçe kelimelerdir. Bir yazarı değerlendirirken, fikirlerine değil, kullandığı kelimelere bakarlar. Onlara göre öztürkçe kelime kullananlar iyi, kullanmayanlar kötüdür. Bu ölçüyü öztürkçeden önce yazılmış eserlere tatbik ederseniz, hepsi kötüdür. Fuzulî, Bâkî, Nedim, Şeyh Galib, Fikret, Âkif, hattâ Yahya Kemal, Reşat Nuri bile...

Böyle bir davranış tarzının ne kadar barbarca olduğunu buna göre ölçebilirsiniz.

Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o, akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetler-

den alınma kelime ve deyimlerle doludur. Bu bakımdan her milletin dili, o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin âdeta özetidir. Dile bu gözle bakılırsa mânâ kazanır.

Batılı dil âlimleri, filologlar yazılı veya sözlü kültür eserlerini incelerken, bir arkeolog gibi hareket ederler. Bir nevi «dil arkeolojisi» yaparlar. İlkin inceledikleri metnin tarihini tesbite çalışırlar. Zira, her metin dil tarihinin bir kesitini verir. O kesitte, o anda bulunan ve o ana kadar dile girmiş olan her kelimenin, yerli, yabancı ayırmaksızın yazılışı, söylenişi, mânâsı dikkatle tesbit edilir. Zira en küçük bir işaret, bir ses değişmesi, o kelime hatta bütün metnin mânâsını değiştirebilir. Eğer Sümerce bir metinde Tanrı ve at kelimeleri Türkçe Tanrı ve at mânâlarına geliyorsa, bu, bütün insanlık tarihine yeni bir gözle bakmayı gerektirir. Bundan dolayı dil âlimleri, filologlar eski metinleri incelerken kılı kırk yararlar. Kelimelerin menşeleri onları dil ve kültür tarihi bakımından ilgilendirir. Göktürk harfleriyle yazılmış bir mezar taşında görülen Çince, Hintçe bir kelime, dil ve kültür tarihi bakımından önemli bir mânâ taşır. Türklere ait eski metinlerde sade Türkçe kelimelere önem vererek, yabancıları bir kenara atmak hem kültür kavramına, hem de ilmî düşünceye aykırıdır. Dili bir milletin medeniyet tarihinin aynası olarak inceleyenler, onda pek çok şey görürler.

Dil ile tarih ve kültür arasındaki münasebeti bilen bir kimse, dili tek başına almaz. Zira dilde her kelimenin yazılış, ses, şekil ve mânâsını tayin eden, tarih ve kültürdür. Yunus Emre'nin şiirlerinin dilini, yazıldığı devir ve çevreden ayrı ele alamazsınız. Zira o

ağacın kökleri gelenek ile beraber, yetiştiği topraklara sımsıkı bağlıdır. Bu da gösterir ki, filolog sadece dilci değil, geniş kültürlü, kafası dil gibi hayatın bütün imkânlarına açık bir insan olmalıdır.

Kültür eserleri, dilin belli bir yer ve anda donmuş şekilleridir. Bu bakımdan onların abidelerden farkları yoktur. Kütüphaneler dil âbidelerini toplayan müzelerdir. Dil, bir kap olduğuna göre onlara «duygu, düşünce, hayal müzeleri» demek gerekir. Biz eskiden yaşamış insanların hayat tecrübelerini, inanç ve değerlerini bu eserlerden öğreniriz. Aslında dili hem şekil, hem muhtevasıyla inceleyen filolojinin gayesi, insan kültürünü tanımaktır. Fakat bu görüşe ancak dil ile kültür arasındaki bağlantıyı görenler ulaşabilirler.

(Hisar, nr. 22, Ekim 1965)

ORTAK DİL, ORTAK KÜLTÜR

Bazı yazarlar ve şâirler her devirde orijinal görünmek, göze çarpmak için, herkes tarafından bilinmeyen kelimeler kullanmışlar, sıfat tamlamaları, isim tamlamaları, benzetmeler yapmışlardır.

Divan şâirlerinde bu temayül çok kuvvetli idi. Arap ve Fars edebiyatlarını bildiklerini göstermek için, Türkçeye bol bol yabancı kelime ve terkip soktular.

Tanzimat'tan sonra Batı dillerini bilenler, aynı üstünlük, orijinalite isteğine uyarak frenkçe lûgatlar paraladılar. Ahmed Midhat Efendi ve Hüseyin Rahmi, Türk aydınlarının bu yabancı dil züppelikleri ile alay ederler.

Servet-i Fünuncular başka bir yol tuttular. Fransız edebiyatçılarının ifade ve üslûplarını Osmanlıcaya başarılı bir şekilde aktardılar. Bugün bu çok eski gelenek çarktan çıkma, yepyeni kelimelerle tekrar ediliyor.

Bugünkü bazı Türk şâir ve denemecilerinin yazılarını üç-beş kişinin dışında kimsenin anladığından pek emin değilim.

Bu nevi denemelerin dili zenginleştirdiğine hiç şüphe yoktur. İcat edilen on binlerce kelime ve terkip-

ten beş-altı yüz tanesi zamanla ortak dile karışıyor ve herkesin malı oluyor. Fakat okuyucu kendisine teklif edilen şeyi benimsemiyor, zevkine göre seçiyor. Bir de radyo, televizyon veya gazetede çeşitli sebeplerle çok tekrarlanan kelimeler hatırda kalıyor.

Zaman zaman kendi kendime günlük gazetelerde geçen yabancı kelimelerin altını çizerek günlük Türkçenin dozunu yoklarım. Bu denemeyi elektronik makinelerle daha geniş çapta yaparak yaşayan dil hakkında daha kesin ve ilmî fikir edinmek mümkündür.

Öztürkçe bakımından beni düşündüren yüzyıllar boyunca çeşitli sebeplerle yazı ve konuşma diline giren yabancı kelimeleri ille de muhafaza etme endişesi değildir. Maziye ait değerli eserlerin kaybı ile zengin, çağa uygun ortak bir kültürün bulunmayışıdır.

Bugün ister acınalım, ister sevinelim, Osmanlıca ile beraber Fuzulî, Bâkî, Nedim, Nef'î, Şeyh Galib gibi gerçekten büyük şâirlerin divanları ile okunması gereken yüzlerce eser tarihe karışmıştır. Onları anlayanların sayısı son derece azalmıştır. Bu bir dil meselesi değil, bir kültür meselesidir. Bin yıllık şanlı maziye ait eserleri toptan yok mu farz edeceğiz, yoksa onları yeni bir gözle okuyarak bazı şeyleri yaratılacak terkibe mi katacağız?

Mazinin olduğu gibi devam ettirilebileceğine veya tekrarlanacağına hiç bir zaman inanmadım. Bu imkânsızdır. Tarihin başlıca vasfı değişmedir. Fakat millî benlik duygusunun yaşaması için yetişen her neslin kültür yolu ile millî tarihin içinden geçmesini zarurî görüyorum. Aksi takdirde millî benlik duygusu kaybolur, O kaybolunca «kültür emperyalizmi» deni-

len şey meydana gelir. Türkiye'de son nesillerin geçirmekte oldukları buhran bu hâdise ile çok yakından ilgilidir.

Eski harflere ve Osmanlıcaya dönüş kabil olmadığına göre, tutulacak yol, maziye ait eserlerin dikkatli ve itinalı bir şekilde bugünün «ortak dili»ne çevrilmesidir. 1950 yılından beri bütün Millî Eğitim Bakanlarına bu fikri telkine çalıştım. Bugün bu fikir oldukça geniş bir aydın zümresi tarafından benimsenmiş bulunuyor. Marksistler bile, bir milletin tarih ve kültürünü tanımadan kendisi hakkında doğru hüküm veremeyeceğini ve orijinal eserler vücuda getirmeyeceğini yazıyorlar ki sevinilecek bir durumdur.

Mazi hakkında tefsirde bulunmak başka, onu ilmî olarak tanımak başka bir şeydir. Bugün hangi ideolojiye mensup olursa olsun, bütün düşünen gençlik, tarihî kaynakları bizzat okumak ve onun üzerinde araştırma yapmak istiyor. Sosyal, politik ve kültürel hiç bir mesele tarihî bir perspektif içine konulmadan anlaşılamaz. Kültür, bizzat kaynaklara gidilmekle edinilir.

Hangi eserin okuyan için değerli ve mânalı olduğunu önceden tayin etmeğe imkân yoktur. Bazen bir tarihî vesikada veya eserde size çok saçma görünen bir teferruatın bir şâir veya tiyatro yazarına ilham verdiğini görürsünüz. İdeal, mademki bir daha geriye dönüş yoktur, maziye ait bütün eserleri bugünkü «ortak dil»e aktarmaktır. Bu yıllarca sürecek, mütahassıs bir kadro ve para isteyen büyük bir iştir. Bunu ancak devlet yapabilir. Millî Eğitim Bakanlığı, yabancı kaynaklarla beraber, millî kaynakları da bugünkü dile çevirmeye kadar vermiştir. Bu alkışlanacak bir harekettir.

Kendi milletinin nerelerden geldiğini, neler okuduğunu, neler düşündüğünü bilen yeni nesiller, bugünü ve yarını daha iyi anlayacaklardır.

Yukarıda hep «ortak dil» den bahsettim. Ortak bir kültür, ortak dile dayanmak suretiyle meydana gelir. «Ortak dil» den maksadım, bugün en azından yüz bin kişinin anladığı dildir ki, bugünkü gazete dili, ona bir örnek olabilir.

Aşağı yukarı 1910 yılından sonra başlayan millî edebiyat bu «ortak dil» ile vücuda gelmiştir. Reşat Nuri, Halide Edib, Yakup Kadri, Peyami Safa, Ahmet Hamdi, Sait Faik, Orhan Veli, Cahit Sıtkı eserlerini bu «ortak dil» ile yazmışlardır. Ben diyorum ki, öztürkçe veya «kalke» yolu ile dili zenginleştiren denemeler devam ederken, onlardan ortak dile mal olan kelimelerden de faydalanarak, yüz binlerin kütüphanelerini teşkil edecek bir «ortak kültür» kuralım, o bize bundan sonra yaratılacak yeni medeniyet sentezi için ortak bir hareket noktası olsun.

(Bayrak, nr. 14, Ağustos 1972)

ORTAK DİL, KÜLTÜR DİLİ VE İLMÎ TERİMLER

Çocukluktan ölümüne kadar teneffüs ettiği hava gibi insan hayatının her anına karışan dil, hayatın kendisi kadar canlı ve karmaşıktır. Çocuk, daha doğmadan önce, anasının karnında çevresinde konuşulanları işitir. Şuuru henüz aydınlığa kavuşmamıştır ama kulağı duyar. Doğduktan sonra ana, baba, kardeş, komşu, dost onun etrafında, kendilerinin de farkında olmadıkları bir dil ağı örerler. Bunu anlamak için, odaya bir teyp koymak yeter. Çocuğun taze dimağı onların hepsini kaydeder. Çocuk önce bu kelime ve cümleler yığınının ne mânâya geldiğini bilmez, fakat onlardan hoşuna gidenleri bir musiki parçası gibi tekrarlar. Ancak tekrarlarken onların belli şeylerle ilgili olduğunu fark eder.

Daha sonra çocuk, sokakta, okulda, kitapta, radyoda, televizyonda binlerce kelime, cümle ve deyimle karşılaşır. İşte bunlar onun kültür hazinesini teşkil eder.

Bir sosyal çevrede günlük hayatta kullanılan kelime ve cümleler, ortak dili meydana getirir. Bunun sınırını çizmeğe imkân yoktur.

Bu çevreyi teşkil eden insanlar okur yazar iseler, böyleleri konuşmalarına gazete, dergi veya kitapta okuduklarını da karıştırırlar. Kültürlü insanlar için kitap, içinde yaşadıkları çevre ve dünyadan daha geniş, derin ve zengin bir âlem teşkil eder. Ahmet Hamdi Tanpınar, konuşurken bazen, Fransızca cümleler zikrederdi. Bu züppelikten değil, fikirlerini daha net ifade etmek içindi.

Derin kültür konuşma ile değil, kitaplarla elde edilir. Bir veya birkaç kitapla değil yüzlerce kitapla... Boş vakitlerini kitap okumakla geçirenler, yüzlerce kitap okuyabilirler. Biz okuduklarımızın pek azını başkalarına aktarırız. Kültürlü bir insanın fikir ve his dünyası, konuşmalarından kat kat geniştir. Konuşma bir insan hakkında pek az bilgi verir. Kültürlü bir insanı tanımak için okuduğu, bilhassa tekrar tekrar okuduğu kitapları bilmek lâzımdır. Nice insanlar vardır ki, sükutlarının arkasında uçsuz bucaksız bir fikir deryası dalgalanır.

Kültürlü bir insanın dili ve kelime kadrosu, mahiyeti itibariyle okuduğu kitaplara göre değişir. Nebatlara, hayvanlara, eski edebiyata, politikaya, denizciliğe meraklı insanların kültür dilleri birbirinin aynı değildir. Buna sınır çizmeğe de imkân yoktur. Kültürlü bir insan, bir veya birkaç yabancı dil de bilir. Kimse onu bu dillere ait kelimeleri kullanmaktan menedemez. Bunun dış sınırını hitap edilen insan veya zümrenin kültürü çizer. Namık Kemal ile Ziya Paşa, Bayezıt'tan Köprü'ye kadar mısra ve beyit zikrederek yarışırlarmış. Kültürle mesut olan insanların dil dünyası sınırsızdır.

İlim dili, günlük konuşma ve kültür dilinden farklıdır. Kültür dili derken daha çok edebî eserlerin dilini kastediyorum. Buna felsefe, psikoloji, sosyoloji, sanat sahasına ait kelimeler de girer. Kültürlü bir insan sadece edebiyatla değil, edebiyat dışı eserlerle de beslenir.

İlim dili derken, her şeyden önce matematik, fizik, kimya gibi müsbet ilimlerde kullanılan terimleri kastediyorum. Bunlar matematik ve kimya remizleri gibi tek bir şeye delâlet ederler. (1) ile (2) yi veya (H) ile (O) yu kimse birbirine karıştırmaz. Fakat pek çok insan (hak) ile (eşitlik) veya (devlet) ile (hükûmet) arasındaki farkı belirtemez. Düşünce karışıklığı da bundan doğar.

Bu çağ ilim ve teknik çağıdır. Okullarda kültür derslerinden çok, müsbet ilimlere önem veriliyor. Bunu, bilhassa Türkiye için zarurî buluyorum. Aynı meslek dalında çalışanlar, günlük konuşmalarında, tabiî olarak, ihtisas sahalarının terimlerini kullanıyorlar. Bunlardan bir kısmı edebiyat ve kültür diline, hattâ günlük konuşmaya da karışıyor. İlim ve teknik ortak kültüre hâkim olduğu nisbette, ilmî terimler de ortak kültür diline karışacak.

Osmanlı aydınları medresede yetişiyorlardı ve çoğu bir tekkeye devam ediyordu. Arapça ve Farsça kitaplar onların kültür dünyasının esasını teşkil ediyordu. Bundan dolayı onların kültür dillerine Arapça ve Farsça kelimelerin karışması gayet tabiîdir. Bugün Batının ilmî eserleriyle beslenen Türk bilginlerinin kitapları, Batı dillerinden alınma binlerce kelimeyle doludur. Ben bunu da tabiî karşılıyor, fakat elden geldiğince yeni terimlerin Türkçe köklerden türetilmesini temenni ediyorum. Zira ileri milletlerin ilmî terimleri yüzbinleri aşar duruma gelmiştir. Türkiye ilim ve teknik sahasında ilerledikçe, tedbir alınmazsa, bunlar tıpkı Arapça, Farsça kelimeler gibi dilimizi istilâ edecektir. İlim ve teknik sahasından kültür diline, oradan günlük konuşmaya geçen terimler, Türkçenin kıvamını ve bünyesini bozacaktır. Öztürkçeciler, yüzlerce yıldan beri günlük dile girmiş, mânâlarını herkesin bildiği kelimeleri ayıklamakla uğraşacaklarına, henüz geniş kitlenin bilmediği terimlere karşılık bulurlarsa çok iyi ederler. Ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın günlük dile veya kültür diline girmiş yabancı kelimeleri temizlemek imkânsızdır ve lüzumsuzdur. Hattâ kültüre aykırıdır. Bâki'yi, Fuzuli'yi, Nedim'i, Galib'i, Namık Kemal'i, Cevdet Paşa'yı asıl metinlerinden okumayanlara gerçekten kültürlü demeğe benim dilim varmaz. Milletinin yetiştirdiği yazarları okumayan ve anlamayan insanlara, başka milletlerin de kültürlü diyebileceklerini sanmıyorum.

Kültür asıl kaynaklara gitmek ve onların sularından bol bol içmekle edinilir. Tarihin içinden gelmeyen hiç bir şey olgun değildir. Benim milletim bin yıl İslâm medeniyetiyle yoğrulmuşsa, benim onu anlamam ve ondan olmam için, ne kadar zahmetli olursa olsun, onun kültürünü öğrenmem zarurîdir. Bunu yapmazsam, ona yabancı kalırım. Eski kültürle beslenmeyen aydınların «çok çiğ» olmalarının ve millete ters düşmelerinin başlıca sebebi, bence budur. Türk aydınlarının milletle bütünleşmeleri için, onun tarihini, dilini, dinini, örf ve âdetlerini bilmeleri şarttır.

(Hisar, nr. 141, Eylül 1975)

KÜLTÜR DİLİ

Kültür dili tabirini, günlük konuşma ve ilim dili dışında geniş mânâda yazılı ve sözlü edebiyat dili karşılığı olarak kullanıyorum. Günlük konuşma dilinin başlıca özelliği, günlük ihtiyaçlara cevap vermesidir. İçine bazı unsurlar karışsa bile o ilmi ve edebi bir maksat gütmez. Sözlü halk edebiyatı, şekli ve muhtevası bakımından günlük dilden farklıdır. Bundan dolayı o kültür diline girer.

Okuma-yazma bilmeyen nice halk hikâyecisi ve şairleri vardır ki, günlük dili estetik bir maksatla kullanırlar ve böylece toprağı altın yaparlar. Halk kültürü ile beslenmiş bir köylünün dilinde onlar pırıl pırıl parlar.

Atasözleri bunların başında gelir. Atasözleri «ata» kelimesinden de anlaşılacağı üzere geçmiş asırlardan kalmadır. Bunlarda bugün kullanılmayan Öztürkçe, Arapça ve Farsça kelime ve deyimlere rastlanılır: «Aba altında sultan satar», «Abanın kadri yağmurda bilinir», «Abdestsiz sofuya namaz dayanmaz», «Acele ile kalkan nedametle oturur», «Adam ahbabından bellidir», «Belaya sabır gerek», «Bin nasihatten bir musîbet yeğdir» vs...

Binlerce yıllık mâzisi olan sözlü halk kültüründe, her biri ayrı mânâ ve hikmet taşıyan binlerce atasözü vardır. İçlerindeki Arapça, Farsça kelimeler dolayısıyla bunları Türk kültür dilinden çıkarmaya veya değiştirmeye kalkan biri boşuna emek harcamış olur. Kültür eserlerinin başlıca özelliği geniş kütleye mal oluşlarıdır. Öztürkçe yeni atasözleri uydurabilirsiniz, fakat onları halka mal etmek elinizde değildir. Halka mal olmuş, yazı diline girmiş deyimler de öyle. İçlerinde Arapça ve Farsça kelimeler var diye bunları yabancı saymak, bin yıllık kültürü hiçe saymak demektir. Bir milletin kültürü binlerce yıllık hayatın mahsulüdür. Kültüre saygısı olan insan onları yıkmaya değil, anlamaya ve onlardan istifade etmeye çalışır.

Yazılı edebiyat kültür dilinin en büyük hazinesini teşkil eder. Yazılı edebiyat, günlük dilden ve sözlü edebiyattan yüzlerce defa daha zengindir. Bunun sebebi, yazının binlerce yıllık sözleri saklaması ve biriktirmesidir. Kültür denilince bilhassa yazılı eserler anlaşılır. Bunların arasında hâlis edebiyatın dışında, eski çağlara ait inanç ve ilim kitapları da vardır. Bunlarda yazılı olan inançlar ve fikirler, bugüne uymasalar bile, kültür tarihi bakımından değer taşırlar. Zira onlar bize eski çağda yaşamış olan insanları tanıtırlar.

Eski Mısır, eski Çin, eski Hint, eski Türk medeniyetleri, tıpkı Avrupalıların değer verdikleri eski Yunan ve eski Roma medeniyetleri gibi beşeri değerler taşır. Hayran olunan Avrupa kültürü kendi tarihi eserlerinin yorumlanmasından ve işlenmesinden çıkmıştır. Bizde de Ömer Seyfettin, Yahya Kemal, Ahmed Hamdi Tanpınar, Behçet Necatigil, Mustafa Ne-

cati Sepetçioğlu, Turan Oflazoğlu gibi tarihi kaynaklardan istifade eden yazarlar vardır. Fakat henüz yazılı Türk kültürü kıyısı bucağı bilinmeyen bir meçhuller ülkesidir. Onlarda bizim duygu düşünce ve hayalimizi besleyecek gıda vardır. Yoksa satıhta kalınır. Alain: «Kültür, kaynaklara gitmektir» der. Gerçekten de öyledir. Fakat kaynaklara gitmek ilgi ve emek ister. Eskilerin bugün bize ne vereceğini önceden bilemeyiz. Bu, bakış ve işleyiş tarzına bağlıdır. Eski şiirin tadına varanlar, onları okumaktan zevk alıyorlar. Onlardaki ince mânâ ve nüktelerle mest oluyorlar. Türkiye'de maalesef nesiller, yanlış düşüncelerle, hattâ kasıtlı olarak tarihe ve millî kültür kaynaklarına gitmekten men edilmişlerdir. Türkiye'de kültür buhranının, kısırlık ve taklitçiliğin başlıca sebebi budur. Yazılı eserler Türk ve dünya kütüphanelerinde saklı bulundukları için, istenilse onlara gidilebilir. Kendi çocuklarına yabancı kültürleri öğretmek için tedbirler alan bir milletin, kendi kültür eserlerinin dilini onlara yasak etmesi anlaşılması güç bir durumdur.

(Hisar, nr. 141, Eylül 1975)

KÜLTÜR DİLİ - KONUŞMA DİLİ

Kültürlü bir kimsenin bildiği kelimelerin sayısı, günlük konuşmalarında kullandığı kelimelerin sayısından çok fazladır. Günlük konuşmayı, günlük yaşayış tarzı tayin eder. Bazı insanlar konuşmaktan pek hoşlanmazlar. Uzun uzun açıklanması gereken sorulara bile kısa bir cümle ile hattâ bir mırıltı ile cevap verirler. Buna karşılık incir çekirdeğini doldurmayan bir konuyu alabildiğine uzatan kimseler vardır. Bunlara «geveze» denilir ve böyle tiplerden pek hoşlanılmaz. Hoşsohbet insanların konuşmaları, dinleyenlere zevk verir. Hitabet ve konferans gibi konuşma şekilleri de vardır. Umumiyetle önceden yazılan ve kâğıda bakarak okunan konferanslar yazı ile konuşma arasında yer alırlar. Konferansın yazıdan farkı, belli bir topluluğa hitap etmesidir. Hitap edilen topluluk konferansın konusu gibi kullanılan kelimeleri de tayin eder.

Yazı dili konuşma dilinden çok farklıdır. Ben kültür dili sözü ile yazılı metinlerin dilini kasdediyorum. Kültürlü insan çok kitap okur. İlgisinin ve bilgisinin sınırını tayin etmek hemen hemen imkânsızdır. Kültürlü bir insan olan Prof. Dr. Kâzım İsmail, tarihçi

Prof. Dr. Mükrimin Halil için «Herkes kitap okur, o kütüphane okur» derdi. Mükrimin Halil'i yakından tanıdım. Türk ve İslâm tarihini çok iyi bilirdi. Fakat bir tarihçinin bilmesi gereken felsefe, sosyoloji, iktisat, hattâ tarih felsefesi ve tarih metedolojisi konularına karşı ilgi duymazdı. Yazı yazmaktan da hoşlanmazdı. Eskiler gibi «İlim satırda değil sadırda olmalıdır» derdi. Bu yanlış bir görüştür. Sözlü ilim olmaz. İlim, felsefe ve kültür, durmayı ve düşünmeyi gerektirir. Durmadan değişen konuşma, açık seçik, sağlam ve derin düşünmeye elverişli değildir. Kitapsız ilim olmaz. Türk üniversitelerinin geri kalma sebeplerinden biri kitaba gereken önemin verilmeyişidir.

İlim büyük nisbette kültüre girmekle beraber, kültür kelimesi daha geniş bir mânâ taşır. Kültür yalnız bugünkü eserleri değil, eski eserleri de içine alır. Din, edebiyat ve felsefe, kültürün en büyük kaynaklarını teşkil eder. Bunlar arasında derin, sürekli, karmaşık münasebetler vardır. Kendi milletinin dinine, edebiyatına, felsefesine karşı ilgi duymayan ve bunlarla ilgili kaynak eserlerle beslenmeyen bir fikir ve sanat adamının ve politikacının düşüncelerinin çok sığ olacağı tabiidir. Kaldı ki, kültürlü bir insan en az bir yabancı dil bildiği gibi, bu dilde yazılan eserleri de okur; yalnız kendi milletinin değil, bütün insanlığın yarattığı eserlerden de faydalanır. Osmanlı aydını Türkçe yazılmış eserlerden başka, dünyanın en büyük kültür dili olan Arapça ve Farsça eserleri de ezberlercesine okuyordu. Duygu, düşünce ve hayal dünyası bundan dolayı çok zengindi.

Türkler en eski çağlardan beri kendi dil ve kültürlerinde bulunmayan şeyleri başkalarından almak-

tan çekinmemişlerdir. Valéry: «Aslanın vücudu yediği hayvanlardan oluşur» der. Yaşayan her varlık, kendisini besleyen gıdayı dışardan alır ve kendi bünyesine karıştırır.

Kültür eserleri, kullanılan kelimelere bağlı olduğu için, zaruri olarak anadile yabancı kelimeler girer. Bunlar birike birike bir okyanus teşkil ederler. Dünyada saf hiç bir ilim ve kültür dili yoktur. Özleştirmecilik, bu bakımdan tarihin akışına ve kültüre aykırıdır. O bir beyin yıkama vasıtasıdır. Öztürkçecilerin düşüncelerinin ipi kopmuş balonlar gibi havada uçması kafalarında tarihi kültür mirasının bulunmayışı ile açıklanabilir.

(23.9.1980)

KONUŞMA DİLİ VE İLİM DİLİ

Günlük konuşma dili, canlı ve sıcak olmakla beraber, lugat, bakımından sınırlı, cümle yapısı bakımından basittir.

Günlük dilin sınırlarını, telaffuz şeklini ve muhtevasını yaşanılan çevre ve sosyal tabaka teşkil eder. Bundan dolayı günlük konuşma dili, onu konuşan çevrelere ve sosyal tabakalara göre değişir. Deniz, balık, fındık, çay ve tütün ile uğraşan bir Karadenizlinin kullandığı kelime kadrosu ile hayvancılıkla meşgul olan Doğu Anadolunun kelime kadrosu arasında fark vardır. Birinde bulunan kelime ve tabirler ötekisinde bulunmaz. Konuşma dilinde ortak kelimelerin söyleniş tarzı bile farklıdır.

Ortak dil kavramı mahalli şive ve ağızlardan daha geniş bir kelime ve ifade kadrosuna tekabül eder. Ortak dil çeşitli ağız ve şivelerden gelme kelime ve ifadelerle beraber okul, gazete ve kitaplardan gelen unsurları da içine alır. Büyük şehirler ortak dili oluşturan potalardır.

İlim dili ortak dilden bazı kelimeleri alsa da kelime kadrosu ve kelimelere verilen mânâ bakımından çok farklıdır. Tek bir ilim dili yoktur. Her ilmin kendine mahsus terim ve işaretlerden ibaret bir dili vardır. Tıp âlimi, hukukçunun, kimya âlimi coğrafyacının kullandığı pek çok terimi bilmez. Bu bir ayıp da

değildir. Burada söz konusu olan ihtisastır. Bir ilim adamı kendi ihtisas sahası ile ilgili kelimeleri bilir. Bu onun için hayati bir konudur. İlim sahasında kullanılan kelimelerin açık, seçik ve kesin tek bir mânâsı vardır ve böyle olması gerekir. Günlük dil veya ortak dilde kullanılan kelimeler çok mânâlı olduğu için, ilim adamları, fizik ve kimya formüllerinde olduğu gibi bir takım işaretlere baş vururlar. Bunlar beynelmileldir. İlim ve teknik her yerde aynı olduğu için bunlarla ilgili kelimeler kolayca bir dilden ötekine girerler. Türkçeye Batı dillerinden ilim ve teknikle ilgili binlerce kelime girmiştir. Bu kelimelerin yerine ileri sürülen yeni kelimelerin mânâsı kesinlik kazanıncaya ve kendileri yaygın hâle gelinceye kadar aradan bir hayli zaman geçer. Halbuki ilim ve teknik saat gibi her an çalışan bir mekanizmayı gerektirir. Bizde olduğu gibi ilim dallarında terim icadında aşırıya gitme, gecikme ve anlaşamamazlık, bu ilimlerin gelişmelerine engel olur. İlim dilini halk anlasın diye sadeleştirmeye kalkışmak gerçek dışı bir teşebbüstür. Terimleri baştan başa «Öztürkçe» olsa bile, o ilim dalında ihtisası olmayan onlardan hiçbir mânâ çıkaramaz. İlim dilinden bazı kelimeler halk diline veya günlük dile girer. Fakat bunlar binde bir bile değildir.

Türkiye'nin bugün en çok muhtaç olduğu şeylerden biri, herkesin aynı mânâda kullanacağı, üzerinde anlaşmaya varılmış bir İlmî terimler lugatine sahip olmaktır. Bu mesele çok kolay olan yeni kelimeler uydurma yolu ile halledilemez. Aynı sahada çalışan ilim adamlarının bir araya gelerek kelime kelime tartışma ve anlaşmaları ile belki bir çözüme ulaşılabilir.

(1980)

DİLDE GELİŞME

Marksist tiyatro yazarı Brecht: «İdeal, halk için kralların dili ile yazmaktır» der. Yani yazar eserini halkı aydınlatmak maksadı ile yazmalıdır ama onu kaleme alırken yüksek kültürlü insanların dilini kullanmalıdır. Zira halk dili derin ve yüksek hakikatleri ifade edecek kelime ve deyimlerden mahrumdur. Günlük konuşma dilinde insan vücudu ile ilgili kelimelerin sayısı yirmiyi geçmez. Halbuki tıp ilmi yüzlerce kelime kullanır. Tabiat ilimleri ile sosyal ilimler de öyle. Bunun sebebi insan vücudunun, tabiatın ve sosyal hadiselerin karmaşık oluşudur. Halk anlasın diye karmaşık vakıaları basitleştirmek, onu bilmediği pek çok hakikatten mahrum etmek demektir. İyi bir romancı veya hikâyecinin eseri de halkın bilmediği kelimeler ve ifade şekillerini ihtiva edebilir. Burada da basitleştirme ve sadeleştirme halkı, tanıması veya zevk alması gereken duygu ve düşüncelerden uzak tutar.

İlim ve kültürce ileri ülkelerin lugatları, geri kalmış ülkelerinkinden beş-on kat zengindir. Bunun sebebi açıktır: İlim ve kültürce ilerlemek, daha çok şeye dikkat etmek, daha çok şey üretmek, daha çok karmaşık düşünce ve sanat eseri vücuda getirmek demektir.

Bir gün Sait Faik, bir hikâyeciden bahsederken: «Bırak canım, öyle hikâyeci mi olur, daha balıkların adlarını bilmiyor!» diyordu. Her balığın ayrı bir yapısı olduğu gibi ayrı bir adı da vardır. Balık adı çok umumîdir. Sanat umumiyi değil, hususiyi anlatır. Sait Faik gibi, balıklara dikkat eden, onların sadece adlarının değil, huylarının da farklı olduğunu görür. Bu ince dikkatin hikâyeciye neler kazandırdığını anlamak için Sait Faik'in «Dülger balığının ölümü» adlı hikâyesini okumalısınız.

Sadece balıklar değil, ağaçlar, çiçekler, madenler de öyledirler. Hele insanlar ve insanların meydana koyduğu fikir ve sanat eserleri... Bunların çeşitleri ve aralarındaki farklar saymakla bitmez. Gelişmiş dillerde maddî, manevî her şeyin ayrı bir adı vardır. Onların renk, şekil vesâir özellikleri de ayrı kelimelerle ifade edilir.

Varlığın gerçeklik, zenginlik ve karmaşıklığına önem veren ileri ülkelerde bizde olduğu gibi basitleştirme ve «Özleştirme» hastalığı yoktur. Onlar, kelimeleri yerli-yabancı oluşlarına göre değil, aralarındaki ince farklara göre değerlendirirler. Onlar, dillerine giren, işlerine yarayan kelimelere kendi malları gibi sarılırlar. Bizdekine benzer bir tasfiye hareketi onların aklından geçmez. Zira «tasfiye, arılaştırma» demek, herkesin bildiği kelimeyi dilden çıkarmak, onun yerine halkın bilmediği yeni (uydurma) bir kelime koymak demektir. Yeni kelimeler öz (?) olsalar bile halka uzun müddet yabancı kalırlar. Alışılmışın üzerine alışılmamış bir kelimeyi koymanın düşünce akımını ve düşünceyi aksatması bakımından büyük zararı vardır.

Türkiye'de tasfiye hareketi eski kültür eserlerinden faydalanmaya engel olduğu gibi, yaşayan dili de binlerce kelimeden mahrum etmiştir. Bu bir ilerleme değil, gerilemedir.

(6.1.1980)

NÂZIM HİKMET'İN DİLİ

Nâzım Hikmet'in bir şiirinde Polonya asıllı olduğunu söylemesi ve Borzeçki adını alması, onun kendisini bir Türk olarak hissetmediğini gösterir. Bence onun komünist olmasında bu vâkıanın da rolü vardır. Kendisini içinden Türk hissetmeyen bir kimsenin Türk milliyetçisi olmasını beklemeyiz. Komünizm esas itibariyle milliyetçiliği reddettiğine göre Nâzım'ın komünist olmasını, komünist olunca da Moskova'nın emrine girmesini yadırgamıyorum.

Fakat bunlar Nâzım Hikmet'in bir şair, hattâ iyi bir şair olduğunu söylememe engel değildir. Şair, dili en iyi kullanan insan... Büyük şair ise, dilin bütün imkânlarını kullanan insan demektir.

Nâzım Hikmet, şairliğini büyük nisbette Türkçe ile, dili yeni bir şekilde kullanmasını öğrendiği Rus şairlerine, bilhassa Mayakosvki'ye borçludur.

İngiliz şair ve tenkitçisi T. S. Eliot, İngilizcenin en büyük şiir dili olduğunu söylüyor ve bunu İngilizcenin karışık, içinde çeşitli dillerden gelme unsurların bulunması ile izah ediyor:

«İngilizcenin kelime hazinesi öyle zengindir ki, herhangi bir şairin kelime dağarcığı onun toplam ser-

veti ile kıyaslanacak olsa, çok fakir kalır. Bu, gerçek sebebin sadece bir neticesidir. Benim fikrimce bu sebep İngilizcenin çok çeşitli unsurlardan oluşmuş olmasıdır» (1).

T. S. Eliot, bunu söyledikten sonra İngilizcenin hangi dillerden faydalandığını sıralıyor: «Bu dillerin her biri, İngilizceye kendi musikisini de getirmiştir» (2).

T. S. Eliot, bahis konusu yazısında büyük Alman şairi Goethe'nin şu fikrinden de faydalanıyor:

«Sanat ifade ortamı ile sınırlıdır ve büyük bir şair, elindeki dili en iyi bir şekilde kullanabilen bir kişidir. Gerçekten büyük bir şair, kendi dilini büyük bir dil yapan kişidir» (3).

T. S. Eliot ve Goethe'nin ileri sürdüğü bu fikirler, Türkçe ve Nâzım Hikmet için de doğrudur.

Türkçe deyince Dil Kurumu tarafından icat edilen yapma dili değil, Türk milleti tarafından asırlar boyunca kullanılan dili kasdediyorum. İngilizce gibi bu dil de çok çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Onun içinde Türkçe asıllı kelimelerin dışında, Farsça, Arapça, Rumca, Ermenice, İtalyanca ve diğer Batı dillerinden gelme kelimeler de vardır. İngilizce gibi Türkçe de bir imparatorluk dilidir. Tarihin ve coğrafyanın eseridir. Bu kelimelerden her biri ayrı bir mânâya ve ahenge sahiptir. Nâzım Hikmet şiirlerinde işte bu dili kullanmıştır ve iyi kullanmıştır. Kullandığı kelimelerin zenginliği onun şiirine büyük bir renk ve âhenk sağlamıştır.

1. T. S. Eliot, «Kültür üzerine düşünceler», çeviren: Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1981, s. 121.
2. aynı yer, s. 122.
3. » » , s. 122.

Nâzım'ın Rusya'da bulunduğu yıllarda, Rusya'da Dadaistler, dili alışılmadık bir şekilde kullanıyorlardı. Kelimelerin seslerinden istifade ederek, kendilerine has yeni «ses orkestrasyonları» vücuda getiriyorlardı. Nâzım da Türkçeyi onlar gibi kullandı ve gerçekten yeni yeni şekiller yarattı.

Bunun, marksizmle organik bir bağlantısı yoktur. Zira Nâzım, kullandığı zengin dili bizzat yaratmamış, hazır bulmuştur. Öyle sanıyorum ki Nâzım, yeni hiç bir kelime icat etmemiştir. Aslında bu onun sanat anlayışına da aykırı olurdu. Zira dili, halk ve tarih yaratır. Kelimelerin seslerini kullanarak yeni ahenkler vücuda getirme fikri de Nâzım'a has değildir. Nâzım'dan önce Servet-i fünuncular, onlardan sonra Ahmed Haşim ve Yahya Kemal, dilin fonetik imkânlarından istifade etmişlerdir. Nâzım'ın yaptığı, kelime dağarcığını alabildiğine genişletmesi ve değişik şiir cümleleri vücuda getirmesidir. Onun bu vasıtalarla, benimsediği bir dünya görüşünü anlatması ayrı bir konudur.

Şiir sanatı bakımından önemli olan, dünya görüşü değildir. Tevfik Fikret ile Mehmed Âkif'in, Ahmed Haşim ile Yahya Kemal'in hem dünya görüşleri, hem üslûpları birbirinden farklıdır. Onlar da ortak dil hazinesinden, kendilerine göre kelime seçmişler ve kendilerine has bir şiir dünyası kurmuşlardır.

Cumhuriyet devrinde Nâzım'dan sonra Türkçeyi güzel ve değişik şekilde kullanan birçok şair yetişmiştir. Necip Fazıl'ın, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, Cahit Sıtkı'nın, Ahmet Muhip Dıranas'ın, Orhan Veli'-

nin, Behçet Necati'nin kelime dağarcıkları gibi mısra ve şiir yapıları da farklıdır. Bu şairlerden bazıları yeni icat edilen kelimeleri kullanırlar ama bunların sayısı azdır. Onların hiç birinde «öztürkçecilik saplantısı» yoktur. Kendilerini bu saplantıya kaptıran şairlerden hiç biri seslerini geniş kitleye duyuramamışlardır. Duyurmalarına da imkân yoktur. Zira duygu ve düşüncede «iletişim» (4) ancak herkesin bildiği kelimelerle olur.

Binlerce yıllık bir tarih ve kültürü yok farzeden bir şair veya yazarın, halka vereceği pek az şey vardır.

(14 Temmuz 1982)

---

4. Henüz tamamiyle alışamamakla beraber «communication» karşılığı olarak icat edilen bu kelimeyi kullanıyorum. Türkçede bulunmayan yeni kavramlara Türkçenin bünyesine uygun yeni kelimeler icadının aleyhinde değilim. Fakat bu herkesin bildiği kelimelerin yokedilmesini gerektirmez. Türkçeye, son yüz elli yılda Batı dillerinden pek çok kelime girmiş, günlük dile veya ilim diline yerleşmiştir. Bunların da Türkçeyi zenginleştirdiklerine kaniim. Bir kelime millete maloldukdan sonra, aslı ne olursa olsun, onu çıkarmaya çalışmak, bence hem abes, hem de düşünce akımını durdurduğundan, zararlıdır. Biz, dünyaya açık bir milletiz. Tarihimiz, dilimiz ve kültürümüz bunun aynasıdır. Öztürkçeciler bu gerçeği görmüyorlar. Nâzım bu bakımdan onlardan çok anlayışlı ve ilerde idi. O zengin ve ahenkli dili kullanmasaydı, geniş bir okuyucu zümresi tarafından sevilir, muhalifleri tarafından dahi, bir şair olarak takdir edilir mi idi? Nâzım, zengin dili ile bir bakıma, Türkiye dışındaki Türklerle de aramızda bir bağ kurmuştur. Uydurma kelimeler kullananların böyle bir şansa sahip olamayacakları açıktır.

DİL VE EDEBİYAT

I

Edebiyat dile dayanır. Bir şiirde, hikâyede, romanda, tiyatroda, bize heyecan veren o derin ve ulvî hisler, kafamızın içinde bir dünya yaratan hayaller ve tasvirler, varlıklarını ve tesirlerini kelimelere borçludurlar. Musikide ses, resimde boya, mimaride taş ne ise edebiyatta da kelime odur.

Bir dil zenaatkârı olan gerçek edebiyatçı bunu çok iyi bilir. Yalnız safdiller, edebiyatın bu maddî temelini unutarak, onu his ve hayal sanırlar. Kafasında çok parlak hayaller olduğu halde şiir yazamadığından şikâyet eden ressam arkadaşına Mallermée: «Dostum, şiir hayallerle değil, kelimelerle yazılır» der.

Duymak, düşünmek, zengin bir hayal gücüne sahip olmak, şüphesiz, mühim bir şeydir. Sanatkâr, dünyayı başkalarından farklı gören insandır. Fakat duygularını dile getiremeyen bir kimseye de sanatkâr denilemez.

Anlatabilmenin güçlüğünü hissetmeyen yazar yoktur. Makber Mukaddimesi'nde Hâmid bundan şikâyet eder. Mai ve Siyah romanında şâir Ahmed Cemil dil ile duygu arasındaki uçurumu çok güzel be-

lirtir. Orhan Veli, o güzel «Anlatamıyorum» şiirinde aynı dertten şikâyetçidir. Tanpınar, yazılarında ısrarla dil üzerinde durur.

Duyulara, duygulara, hayallere en uygun kelimeleri nasıl bulmalı? Yazılan ve konuşulan dilde aşağı yukarı aynı mânâya gelen beş altı kelime ve tabir vardır. Yazar bunlardan birisini seçer. Sanat bu seçimle başlar.

Dil deyince daima şunu hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Dil, insanın ve hayatın en canlı parçasıdır. Kelime ile hayat arasında çok ince damar ve sinir ağları ile örülü münasebetler vardır. Küçük ses organizmalarından ibaret olan dili, hayat kadar mühim yapan da budur. Yerinde kullanılmayan bir kelime ebedî olacak bir mısraı topal veya sakat yapar. Bundan dolayı gerçek sanatkâr kullandığı her kelime üzerinde titrer. Yahya Kemal bazı şiirlerini 20-30 yılda bitirebilmiştir. Fakat Türk edebiyatında onun kadar büyük bir şair de yetişmemiştir. Türk dili var oldukça onun şiirleri de yaşayacaktır.

Dil üzerinde düşünmeyiş, dil ile edebiyat, dil ile hayat arasındaki derin münasebet hakkında sağlam bir görüşe sahip olmayış bize çok pahalıya mal olmuştur. Arapça ve Farsça ile Türkçe arasındaki farkı hesaba katmayan Divan şairleri, bu gafletlerinin cezasını unutulmakla, yani ölümle ödemişlerdir. Dil, sıkı sıkıya millî varlığa, hayata ve cemiyete bağlıdır. Bu basit hakikati Türk edebiyatçıları çok geç, yirminci yüzyılın başında öğrenmişlerdir. Tevfik Fikret gibi halkı uyandırmak isteyen büyük şairlerin bile bu basit hakikati bilmeyişleri hayret vericidir. Bugün hâlâ dil ile hayat, dil ile millet ve sanat arasındaki münasebeti bilmeyen yazarların var oluşu, bu münasebeti anlamanın inanılmaz derecede güç olduğunu gösteriyor.

Genç Türk yazarlarının sadece bu hakikati öğrenmeleri için, biz edebiyat tedkikçileri gibi, o hüzün verici şiir, hikâye, piyes ve roman mezarlıklarından geçmelerini isterdim.

Dil ile edebiyat arasındaki münasebet tek bir şekilden ibaret değildir. Bunu «damar ve sinir ağı» benzetmesi ile yukarıda da belirtmeğe çalıştım. Dilde onbinlerce kelime, tabir ve ifade şekli vardır. Bunlardan her birinin huyu ve suyu farklıdır. Hiç bir dilci bunları bir yazara öğretemez. Yazar onları bizzat yaşayarak ve deneyerek öğrenir. Edebiyatla «şahsî üslûp» denilen şey bu tecrübenin bir neticesidir. Seçtiği kelime, yaptığı cümle bir edebiyatçıyı yaşatır veya öldürür. Bunun belirli bir kaidesi yoksa da çeşitli örneklerin ortaya koyduğu bazı gerçekler vardır. Meselâ dilde ve edebiyatta «ses», «mânâ» kadar önemlidir. «Mânâ» denilen esrarlılığı fizikî bir hâdise olan «ses» taşır. Ağaç, yıldız, su, gökyüzü, ateş, güneş ilh... kelimeleri birer ses gurubudurlar. Harfler onların işaretleridir. Seslerin kendilerine göre kanunları vardır. Fonetik ilimleri dillerin ses fenomenlerini inceler. Şairler hiç şüphesiz dil âlimi değillerdir. Dil âlimlerinin şair olmadıkları gibi. Fakat şair, kelimelerin sesini içgüdüsü ile hisseder. Şiirde «söyleyiş» veya «söyleniş» denilen şey, «ses yapısı» ile yakından ilgilidir. Büyük şairlerden çoğu dilin ses imkânlarını şuurlu olarak kullanmışlardır. Yunus'da, Fuzuli'de, Bâki'de, Nef'i'de, Nedim'de, Fikret'te, Cenab'da, Yahya Kemal'de, modernlerden Dağlarca ve Necatigil'de, dikkat

edenlerin kolayca fark edebilecekleri bir «ses duygusu» vardır. Mısra sonu, mısra başı veya mısra ortasına gelen çeşitli kelimelerdeki ses benzerlikleri, şiirin mânâsını destekleyen bir fon musikisi teşkil eder. Bazı şairlerde bu sesin mekanizmasını yakalamak güçtür.Fakat imkânsız değildir. Ben öyle sanıyorum ki, dikkatli bir laboratuvar araştırması, bütün güzel şiirlerin estetik bir ses yapısına dayandığını ortaya koyabilir.

İdeoloji, hayat görüşü, vatan, millet,... nesir ile de ifade olunabilen bu muhteva, şiirde kulakla ve boğazla hissedilen bir ses yapısı haline gelir. Nâzım Hikmet'i bile basit bir ideoloji şairi olmaktan kurtaran tamamiyle teknik ve estetik bir mesele olan sesi ustalıkla kullanma melekesidir.

Edebiyatın temeli dildir, diyorduk. İlâve edelim; dilin çeşitli yönleri vardır. Ses dilin en mühim iki unsurundan biridir ve ses edebiyatta - bilhassa şiirde - estetik bir rol oynar. Yahya Kemal bu hakikati bir şiirinde şu mısralarla ifade etmiştir:

Üstad elinde sertâser âhenk olur lisan
Mızraba ses verir kelimatıyle tel gibi
Elhan duyulmadıkça belâgat giran gelür
Lâf ü güzaftan mütehassıl kesel gibi

II.

Namık Kemal, bir yazısında, «edebiyatsız millet dilsiz insan kabilindendir» der. Gerçekten de edebiyatları milletlerin dili saymak doğru bir görüştür. Fertler nasıl karşılarındaki insana duygu ve düşün-

celerini dil ile anlatırlarsa, millet ve insanlık planın da edebiyatlar da aynı vazifeyi görürler. Yalnız bu düşünceye şu fikri de eklemek lâzımdır: Edebiyat, duygu ve düşünceleri günlük dilden kat kat daha kuvvetli ve daha güzel bir şekilde ifade eder. Hangi dindar, duygularını Mevlânâ ve Yunus Emre'den daha güzel ve daha tesirli bir tarzda anlatabilir? Dünyada hiç bir âşıkın duygularını Yahya Kemal kadar sanatkârâne bir şekilde anlatabileceğini sanmıyorum. Herhangi bir insanın karaladığı hayat hikâyesi ile Reşat Nuri, Halide Edib veya Ahmet Hamdi Tanpınar'ın roman ve hikâyesi bir tutulabilir mi? Fuzuli'nin, Şeyh Galib'in, Fikret'in, Haşim'in, Cahit Sıtkı'nın şiirlerinde herhangi bir kimsenin ulaşamayacağı bir ifade kudreti vardır. Namık Kemal'in fikri esas itibariyle doğru olmakla beraber, onu şöyle ifade etmek gerçeğe daha uygun düşer: Milletler kendilerini en iyi edebiyatları ile ifade ederler. Zira edebiyat, derinleştirme, işleme, geliştirme, düzen verme, iyice belirtme demektir. Duygular, düşünceler ve hayaller, kendilerinde en uygun ifade şekillerini edebî eserlerde bulurlar. Edebiyat bu mânâda en derin, en yüksek, en ince ve en kuvvetli ifade şeklidir. Edebiyat terbiyesi bundan dolayı, her insanın şahsiyetini geliştirici bir tesiri hâizdir.

Edebiyat, muhteva, şekil ve üslubu ile alelâde konuşmadan çok üstün olmakla beraber, günlük konuşmaya, yani dile sıkı sıkıya bağlıdır. Edebiyat dil ile vücuda gelen bir sanattır. Bundan dolayı denilebilir ki, bir milletin dili ne ise edebiyatı da odur. Abdülhak Hâmid, Makber mukaddemesinde şiiri tarif ederken şöyle der:

«İnsan bazı kere hatırına gelen bir hayali tanıyamaz, o kadar güzeldir. Zihninden uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bu acı ile bir feryat koparır, yahut pek karanlık bir şey söyler, yahut hiç bir şey söyleyemez de kalemini ayağının altına alıp ezer. Bunlar şiirdir.»

Hâmid burada bazı duygu, düşünce ve hayallerin anlatılmasındaki güçlüğe işaret etmiştir. Aynı şikâyet başka yazarlarda da vardır. Sözün bu kadarı doğrudur ama feryada, karanlık söze veya kalemini kırmaya şiir gözü ile bakamayız. Şair veya sanatkâr odur ki, herkesin anlatmaktan âciz kaldığı duyguları kuvvetle ifade eder. Hatiplerin rolü de bu değil midir? Büyük kütlelerin söyleyemedikleri fikirleri, hatipler dile getirirler. Fakat şairler, hikâyeciler, romancılar ve piyes yazarları, her şeyi basitleştiren, slogan veya nakarat haline getiren hatipten daha iyi, daha derin, nüanslı, zengin ve güzel bir şekilde konuşurlar. Yalnız, tekrar edelim ki, edebiyatçı ifade vasıtalarının büyük bir kısmını dilden alır. Zira dil, millet denilen ve milyonlarca insandan mürekkep olan büyük kitlenin binlerce yıl işlediği muazzam bir kültür hazinesidir. Dili, kuru dilcilerin gördükleri gibi sadece lugat ve gramer kaidelerinden ibaret zannetmemelidir. Dil, bizdeki dilcilerin üzerinde durmadıkları binlerce «ifade şekilleri» ile doludur. Dili, kültür hazinesi yapan çıplak dil kaideleri ve sözcükler değil, duygu, düşünce ve çeşitli hayat tecrübelerini anlatmak için halkın yüzyıllar boyunca icad ettiği sayısız ifade şekilleridir. Bunların sayısı ve çeşidi mücerret kelime ve gramer şekillerinden kat kat fazladır.

Tanınmış stilistik âlim Leo Spitzer «dil bir sanat eseridir» der. Gerçekten de öyledir. Fakat bunu görebilmek için dile, dilci gözü ile değil, üslupçu gözü ile bakmak lâzımdır.

Varoluş felsefesinin kurucularından olan Heidegger dile daha derin bir gözle bakar. Ona göre, «dil, insanın evidir». İnsan dil içinde yaşar. Bütün hayat tecrübesi, ister istemez dile akseder. Sabahtan akşama kadar konuşan, bütün duygu, düşünce ve hareketini dil ile ifade eden insan, dili kendi varlığına uydurur. Buna göre dil insanın varoluş şeklinin ifadesidir.

Dil, insan hayatının her anına refakat ettiği için dil ile insan arasında çok sıkı bir bağ kurulur. Bundan dolayı, dile, dildeki «ifade şekilleri»ne bakınca bir milletin çağlar boyunca yaşadığı bütün duygu, düşünce ve hayallerinin akislerini buluruz. Bu mânâda dil, bir milletin hayatının aynasıdır ve Gökalp'in çok iyi gördüğü gibi «millî kültür»ün temelidir.

Modern dilciler, daha doğrusu üslup âlimleri dilde, münferit bir kelimenin bulunmadığını söylerler. Konuşulan veya yazılan dil, cümlelerden ibarettir ve cümleler birbirlerini takip ederler. Bundan dolayı, bir kelimeyi tek başına ele almak ve onu içinde bulunduğu çevreden «context» ten ayrı mütalâa etmek dilin mahiyetine aykırı sun'i bir davranış tarzıdır. Her kelime içinde bulunduğu metne göre mânâ kazanır.

Hikâyelerinde günlük konuşma dilini en iyi şekilde kullanan Memduh Şevket Esendal'ın bir hikâyesinden aldığım aşağıdaki cümlelerde kelime'erin tek tek mânâları ile metindeki mânâları arasındaki farkı görmek mümkündür.

«Efendim tütün tabakasını ortada unutmağa gelmiyor. İnsafsız herif, tütünün ne kadar saçak yeri varsa içti, tozları bana kaldı. Çok otlakçı gördüm ama böylesine hiç rastgelmedim.»

«Efendim» sözü ve onun taşıdığı çeşitli mânâlar, büyük bir lugat sayılan Şemseddin Sami'de yoktur. Dil Kurumu'nun çıkardığı Türkçe sözlükte ona dört mânâ verilmiştir. Bu bir zenginliktir. «Efendim» sözü kullanıldığı yere göre ayrı bir mânâ taşır, hattâ ayrı bir ses ile söylenilir.. Memduh Şevket'in cümlesinde Dil Kurumu lugatinde belirtilmeyen bir mânâ, bir şikâyet ve tenkit edası vardır. Ona bu edayı veren metindir. Tabaka kelimesi Şemseddin Sami'ye göre Fransızca «tabac» kelimesinden, Dil Kurumu sözlüğüne göre Haiti yerlilerinin dilinden gelir. Tütün veya sigara kutusu mânâsına. Dil Kurumu «cepte taşınan» diye ilâve etmiş. Metinde sarılı cigara değil de tütün kutusu mânâsı bahis konusudur. Bu nüansı belirten de cümledeki diğer kelimelerdir. Orta kelimesine Dil Kurumu lugatinde beş mânâ verilmiştir. Burada ikinci mânâ kastolunmuştur. «Unutmağa gelmiyor» cümlesi bir bütün olarak kullanılır. Onu ne Şemseddin Sami'de ne de Türkçe Sözlük'te bulabildim. Konuşma dilinde ve edebî eserlerde böyle lugata girmedik nice deyimler ve ifade şekilleri vardır. «İnsafsız herif», «tütünün saçak yeri» tâbirleri, sözleri de tek kelimeden ayrı bir mânâ ifade ederler. O sevimli «ortakçı» sözü Şemseddin Sami'de yoktur. Dil Kurumu almış, argo demiş ve geniş bir mânâ vermiş. «Çok otlakçı gördüm ama söylesine hiç rastlamadım» cümlesinde kelimelerin tek tek mânâlarını aşan bir feryat, tenkit, küçümseme, yerme havası vardır. «Çok gördüm

ama böylesine hiç rastlamadım» cümlesi konuşma dilinde bir bütün olarak kalıp halinde kullanılır. Daha ziyade münferit kelime ve tertip ve deyimleri alan lugat kitapları, günlük dilde çok çeşitli duyguları ifade eden «kalıplaşmış cümle şekilleri»ni almazlar. Halbuki biz tek tek kelimelerle değil, çok defa kalıplaşmış cümle şekilleriyle konuşuruz. Ve bu kalıplaşmış cümle şekilleriyle toplumun hükûmetlerin, davranış tarzlarını benimseriz. Konuşulan dildeki bu nevi «basma kalıp ifadeler» bizde ortak bir dünya görüşü, kıymetler sistemi, duyuş ve düşünüş tarzı yaratır.

Bazı edebiyatçılar dildeki bu «basmakalıp ifadeler» ile eserlerini vücuda getirirler, bazıları da «yeni ifade şekilleri» yaratırlar. Bu sonuncuların yarattığı «yeni ifade şekilleri»nden bir çoğu, esas metinlerinden koparak, ortak dilin durmadan akan ve zenginleşen sularına karışır. Ortak dil, halk edebiyatı gibi «anonim»dir. Ondaki güzel ifade şekillerini, belli bir yerde ve zamanla mutlaka, biri, icat etmiştir. Fakat halk, «üzümünü ye, bağını sorma» atasözünün, kamulaştırma prensibine uyarak, işine elveren ferdî yaratılışları, sahibinin iznini almadan kendine mal etmekten çekinmemiştir. Konuşma dili milletin ortak malıdır. Hepimiz onunla besleniyor, onunla duyuyor, düşünüyor ve yaşıyoruz. Edebiyatçı bu ortak mala her gün yeni bir şeyler katar ve onu zenginleştirir. Bundan dolayı «yeni ifadeler» yaratan edebiyatçılara karşı saygı duymalıyız.

(Hisar, nr. 136, Nisan 1975)

DİLDE AŞIRILIK VE İTİDALE DAİR

Her aşırılık, son sınırına varınca bir reaksiyon doğurur. İstibdat, anarşistleri kendi koynunda besler. Bir cemiyet çatışmalarla yıkılmaya yüz tuttu mu, millet yeni bir nizam tesis edecek diktatörü özlemeye başlar ve böyle bir diktatör mutlaka bulunur. En iyi rejim daima söylendiği gibi, bütün mahzurlarına rağmen, zıt kuvvetlerin muvazenesine dayanan demokrasidir.

Öztürkçeciliğin başlangıç noktası, daha Tanzimat'tan önce, halkın anlamadığı koyu medrese diline karşı, Edirneli Nazmi ve Tatavlalı Mahremi'lerin tek başlarına yürüttükleri «Türki-i basit» akımına kadar gider. Selçuklular devrindeki Arapça ve Farsçanın tahakkümüne karşı Karamanoğlu Mehmed Bey, Türkçeyi resmî dil ilân etmişti. Yüksek tabakanın vücuda getirdiği Divan edebiyatının altında Türk halkı kendi günlük dili ile zengin bir edebiyat yaratmıştır. Tanzimat'tan sonra varlıkları icabı, geniş kütleye hitap eden gazete ve tiyatro sayesinde yazı dili, gittikçe sadeleşmiş ve milyonların anladığı bir vasıta haline gelmiştir. Bugün Osmanlıca Edebiyat Fakültelerinde öğrencilere zorla öğretilebilen ölü bir dilden farksızdır.

Cumhuriyet devrindeki öztürkçecilik ihtisas adamlarının dışında artık kimsenin anlamadığı Osmanlıcaya değil, yaşayan dile karşı bir harekettir. Canlı bir varlık haksız hücumlarla delik deşik ediliyor. Ona karşı yükselen feryatların sebebi bu.

Bin yıl İslâm medeniyeti içinde yaşamamız dolayısiyla Türkçeye Arapça ve Farsçadan binlerce kelime girmiş ve dilin bünyesine tabii bir unsur olarak karışmıştır. Bir dil tarihçisi gözüyle ve hususi bir dikkatle bakmadan kimse onların yabancı olduklarını hissetmez. Bu demektir ki onlar Türkçenin malı olmuşlardır. Öztürkçecilik iddiasında bulunmayan basit bir vatandaşa kullandığı kelimelerden hangilerinin Arapça veya Farsça olduğunu sorunuz, doğru cevap veremez. Milli edebiyat akımından sonra bizim en kıymetli eserlerimiz Türk halkının rahatça anladığı günlük, tabii dil ile yazılmıştır. Aşırı öztürkçecilik lüzumsuz ayırımları ile onları da delik deşik edecektir. Burada yalnız dile değil, kültüre karşı da bir kasıt vardır. Bir Halide Edib'in, bir Reşat Nuri'nin, bir Ahmed Hamdi Tanpınar'ın bir Sait Faik'in öztürkçecilerin ellerinde alacağı şekli düşünün. Onların güzelim eserleri uydurma kelimelerle kalbura dönecektir.

Böyle şey olmaz. Dil ve kültür bir milletin canıdır. «Öz» ve «Türkçe» kelimelerinin parıltılarına kapılarak bu hareketin abeslik, kültür ve milli varlığa karşı oluşunu görmeyenler gerçekten gaflet ve dalalet içindedirler. Bizi birleştiren dili ve edebiyatı yok ettik mi ne hale geliriz, bir düşünün! Ezeli düşmanımız olan Ruslar bunu dört gözle bekliyorlar. Komünist ihtilâlinden önce Asya Türkleri ile Anadolu Türkleri arasında müşterek bir yazı diline doğru gidiliyor-

du. Komünist Rusya muhtelif Türk şiveleri arasındaki küçük farkları kabartarak Özbekçe, Kazakça, Kırgızca, Azeri diye dil ilmine aykırı beş on dil icat etti. Maksadı Türkler arasındaki birliği parçalamaktı. Şimdi biz Türkiye'de millî dili, öztürkçe, Arapça, Farsça, Osmanlıca diye ayırmaya çalışıyoruz. Dil birliği ile millî birlik arasındaki münasebeti düşünürsek bu yolun nereye varacağını kolayca kestirebiliriz.

Kültürlü bir insan, milletinin yarattığı eski eserleri de okur ve onlardan sevdiklerini bugüne aktarır. Yahya Kemal Divan edebiyatına dayanarak çok güzel şiirler yazmıştır. Tanpınar'ın eserlerine «eski» bir doku unsuru olarak daima karışır. Bu demektir ki Osmanlıca, bir bütün olarak değil, herkesin zevk ve mizacına göre, bugünkü dile daima girecektir ve bunda bence hiç bir mahzur yoktur. Bin yıllık medeniyetimizi bir çöp yığını gibi şehrin dışına atamayız. Onun kendine has bir şaşaası vardır. Zengin bir medeniyettir Osmanlı medeniyeti. Bütün dünya yazarlarının baş vurdukları «eskiye dönüş»ü, eskide kalma ve katılaşma demek olan muhafazakârlıkla karıştırmamak lâzımdır.

Aşırı muhafazakârlık elbette iyi bir şey değildir. Zaten hayat buna pek de müsaade etmez. Eskiden hiç bir fedakârlıkta bulunmak istemiyenler, batan bir gemi gibi yavaş yavaş gözden kaybolmuşlardır. Bugün Türkiye'de ciddî olarak koyu Osmanlıca yazan bir tek yazar tanımıyorum. Hayat onların neslini tüketmiş, «müstehase» haline getirmiştir.

Dile yerleşmiş bütün yabancı kelimeleri tasfiye etme demek olan aşırı öztürkçeciliğin aleyhinde olmakla beraber, bir ihtiyaca tekabül eden, Türkçenin

kaidelerine uygun ve halk tarafından benimsenmiş yeni kelimelerin düşmanı değilim. Batılı eserleri çevirirken, dilimizde karşılığı bulunmayan binlerce kelime ile karşılaşıyoruz. Bunları olduğu gibi alırsak, Türkçe yeniden Osmanlıcaya döner. Elden geldiği kadar onlara yeni karşılıklar bulunmasında mahzur görmüyorum. Öztürkçeciler eğer makul bir şekilde bu yolu tutsalardı benim gibi pek çok kimse onları desteklerdi. Çünkü burada kimsenin itiraz edemiyeceği bir sebep ve zaruret vardır. Şunu itiraf edelim ki aşırı öztürkçecilik, zararlı tarafları yanında, ilim dışı çabaları ile de olsa, Türkçeye, bundan sonra yaşayacak bir çok yeni kelime kazandırmıştır. Bunlar muhafazakâr görünenlerin bile diline girmiş ve yerleşmiştir. Onlara bir öztürkçeci taassubu ile karşı konulmasını doğru bulmuyorum. Dilde normalin başlıca alâmeti yadırganmamaktır. Bize çiğ, yabancı ve acaip gelmeyen her kelimeyi benimsemekte bence hiç bir mahzur yoktur.

Öztürkçeciler derler ki, her kelimeye zamanla, tekrar ede ede alışılır. Bu düşünce belki doğrudur. Fakat bir kelimenin yadırganmaması, dile yerleşmesi için uzun bir zaman ister. Millete mal olma meselesi tekrarın dışında daha başka âmillere de bağlıdır: Kelimenin hakiki bir ihtiyaca tekabül etmesi ve dilin âhengine uyması, yeni bir kelimeyi kolayca benimsetir. Öztürkçecilik hareketi başladığından beri piyasaya sürülen binlerce kelimeden hangilerinin nerede, neden tutunduğu hakkında ciddî ve ilmî bir araştırma yapılmış olsaydı belki bazı prensipleri keşfeder, çatışmaları yatıştıran bir yol bulabilirdik.

(Hisar, Kasım 1967)

DİL ANARŞİSİ, SEBEP VE ÇARELERİ

Anarşi kelimesi esas itibariyle politik bir tabirdir. Meydan-Larousse onu şöyle tarif ediyor: «Anarşizm (fr. anarchisme) tarihi şartlar ne olursa olsun, devletin ortadan kaldırılmasını savunan ideoloji, doktrin.»

Daha sonra şöyle devam ediyor: «Anarşizm, mutlak hürriyet ve yerleşmiş iktidarın sistemli bir şekilde red edilmesi doktrinidir.»

Anarşizmin politik sahada çeşitli görünüşleri vardır. Bunlar arasında bazı farklar varsa da, esas itibariyle hepsi yukardaki tarife uyarlar: 1. Devletin ortadan kaldırılması, 2. Mutlak hürriyet, 3. Yerleşmiş iktidarın sistemli bir şekilde reddi.

Acaba politik sahaya ait olan bu fikirler dil sahasına tatbik edilebilir mi? Ve bu doğru olur mu?

Anarşinin yukarıki tarifleri büyük bir nisbetle Türkçede sık sık kullanılan «devrim» kelimesine uyar. Zira «devirmek» fiilinden gelen «devrim»den maksat da mevcut düzeni sistemli olarak ve zorla değiştirmek demektir.

Devrim kelimesi Meydan Larousse'da şöyle tarif olunuyor: «Devrim (devirmek'ten devir-im) Köklü ted-

birlerle kısa bir sürede meydana gelen önemli değişiklik, büyük yenilik.» Başka bir mânâsı: «Ayaklanma sonucu iktidarı ele geçiren kimselerin zor kullanarak toplumda ani ve derin siyasi, iktisadi ve sosyal değişiklikler yapması sonucu ortaya çıkan tarihi olayların tümü, ihtilâl.»

Bizde «anarşi» kelimesi umumiyetle kötü, menfi bir mânâ taşıdığı halde «devrim» kelimesi iyi, müsbet bir mânâ taşır. Meselâ dilde «anarşi» den bahsetmek, kötü bir durumu ifade ettiği halde, «dil devrimi» kendisinden heyecanla bahsedilen, övünülen bir harekettir. Bunun sebebi, «devrim» in her ne olursa olsun devleti yıkma maksadı gütmemesidir. Devrim «ferdiyetçi» de değildir. Devrim eski nizamını değiştirerek, iyi olduğuna inanılan yeni bir nizam kurar. Atatürk bir devrimcidir ama, şimdiye kadar kimse onun anarşist olduğunu ileri sürmemiştir. Atatürk bir «yıkıcı» değil bir «kurucu» dur. Atatürk devrimlerinin gayesi, eski, bozuk, işe yaramaz hale gelmiş müesseseleri ortadan kaldırarak, yerine daha güzel, yeni ve işe yarayanı koymaktır. Kendisinden rahatlıkla, övünülerek bahsedilen «dil devrimi»nin gayesi de, öteki devrimler gibi, «eski, bozuk, işe yaramaz» olanı değiştirerek, yerine «yeni, güzel ve elverişli» olanı koymaktır.

Öyleyse neden bir «dil anarşisi»nden bahsediliyor?

İtiraf edelim ki, «dil anarşisi» deyimi biraz hissî, maksatlı, hakikati tahrif edici bir mânâ taşır. Zira, mutlak surette yıkıcı maksat taşıyanlar dışında, dil devrimine katılanların hareketlerini anarşizm keli-

mesiyle tavsif edemeyiz. Bu haksızlık ve insafsızlık olur.

Fakat ortada bir de gerçekten «dil anarşisi» adı verilebilecek bir durum vardır. Onu nasıl izah etmeli ve onun içinden nasıl çıkmalı?

Her şeyden önce bu sözle neyin kast edildiğini açıklamak lazımdır. Onu «kargaşalık», «uyuşmazlık», «anlaşmazlık» diye tavsif etmek daha doğru olur.

Herkesin bildiği vakıa şudur: Belli bir tarihten sonra Türk aydınları, yüksek tabakanın yazı dili olarak kullandığı «Osmanlıca»yı beğenmiyorlar, onun yerine halkın günlük hayatta kullandığı «sadece Türkçe»yi yazı dili haline getiriyorlar. Bu hareket devletin veya bir zümrenin baskısı olmadan Tanzimat'tan çok önce başlıyor, bugüne kadar geliyor. Pek çok insanın gönüllü olarak katıldığı bu geniş, derin ve sürekli «dil değişimi»ni ne anarşi, ne de devrim kelimesiyle tavsif edebiliriz. Türkiye'de son yüzyılda vukua gelen ve memleketimizin çehresini, hattâ sosyal bünyesini değiştiren hareketlerin çoğu da böyle olmuştur. Yüksek tabakanın kullandığı «Osmanlıca» yerine «halk dili»nin geçmesi sosyologların henüz ilmî olarak incelemedikleri diğer sosyal değişmelerle yakından ilgilidir. Türkiye'nin dil sahasında olduğu gibi diğer sahalarda da değişmesinin başlıca sebebi, Osmanlı devletinin tekmil müesseseleriyle bir bütün olarak yıkılmaya yüz tutmasıdır.

Osmanlı Devleti, ordu, medrese, tekke, çarşı ve hayatın her sahasını içine alan sürekli bir nizama dayanıyordu. Onun bu nizamı kurarken yarattığı bir «kültür ve medeniyet dili» vardı ki, Osmanlıca denilen «yazı dili» bunun ifadesidir. Selçuklular Arapçayı

resmi dil olarak kullanıyorlar, edebî eserleri ise daha ziyade Farsça yazıyorlardı. Bunların dışında okuma-yazma bilmeyen geniş halk kitlesi, günlük hayatında Türkçeyi kullanıyordu. Türk halkının yüzyılların ötesinden gelen ve Anadolu'da da devam eden çok zengin bir «sözlü edebiyat»ı vardı. Osmanlılar devrinde bu iki dil ve edebiyat, yüzyıllar boyunca paralel nehirler gibi devam etti. Bu esnada iki nehrin suları arasında karışmalar oldu. Bu karışımı Divan edebiyatında olduğu gibi Halk edebiyatında da görmek mümkündür.

Tanzimat'tan sonra yetişen aydınlar, kuvvetli Osmanlı bürokrasisine karşı baş kaldırırken, sırtlarını halka dayamak istediler. Matbuat ve edebiyat onlar için büyük bir kuvvet oldu. Gazete ve tiyatro, mahiyetleri icabı halka hitap ediyordu. Tanzimat aydınları, Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Ahmed Midhat eski yazı dilini çok iyi bildikleri halde, sırf halka tesir etmek maksadıyla günlük dili kullandılar. Bu «halkçılık akımı» o devirden bugüne kadar sürdü. Yeni aydın sınıfı, Osmanlı Devleti'nin bütün eski müesseselerini değiştirirken, büyük nisbette halk diline dayanan «yeni bir yazı dili» yarattı.

Bugünkü yazı dili, son yüzelli yılda çağdaş Türkiye'yi yaratan nesillerin eseridir. Onu bir müesseseye, bir şahsa, hattâ bir nesle mal etmek gerçeğe uymaz. Onu eski yazı dili ile karşılaştırırsak, halk dilinden gelme veya yeniden icat edilme onbinlerce kelime ve deyim buluruz. Osmanlıca ve halk dili gibi bu çağdaş yazı dili de henüz teferruatlı olarak, ilmî bir şekilde incelenmemiştir. Halbuki onların vesikaları ortadadır.

Çağdaş yazı dili, yüzelli yıldan beri devam eden kültür ve medeniyet değişmesinin tabiî neticesidir ve onun aynasıdır. Yavaş yavaş, adeta kendiliğinden olan ve yüzlerce insanın ortaklığı ile meydana gelen bu hareket «köklü ve başarılı» olmuştur. Bugün Yahya Kemal'in yaptığı gibi «Osmanlıca» ancak sanat maksadıyla kullanılan nadir insanların anladığı ve zevkine vardığı bir «tarihî çağrışım vasıtası» dır. Kimse hayatın tâ kendisi demek olan bu akımı geri çeviremez. Osmanlı Devleti nasıl bütün müesseseleriyle tarihe karışmışsa, onun bir parçası olan Osmanlıca da tarihe karışmıştır. Bugün yapılan savaş, bazılarının kasıtlı olarak göstermek istedikleri gibi, Osmanlıca ile Türkçe arasında değil, yazı dili haline gelen günlük konuşma diliyle çok az sayıda aydının kullandığı «uydurma Türkçe» arasındadır. Bugün hemen hemen hiç bir Türk yazarı, değil Nef'i'nin, Namık Kemal veya Tevfik Fikret'in dilini bile kullanmıyor. Anlaşmak istiyorsak, gerçekleri tahrif etmeden konuşalım.

«Öztürkçecilik» veya «arı türkçecilik» akımı «öz» ve «arı» kelimelerinden de anlaşılacağı üzere, bugünkü dilde yaşayan «yabancı menşeli» kelimeleri çıkarmak isteyen bir harekettir. Onu yukarda tasvir edilmeye çalışılan «sadeleşme» «yazı dilini konuşma diline yaklaştırma» hareketinden ayıran mühim farklar vardır. Bu farkları şöyle sıralayabiliriz:

1. Sadeleştirme akımı, konuşma diline girmiş ve yerleşmiş, herkesin bildiği ve anladığı «yabancı menşeli kelimeler»in aleyhinde değildir. Onun bu konuda tuttuğu yolu Ziya Gökalp şöyle özetlemiştir: «Türkçeleşmiş Türkçedir.»

Bin yıl ortak İslâm medeniyeti içinde yaşamış, kültür ve medeniyetine onu esas almış, onun müdafaasını yapmış bir milletin dilinde, bu kültür ve medeniyet sahasından gelme «yabancı» kelime bulunmaması imkansızdır. Eski yüksek yazı dili, Osmanlıca gibi, halk diline giren «yabancı kelimeleri»in arkasında da ekonomik, politik, kültürel sebepler vardır. Medeniyet ile dili birbirinden ayırmaya imkân yoktur. Tarih, kültür, medeniyet, halk diye bir şey tanımak istemeyen öztürkçecilik» hareketi, bundan dolayı ilme aykırı bir harekettir.

2. «Öztürkçe» diye öne sürülen kelimelerin çoğu belli şahıslar tarafından «uydurulmuş» kelimelerdir. Onlar halis Türkçe kelimeler gibi daha önce var olan, fakat çeşitli sebeplerle kullanılmayan kelimelerden farklıdır. Onları icat edilmeden önce hiç kimse kullanmamıştır. Bütün gayretlere rağmen onları bugün kullananların sayısı da azdır. Bu sayı yarın artabilir. Ne zaman «uydurma kelimeler» herkes tarafından sevilir ve kullanılırsa, bunlar o zaman, «halka mal olmuş olur». «Uydurma» kelimelerden bazıları «geniş kitleye mal olmuş» «yadırganmaz» hale gelmiştir. Bunların yayılma ve tutunmasının sebepleri vardır. Buna bakarak bütün «uydurma» kelimelerin kabul edileceğini sanmak yanlıştır.

3. Öztürkçe kelimelerin kullanılması için tek parti devrinde devlet tarafından bazı zorlamalar olmuştur. Daha sonra Millî Eğitim Bakanlığı bunları okul kitaplarında kullanmak suretiyle yetişen nesillere zorla benimsetme yolunu tutmuştur.

4. Öztürkçeciliği bir nevi taassup haline getiren öğretmenler, sadece bakanlığın kabul ettiklerini değil,

kendi uydurduklarını da öğrencilerini, sınıfta bırakmak tehdidiyle, kullanmaya mecbur etmişlerdir.

Burada kendiliğinden, gönüllü olarak yapılan «sadeleşme» hareketinden farklı bir durum ve tutum vardır. Dil Kurumunun «yabancı» kelimeler yerine «öztürkçe» yeni kelimeler türeterek «teklifler»de bulunması ayrı bir şey, Millî Eğitim Bakanlığı ile öğretmenlerin, ellerinde red selahiyeti olmayan öğrencilere onları «zorla kabul ettirme»si ayrı bir şeydir. Eskilerin «teklif şart, cebir câiz değil» diye bir sözü vardır ve çok insanî bir mânâ taşır. Uydurma kelimeleri Türk çocuklarına «empoze» eden Dil Kurumu değil Millî Eğitim Bakanlığı ile maksatları millî birliği yıkmak olan «anarşist öğretmenler» dir.

Bence, resmî bir müessese olmayan ve cebir kullanmayan Dil Kurumunu tenkit etmek doğru olsa bile, suçlamak yerinde bir hareket değildir. Eserlerinde canının istediği eski, yeni, uydurma, yabancı kelimeleri kullanan bir yazarı da tenkit edebiliriz ama suçlayamayız.

Yeni duyguları, düşünceleri, eşyaları, modaları anlatmak için, yeni sözler icat etmeye herkesin hakkı vardır. Bunlar piyasaya sürülür, beğenilirse tutar, beğenilmezse tutmaz. Bunlara karşı vatandaşın red etme, tenkit etme, hattâ alay etme hakkı da vardır. Anormal olan ve kültür için tehlike teşkil eden şey henüz «halk arasında tartışılarak kendilerini serbest bir şekilde kabul ettirmemiş yeni kelimeler»in Devlet tarafından genç nesillere «zorla» kabul ettirilmeye kalkılmasıdır.

Millî Eğitim Bakanlığının ilmî bir ihtiyaca uyarak yeni kelimeleri genç nesillere zorla kabul ettirmeye hakkı var mıdır?

Bir dereceye kadar vardır. Yalnız, ilmî ve demokratik esaslara uymak şartıyla.

Millî Eğitim Bakanlığı en mühim Devlet müesseselerinden biridir. Bütün Türk çocuklarının eğitim ve öğretim vazifesi ona verilmiştir. O lüzumlu görürse, elbette müfredat gibi, terimleri de değiştirir. Fakat, onun bu hususta bir karar alması için kendisi kadar meşru, ilmî salahiyeti haiz bir kurula danışması lazımdır, sanıyorum. Bir Millî Eğitim Bakanı veya bir öğretmen kendi keyfine, aklına ve zevkine göre dil veya kültüre tasarrufta bulunmamak gerekir. İşte bu devletin verdiği selahiyeti kötüye kullanmak olur.

Türkiye'de dil konusunda anormal olan durum kanaatime göre budur. Dil konusunda karşılaşılan meseleler demokratik ve ilmî yoldan halledilecek yerde, zorbalık veya başıboşluk yollarından gidilmesidir.

Bugün Türkiye'nin karşılaştığı dil meselesi, «günlük dile girmiş yabancı kelimelerin tasfiyesi» meselesi değil, ilkokuldan üniversiteye kadar, ortak bir ilim dili yaratılması meselesidir. «Ortak yazı dili» meselesi bence halledilmiş bir meseledir. Bugün «konuşma dili»ni kullanan yazarların eserlerini çok geniş bir kitle anlamaktadır. Burada tutulacak en doğru yol, Ziya Gökalp'in «Türkçeleşmiş Türkçedir» prensibidir. Bugün milyonların bildiği ve anladığı «millet, devlet, din, hürriyet, vatan, mesela, defter, kitap ilh» gibi kelimeleri değiştirmeye kalkmakla bir şey kazanmaz, tersine kaybederiz.

Bu yolda yapılacak değişiklikler, hiç olmazsa, «serbest teklifler» şeklinde olmalı, yeni kelimenin «pişmesi» için beklenmelidir. Yaygın hale gelen öztürkçe kelimelerden bir çoğunu kimse zorlamadan hepi-

miz kabul ediyor ve kullanıyoruz. Tabii olan bu «değişme» ve «yenileşme» hareketi devam edecektir.

Okulda yetişen nesillere hangi kelime ve terimlerin kullanılması gerektiği meselesi ise, Devlet tarafından kurulmuş bir müessese tarafından tayin edilmeli ve ilk okuldan üniversitelere kadar bütün kitaplarda ortak olarak kullanılmalıdır. Fakat böyle bir müessese ancak ilmî selâhiyeti haiz ise ve Millet Meclisinin tasvibinden geçerse, «resmî» bir mahiyet taşıyabilir ve devletçe «meşru» sayılır.

(1975)

DİL ÖĞRENİLİR VE ÖĞRETİLİR

İstenilirse öztürkçe veya esperanto gibi tamamiyle uydurma bir dil de çocuklara evde, okulda veya özel bir çevrede öğretilebilir. Yalnız böyle bir dilin işe yaraması için en az iki kişinin aynı ses ve yazı işaretlerine aynı mânâyı vermesi gerekir. Dil bir konuşma ve anlaşma vasıtasıdır. İki kişinin anladığı dil iki kişilik bir dildir. Bir kelime ne kadar çok sayıda insan tarafından bilinirse, anlaşma sahası da o kadar geniş olur. Bugün Türkiye'de «ulus», «örneğin», «saptamak» gibi öztürkçe kelimeleri kullanan beş on kişi vardır. Fakat «millet», «meselâ», «tesbit etmek» kelimelerini bilenlerin sayısı beş on milyondan fazladır. Öztürkçeciler zamanla bütün Türk halkının bu yeni kelimeleri öğrenebileceklerini umuyorlar, Lenin, Stalin veya Mao gibi diktatörler «uydurma bir dili halka zorla öğretmeğe kalksalardı» belki de başarı kazanırlardı. Millet razı olursa okullarda çocuklara zorla öztürkçe öğretilebilir. Bazı öğretmenler millete aldırmadan bu işi kendiliklerinden yapıyorlar. Sınıfta kalmak istemeyen öğrenci, hocasının dediğini istemeyerek de olsa yapar.

Bugünkü karışık Türkçenin yerine öztürkçe geç-

se, ve kırk milyon Türk yarından itibaren öztürkçe kullansa Türk milleti bundan ne kazanacaktır? Bence pek az şey. Dilden bütün yabancı kelimeleri kovmak belki de birçok kimseyi sevindirecek, onlara milli bir gurur verecektir. Fakat buna karşılık Türk milleti, öztürkçeden önce yazılmış bütün eserleri okumaz ve anlamaz hale gelecektir. Böylece öztürkçeye geçiş Türk milletine bütün kültürünü unutturmuş olacaktır.

Arasıra kendi kendime acaba bugüne kadar öztürkçecilerin istedikleri bu mudur diye soruyorum.

Çocuklarımıza Osmanlıcayı öğretmediğimiz için onlar, Cumhuriyet'ten hattâ 1928 yılından önceki bin yıllık kültür ve edebiyatı bilmiyorlar. Bu cehalet onlara ne gibi bir üstünlük sağlıyor bilmiyorum. Fakat öztürkçe bir millî dil olarak kabul olunursa, öztürkçe şampiyonu Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın eski şiirlerini bile anlayamayacaklar. Halide Edib, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sait Faik, Sabahattin Ali ve eserlerini öztürkçeden önce yazmak bedbahtlığına uğramış yüzlerce yazarın eseri anlaşılmaz ve okunmaz hale gelecek.

Ben şahsen böyle bir düşünceyi kültür kavramına aykırı buluyorum. Bir milletin kültürü tarihi boyunca meydana getirdiği eserlerden mürekkeptir. Bütün medenî milletler yetişen nesillere kendi kültür eserlerini okutmak için okullarda onlarda geçen kelimeleri de öğretirler. Yalnız Türkiye'de millî kültür eserleri bile öğretilmez ve okutulmaz. Bana bu işte bir sakatlık var gibi geliyor.

(1932)

İŞARETLERİ DEĞİŞTİRMEK

Yol işaretleri değiştirilirse, trafik ne hâle gelir? Karmakarışık olur, arabalar birbirine girer ve yüzlerce insan ölür. Telefonda yanlış bir rakam çevirseniz, karşınıza bir başkası çıkar. Karmaşık bir işaret-sistemi olan dil de öyle. Bu millet, Tanzimat'tan sonra «hürriyet» kelimesine mukaddes bir mânâ vermiştir. Onu halkın kafasına yerleştirmek için yüzlerce şiir, makale, hikâye, hatta piyes yazılmıştır. Bu kelime telâffuz edilince herkesin kafasında ona bağlı fikirler, eserler, kahramanların hayali uyanmıştır.

Fakat Türkiye'de demokrasi başlarken biri çıkmış, bu zengin çağrışımlı kelimenin yerine uydurma «öztürklük» kelimesini icad etmiştir Nasılsa, okul kitaplarında «hürriyet» kelimesi «özgürlük» ile değiştirilmiş, böylece yüz yıllık bir geleneği olan bir kavramın muhtevası boşaltılmış çıplak, zıpçıktı, kendisinden başka sadece densizleri hatırlatan bir teneke-kelime madalya diye yakalara asılmıştır.

Cumhuriyet devrinde belli bir tarihten sonra yetişen nesilleri eski kültürden uzaklaştırmayı gaye edinen insanlar, milyonlarca insanın bildiği kelimeleri

değiştirmeye kalkmışlardır. Türkçe'de karşılığı bulunmayan kelimelere Türkçe karşılık bulmak faydalı, müspet bir iştir. Fakat düşünce trafiğini düzenleyen kelimelerin hoyratça değiştirilmesi Türkiye'de nesillerin kafasını karıştırmış, kültür akışına sekte vurmuş, kavram kargaşalığı doğurmuştur.

Bu oyunu oynayanların büyük bir kısmı, Türk milliyetçiliğine düşman olan şahıslardır. Başlangıçta halka inmek maksadını güden dilde sadeleşme hareketini aşırıya götüren, çığırından çıkaran onlardır. Paskal «Kleopatra'nın burnu biraz eğri olsaydı dünya tarihi başka olurdu» der. İyi ile kötü, güzel ve çirkin arasında bazen kıl payı fark vardır. Aslında güzel ve iyi olan bir şey, küçük bir saptırma ile kötü, çirkin ve zararlı olabilir. «Öztürkçe» tarih ve millî kültür düşmanlarının elinde bir beyin yıkama vasıtası haline gelmiştir. Eline baltayı alan yüzlerce yıl dantela gibi işlenen Türk kültürünü yıkmış harabeye çevirmiştir.

Faciayı düşününüz: Bugünkü nesiller için Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Halide Edib, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa, Ahmed Hamdi Tanpınar, hattâ Sait Faik'in eserleri anlaşılmaz hale gelmiştir. Bir milletin kütüphanesi ancak böyle yıkılabilir. Bugünün öğrencilerine bu yazarlardan birinin eserini veriniz, mânâsını anlamadığınız kelimelerin altını çiziniz deyiniz, sayfaların simsiyah olduğunu göreceksiniz. Suç elbette gençlikte değildir, onların tarihî ve millî kültür kaynaklarına gitmesini engelleyen kötü maksatlı maarifçilerdedir.

Bununla beraber insanı teselli eden bir taraf vardır: Dil yeniden öğretilir ve kelimelerin içinde gizli

olan fikirler yeniden canlandırılır. Yazıya geçen duygular ve düşünceler ölmez. Okullarımızda eski eserlerimizin dili öğretilmeye başlayınca millî kültür kaynakları yeniden gürül gürül akmaya başlayacaktır. Ben bundan asla şüphe etmiyorum.

RESMİ DİL TÜRKÇE

Anayasa'nın 3. maddesine göre «Resmî dil Türkçedir». Çok vâzıh gibi görünen bu madde düşünülmeye muhtaçtır. Resmî» kelimesiyle burada kastedilen nedir? Devlet daireleri mi? Okullar mı? Yoksa her ikisi mi? Bugünkü dil anarşisi karşısında «Türkçe» kelimesinin muhteva ve şeklini de tâyin etmek icab eder. Resmî bir müessese olmayan Dil Kurumu'nun uydurma kelimeleri resmî müessese olan okullarda yıllardan beri zorla Türk çocuklarına öğretiliyor. Böylece devlet başka sahalarda da olduğu gibi gayrıresmî kuruluşların yıkıcı tesirleri altında kalıyor. Bu bakımdan önce «resmî» kelimesinin mânâ ve şümûlünün açıklığa kavuşturulması gerekir.

Şemseddin Sâmi «resmî» kelimesini şöyle izah ediyor: «Devlet tarafından veya devlet mânâsına olan ilân-ı resmî, tevcihât-ı resmiyye».

Dil Kurumu'nca neşredilen Türkçe sözlük ise şu mânâları veriyor: «1. Devletin olan: Resmî, memur, resmî daire. 2. Devlet usulünce olan: Resmî muamele, resmî müracaat. 3. Teklifli: O herkesle pek resmîdir.»

İki tarifte de resmî kelimesi «devlet» kavramı ile birleştiriliyor. Buna göre «resmî dil» devlet tarafın-

dan varlığı, bir müessese olarak kabul edilen dildir. Aynı tarife göre dilin nasıl olması ve kullanılması gerektiğini, Dil Kurumu gibi gayrıresmî kuruluşlar değil, devletin kanun vasıtasıyla selâhiyetli kıldığı bir müessese tâyin eder.

Türkiye'de şimdiye kadar böyle bir müessese kurulmamıştır. Türkçe kırlardaki yabani otlar gibi kendi haline terkedilmiştir. Türk dilinin başıboş kalmasında devletin kendi selâhiyetlerini kullanmayışının büyük rolü vardır. Gerçi bir bakıma bu, Türkçenin serbestçe gelişmesine imkân vermiştir diye düşünülebilir. Fakat serbestliğin de bir sınırı vardır. Eğer insanlar tarafından itina ile ekilip biçilmese, bakılmasa, korunmasa idi, bugün, dünyada ne güzel çiçekler, hattâ ne de buğday, zeytin, kavun, karpuz, kalırdı. Tabiatı insana elverişli kılan insanoğlunun irâdesi ve aklıdır. Kültür ve hars kelimelerinin lugat mânâsı, bakım, ekip biçme, çoğaltma, mükemmel hâle getirme demektir. Öztürkçe karşılığı olan «ekin» kelimesinde de aynı mânâ vardır. «Ne ekersen onu biçersin» atasözü her türlü mahsulün insan iradesine bağlı olduğunu ifade eder.

Dil de, insanoğlunun onu kullanışına bağlıdır. Harfleri gelişi güzel yazar, kelimeleri eğri büğrü söyler, cümlelerle «devrik tümce» meraklıları gibi keyfinizce oynarsanız, ortada «ortak dil» diye bir şey kalmaz. «Ortak dil» kalmayınca da «ortak» müessese ve kıymet hükümlerine dayanan devlet ve cemiyet yok olur.

Okullar devlet müesseseleridir. Yetişen nesiller, içinde yaşadıkları toplumun «resmî dili» ni, kültürünü, kıymet hükümlerini okullarda öğrenirler, okullarda

nelerin, nasıl okutulacağını ise devlet tâyin eder. Öğretmenler devlet memurlarıdır. Maaşlarını devletten alırlar. Buna göre devletin kanunlarına uymak zorundadırlar.

Türkiye'de başka sahalarda olduğu gibi dil sahasında da görülen anarşinin sebebi, devletin kendi çıkardığı kanunları uygulamamasıdır. Hür fertlerden ibaret olan topluma devlet çeki düzen verir. Bu asla vatandaşların hürriyetini yok etme mânâsına gelmez. Düzen verme ile yok etme veya baskı ayrı şeylerdir.

Devlet, vatandaşların ferdî hayatlarındaki düşünce, davranış veya konuşmalarına karışmaz. Buna imkân da yoktur. Fakat kendi kurduğu müesseselerde kendi kanunlarını uygulamazsa vazifesini yapmamış olur. Anayasa'da «resmî dil Türkçedir» denildiğine göre devlet, kendi tarafından kurulmuş olan müesseselerde, kendi tarafından muhtevası ve şekli tâyin edilen dili uygulama selâhiyetini hâizdir. Anayasa'da «resmî dil Türkçe'dir» denildiği halde, Türkiye'de öğretim dili Türkçe olmayan okullar ve üniversiteler vardır. Bu durum Anayasa'nın lafzına ve ruhuna aykırı değil midir?

Türkiye'de devlet otoritesi, her sahada gevşemiştir, ona bir çeki düzen verme zamanı çoktan gelmiştir. «Resmî dil Türkçe» olduğuna göre, devletin ona da çeki düzen vermesi gerekir. Bu ise kanunla kurulacak «resmî» bir Dil Akademisi ile gerçekleşebilir.

(4.9.1980)

TÜRK KÜLTÜR VE MEDENİYETİNE AİT KAYNAK VE VESİKALARIN İLMÎ OLARAK YAYINLANMASI

İnsanlık bugüne kadar nasıl tabiatın kanunlarını ilmî olarak incelemek suretiyle onun sırlarını öğrenmiş ve elde ettiği müsbet bilgiler sayesinde ondan sonsuz istifadeler sağlamışsa, son zamanlarda insan ve toplum üzerinde yapılan araştırmalara dayanarak sosyal sahada da insanlığı refah, huzur ve saadete kavuşturacak bilgiler elde etmeğe başlamıştır.

İnsan ve toplum hakkında edinilen bilgilerin başlıca kaynağı, milletlerin yüzyıllar boyunca yarattıkları maddî ve manevî eserler ile yaşayış tarzlarını gösteren vesikalardır. Bunların tam olarak bilinmesi ve incelenmesi, milletlerin ilerlemesinde mühim bir âmil olan «tarih şuuru» yaratıyor. Tarihlerinde hangi merhalelerden geçtiklerini, başarı ve başarısızlıklarının sebeplerini bilen toplumlar, sosyal konuları daha aydınlık bir şekilde ele alarak, kendilerini hâdiselerin akışına körcesine bırakmıyorlar.

Dünyanın ileri milletlerinde ilme dayanan sosyal ve kültürel araştırmalar yanında Türkiye'nin ne kadar geri kaldığı herkesçe bilinen bir vâkıadır. Çok eski ve çok zengin bir tarihe sahip olan Türk milleti, maalesef, yüzyıllar boyunca yarattığı eser ve vesika-

ları ilmî olarak tanımıyor. Bundan dolayı da kendi sosyal bünyesi ve değer hükümleri hakkında yanlış fikirlere kapılıyor.

Son yıllarda yapılan kısmî araştırmalar bile Türklerin Avrupa ve Asya'dan farklı esaslara dayanan, kendisine has bir kültür ve medeniyet sistemine ve yaşayış tarzına sahip olduğunu göstermiştir. Fakat bu kısmî araştırmalara dayanan bilgilere tamamiyle güvenilemeyeceği âşikârdır. Millî kültür ve medeniyetimizin en küçük ayrıntılarına kadar bilinmesine ihtiyaç vardır. Bunların bilinmesi bizi sadece geçmiş hakkında aydınlatmayacak, elde edilecek vesikalar, yaratılacak yeni kültür ve medeniyet eserlerinde de birer yapı taşı olarak kullanılacaktır. Son yıllarda meydana gelen roman ve tiyatro eserlerinde tarih ve halk kültürüne ait malzemenin ne kadar yeni bir şekilde kullanıldığını açıkça görüyoruz.

1922 yılında yapılan harf inkılâbı ile süratli dil değişmesi, yeni yetişen nesiller için, Cumhuriyet'ten öncesine ait bin yıllık kültür eserlerini bilinmez ve anlaşılmaz hale getirmiştir. Türk dilinin bünyesine Arap harflerinden daha uygun olan yeni harflerin bırakılması mümkün olmadığına ve sadeleşme akımının önüne geçilemeyeceğine göre, 1928 yılından öncesine ait kültür kaynakları ile tarihi vesikaların sistemli bir şekilde yeni harflere ve bugünkü dile aktarılması icap eder.

Şimdiye kadar bu sahada gerek devlet, gerek özel sektör tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Fakat bunlar miktar bakımından çok az olduğu gibi, yayınlanış bakımından da yeterli değildir. Bundan dolayı bu konunun yeniden ele alınması gerekir.

Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden Cumhuriyet devrine kadar, çok geniş bir coğrafî sahada vücuda getirdikleri maddî ve manevî eserlerin henüz bir envanteri bile yapılmış değildir. Başbakanlık Arşivinde tasnifi yapılmamış 50 milyon kadar vesika vardır. Türkiye ve dünya kütüphanelerinde ne kadar Türkçe yazma eser bulunduğunu bilmiyoruz. Türkiye'ye matbaa girdikten sonra eski harflerle bir hayli eser basılmıştır. Son çağ Türk edebiyatı, gerek şahsiyet, gerek eser sayısı bakımından çok zengindir. Bugünkü Türk edebiyatı ve fikir hayatına bu eserler sayesinde gelinmiştir. Bunları incelemeden bugünü anlamaya imkân yoktur.

Şimdiye kadar yeni harflere bu eserlerden pek azı aktarılmıştır. Bunların kısa bir zamanda yayınlanması için devletçe hususî bir teşkilât kurulması, bu işi yapacak mütahassıslar yetiştirilmesi ve hazırlanan eserlerin basılması için tahsisat ayrılması icap eder. Kültür Bakanlığına bağlı bir «Eski Yazılı Metinleri Derleme ve Yayınlama Teşkilâtı»nın kurulmasını ve bu işte çalışacak mütahassıs elemanların yetiştirilmesini çok faydalı buluyorum. Ömürlerini sadece bu işe veren geniş bir mütahassıslar ekibi, yıllarca çalışmak suretiyle bu bin yıllık kültür ve medeniyet hazinesini ortaya koyabilir. Şimdiye kadar yapılanlar denizde damla kabilindendir.

Bu eserlerin yeni harflere ve bugünkü dile nasıl aktarılacağı da önemli bir konudur.

Bu eserler eğer güven verici bir şekilde yayınlanmazlarsa, harcanan emek ve masraflar boşunadır. Bundan dolayı bu eserleri neşredenlerin mutlaka iyi yetişmiş olmaları lâzımdır. En güvenilir yol, bu eser-

lerin fotokopilerinin basılmasıdır. Bugün bu işi yapacak teknik vasıtalar vardır. Avrupa'da eski Türkçe eserler bu suretle basılmağa başlanmıştır. Türkiye dışında bulunan yazma eserlerin fotokopilerinin bu suretle çoğaltılması bizim için elbette faydalıdır. Fakat eski yazılı eserlerin sadece eski harflerle neşri ancak bu harfleri bilenlerin işine yarar. Halbuki bizim için gerekli olan, bugünkü ve yarınki nesillerin bunlardan faydalanmalarıdır. Avrupa'da eski yabancı metinlerin neşrinde takip edilen usul, zor ve masraflı olmakla beraber, bizim için de gidilecek en doğru yoldur. Bilindiği üzere, bu nevi baskılarda Avrupalılar esas metnin fotokopisi ve okunuşu ile beraber çeviri ve filolojik açıklamaları da beraber vermektedirler. Alman âlimleri Uygurca metinleri böyle neşretmişlerdir. Mütahassıslarca hazırlanan bu metinlerden sadece sahanın diğer mütahassısları değil, Uygurca bilmeyen kültür ve medeniyet tarihçileri de istifade etmektedirler.

Edebiyat ve tarih sahasında en önemli mesele, kullanılan metin ve vesikanın doğru okunmuş ve doğru mânâlandırılmış olmasıdır. Yanlış okunan ve yanlış mânâ verilen bir kelime, düşünceyi yanlış fikirlere götürür. Bundan dolayı, metin neşrinde ve metin tedkikinde «mevsukiyet», asla uygunluk esastır.

Türkiye'de şimdiye kadar bu tarzda çok az eser yayınlanmıştır. Kültür Bakanlığı eski kültür eserlerini sistemli olarak bastırmaya karar verirse, hem güven verici, hem de geniş okuyucu kitlesine faydalı olan ilmî filolojik neşir usulünü kabul etmelidir. Bu nevi yayınlar gelecek Türk kültürünün zamanla aşınmayan temel taşlarını teşkil ederler.

ESKİ ESERLER NASIL YAYINLANMALI?

Türkiye, 1928 yılında, çağdaş milletlerden hemen hiç birinin yapmadığı bir inkılâp yaptı: bin yıldan beri kullandığı Arap harflerini bırakarak Latin harflerini kabul etti. Türkçenin ses yapısına uymayan bir yabancı harf sistemini bırakarak ona daha uygun başka bir yabancı harf sistemini kabul ediş, bize bazı şeyler kazandırdı ama, 1928 yılından sonra yetişen nesillere de bin yıllık tarih ve kültürün kapılarını kapadı.

Bazıları Atatürk'ün bu inkılâbı, genç nesillerin kafasından eski kültürü silmek için yaptığını söylerlerse de ben buna inanmıyorum. Milliyetçiliğinden kimsenin şüphe edemeyeceği Atatürk'ün tarihe ne kadar değer verdiğini kurduğu müesseseler de gösterir.

Arap harflerinin Türkçenin bünyesine uymadığı, okunmasının güç ve karışık olduğu, daha Tanzimat devrinde ortaya atılmış, hattâ o devrin akademisi olan Encümen-i Dâniş'te tartışılmıştı. Denildiğine göre Atatürk Rusların Türkiye Türkleriyle Azeriler arasındaki kültür birliğini bozmak için Latin harflerini zorla Azerilere kabul ettirmeleri üzerine bu kararı almış-

tır. Bu rivayet doğru olmalı ki, Ruslar, Türkiye Latin harflerini kabul edince, Rus harflerini Türkiye dışındaki bütün Türklere zorla kabul ettirdiler.

Açıkça söylemek gerekir ki, Arap harfleri Türkçenin bünyesine uymamakla beraber, bütün Müslüman Türkler bu harfleri bildikleri ve eserlerinde kullandıkları için, ne de olsa, İstanbul'da basılan bir kitap Kazan'da veya Tebriz'de, Kazan veya Tebriz'de basılan Türkçe bir kitap da Türkiye'de okunabiliyordu. Bugün böyle bir imkân yoktur. Türkiye'deki bir Türk Azerbeycan'da basılan Türkçe bir kitabı okumak için Rus harflerini, İran veya Irak'ta basılan Türkçe bir eseri okumak için Arap harflerini öğrenmek zorundadır. Bundan da önemlisi Türkiye'de 1928 yılından önce yazılmış veya basılmış bir kitabı okuması için de eski harfleri öğrenmesi gerekiyor. Yarın Türkiye dışındaki yüz milyon Türk bağımsızlığa kavuşunca, aralarında bir kültür birliği kurmak için yeniden harf değiştirmek ve ortak bir sözlük yazmak zorunda kalacaklardır. Bunun bütün Türkler için ne kadar külfetli bir iş olduğu açık. Mesele sadece harf değişikliğiyle bitmiyor. Bundan daha önemli olan başka bir mesele var ki o da dil değişmesidir.

Türkiye'de ve diğer Türk ülkelerinde, halkçılık hareketleri yaygınlaşınca, halkın konuştuğu günlük dil yazı dili haline gelmiş, bunun neticesinde, eski kitaplarda kullanılan yüksek kültürle ilgili çoğu Arapça ve Farsçadan alınma kelime ve deyimler tarihe karışmıştır.

Günlük dilin yazı dili haline gelmesi bütün çağdaş Türk edebiyatlarına, henüz değeri ve mânâsı iyi

takdir edilmeyen bir canlılık vermiştir. Bu, bütün Türklük âlemi için bir kazanç olmuştur. Bu sâyede bütün Türk ülkelerinde, halk kültürü ve millî kültür yazıya geçerek ebedileşmiş ve yaygın hale gelmiştir. Aralarında duvarlar bulunmakla beraber, halk kültürü ile beslenen bütün Türk edebiyatları arasında, eski ortak köke dönmekten ileri gelen derin bir birlik meydana gelmiştr.

Türkiye'de şuurlu olarak geliştirilseydi, biz Türkoloji araştırmaları sayesinde, Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, kimbilir belki de Yakut Türklerinin edebiyatları arasında musikilerindeki benzerliklere benzer bir ruh birliği bulacaktık. Bir gün Türkler ortak bir harf kabul ederlerse, bütün Türk edebiyatları arasında yeni bir sentez doğacağına hiç şüphe yoktur.

Fakat biz bugün Türkiye Türklerinin 1928 yılından önce vücuda getirdikleri eserlerin genç nesillere aktarılması işini bile doğru dürüst beceremiyoruz.

Türk kültürünün zenginleşmesini, eski kaynaklarla beslenmesini istemeyenler, Cumhuriyet öncesine karşı savaş açmışlardır. Bunlar Atatürk'ün fikirlerini tamamiyle tersine çevirerek, devrimcilik bahanesiyle onu, millî tarih ve kültüre düşman gibi göstermeye çalışmışlardır. Yukarda da belirtildiği gibi, gerçek bir milliyetçi olan Atatürk, inkılâpçı olmakla beraber, kendi milletinin tarih ve kültürüne asla düşman değildi. Tam tersine, yaptığı köklü inkılâplarla denge teşkil etmek için, Tarih ve Dil Kurumlarını tesis etti. Bu iki kurumun vazifesi Türk kültürünün tarihi kaynaklarını araştırmak ve ortaya koymaktı. Ne yazık ki, bu iki kuruma mensup olanlardan çoğu, Ata-

türk'ün maksadını iyi anlamadılar. Türk Tarih Kurumu millî tarih şuuruna yabancı kaldığı gibi Dil Kurumu da Türkçeyi yapmaktan çok yıkmağa uğraştı.

İki kurumun da yapması gereken şey, binlerce yıllık Türk kültürüne ait eser ve belgeleri, yetişen nesillerin anlayabileceği şekilde göz önüne koymak, böylece, çağdaş medeniyet ile onlar arasında yapılacak sentezi kolaylaştırmaktı. Tarih Kurumu eski eser ve belgelerden bir kısmını ilmî olarak yeni harflere aktarmakla yetindi. Fakat bu eser ve belgelerin dili eski olduğu için, basılan kitaplardan pek az kimse istifade etti. Dil Kurumu, sanki vazifesi Türkler arasındaki birliği bozmak imiş gibi, kendi üyelerinin bile anlamakta güçlük çektiği uydurma bir yazı dili meydana getirdi.

Bilhassa Dil Kurumu, sahip olduğu imkânlarla eski Türk kültürüne ait edebî eserleri yaşayan dile ilmî bir şekilde aktarabilirdi. Üyeleri arasında veya dışında bu işi başarabilecek bir ekip vardı. Eğer 1932 yılında bu işe başlanmış olsaydı, bu tarihten sonra yetişen genç yazarların eserleri, millî kaynaklardan gelen bir özsuyu ile dolu olurdu.

Dikkat edilirse, Cumhuriyet devrinde yetişen yazarlardan değerli olanların hemen hepsi, eski kültürle beslenmiş olanlar arasından çıkmıştır. Bu nimetten yoksun olanların eserleri okuyucuya çiğ, yabancı, tatsız gelmektedir. Onlar için tek kurtuluş yolu milletlerinin zengin tarih ve kültürüne dönerek onun mayası ile yeniden yoğrulmaktır. Örnekler gösteriyor ki, bu onların yeni ve orijinal olmalarına asla engel değildir.

Fakat eski eserlerimizi bugünkü dile aktarırken

hangi ortak esaslara dayanacağımızı bilmiyoruz. Herkes ayrı bir yol tutturuyor. Acaba bunlardan hangisi doğru ve maksada uygundur? Dil Kurumu bu konuda sağlam bazı ortak esaslar tesbit edebilseydi başkaları da ona uyar, böylece nesiller boyu sürecek olan bu çalışmalar, giderek büyük bir millî kültür hazinesi meydana getirirdi.

Ben eski eserlerimizin Batılı Türkologların yaptıkları gibi ilmî bir şekilde yayınlanmalarını daha faydalı buluyorum. Büyük türkolog von Gabain'in yayınladığı Uygurca metinler, bence ideale en uygun olanlarıdır. Bunlar (a) metnin aslının fotokopisi (b) satır satır Almancaya çevirisi (c) açıklamalar olmak üzere üç kısımdan ibarettir. Metinlerin asıllarının neşri, çevirilerin kontrolü bakımından çok lüzumludur. Biz hükümlerimizi sağlam metinlere dayandırmazsak, yanlış, eksik veya değişik çevirilere dayanan düşüncelerimiz haklı tenkitler karşısında yıkılır. Bundan dolayı çeviricilerin son derece titiz olmaları gerekir. Fakat aslı göz önünde bulunmazsa, çevirinin doğruluğundan nasıl emin olabiliriz?

Eski Türk kültür eserlerinin bugünkü dile çevrilmesi, sadece muhteva bakımından değil, dil bakımından da bize pek çok şey kazandıracaktır. Eski çağlara ait oldukları için onları bugünkü dile aktarmak yabancı dildeki eserleri Türkçeye çevirmekten daha güçtür. Fakat deneyenler bilir ki, böyle güçlüklerle karşılaşınca, Arap, Fars veya eski Türk kültürünün özellikleri daha belirgin bir şekilde kendisini duyurur ve gösterir. Bugünden çok farklı olsa da bize, nerelerden geldiğimizi anlamak için eski tarih ve kültürümüzü en küçük ayrıntılarına kadar bilmeğe mec-

buruz. Onları bilmek suretiyle elde edilecek tecrübe bize pek çok şey kazandıracaktır.

Bu konuların ön yargılara kapılmadan tartışılmasında büyük yarar vardır. Biz yeni bir medeniyet çağının eşiğindeyiz. Birbirine zıt düşünceler arasında bir diyalog kuramazsak, özlediğimiz senteze ulaşamayız.

(1973)

ÖZTÜRKÇE VE OSMANLICA HAKKINDA BİR MÜNAKAŞA

Türk Yurdu'nda çıkan «Osmanlıca, Türkçe, öztürkçe» yazımla Pedagoji Cemiyeti kongresinde gençlerin az okumaları ve bilhassa Cumhuriyet'ten önceki Türk tarih ve edebiyatını bilmemeleri, hakkında söylediğim sözlerin akisleri Behçet Kemal Çağlar'ın da kulağına gitmiş, heyecanlı hatip ve şairimizi kızdırmış, 20. Asır Dergisinde beni şiddetle tenkit etmiş. Türk Dili dergisi bu yazısını iktibas etmiş, orada okudum.

Kendisiyle birçok mevzularda aynı kanaate sahip olduğum, dergilerde, derneklerde beraber çalıştığım, millî duygularından asla şüphe etmediğim bu dostun, beni, tenkit etmesine kızmadım; sadece o yazımı ve konuşmamı bilmeden, yanlış akislerine göre hüküm vermeye kalktığı için üzüldüm. Mesele, Türk Dil Kurumu'nun «Osmanlıca, Türkçe, öztürkçe» başlıklı yazıma verdiği cevap ile, gazetelerin kongredeki konuşmamı mânâsı pek iyi anlaşılmayan birkaç cümle ile sansasyonel bir şekilde bildirilmesinden çıkıyor. Behçet Kemal Çağlar o makalemle konuşmamın metnini okumuş ve üzerinde düşünmüş olsaydı, eminim ki böyle beyhude bir hiddete kapılmaz ve beni

abes iddialar ileri sürmekle itham etmezdi.

«Osmanlıca, Türkçe, öztürkçe» başlıklı makalemde, Türk Dil Kurumu'nu tenkit eden bir parça vardır. Fakat esas olarak, «aşırı öztürkçecilik» üzerinde durulmuştur. Türk Dil Kurumu, neşretmiş olduğu yazıda ayrı fikir silsilelerine bağlı olan cümleleri birleştirerek, «aşırı öztürkçeciler» hakkında ileri sürdüğüm bir müşahedeyi Kuruma izafe ediyor; bu suretle Kurum, kendi kendini benim aklımdan geçmeyen bir «itham» altına sokmuş oluyor.

Behçet Kemal'in yazısına göre ben, «Dil Kurumu'nda çalışanların topunu birden solculukla damgalamışım». Bu, tamamen yanlış bir iddiadır. Makalemde «Dil Kurumu'nda çalışanların topunu birden solculukla damgalayan» bir cümle yoktur. Dil Kurumu'nda şahıslarına karşı saygı duyduğum, millî duygularından şüphe etmediğim birçok insan vardır. Onları solculukla damgalamak için çıldırmam lâzım. Ben, Dil Kurumu'nu, içinde barındırdığı beş-altı hakikî dil âlimine rağmen, heveskârlardan ve menfaatperestlerden mürekkep bir cemiyet olması bakımından tenkit ettim. Bunda da haklı olduğumu sanıyorum. Bunu ispat edecek vesikalar, bizzat Kurumun neşrettiği Türk Dili dergisinde mevcuttur. Şimdilik mesele bu olmadığı için üzerinde durmaya lüzum görmüyorum. «Aşırı öztürkçecilik» dâvası, bundan tamamiyle ayrıdır. Türk Dil Kurumu âzalarından çoğu «aşırı öztürkçeci» değildir. Benim gibi normal Türkçecidir. Kurumun yaptığı neşriyat bunu isbat ettiği gibi, Peyami Safa, Âgâh Sırrı Levend, Falih Rıfkı Atay'ın Türk Dili dergisinde çıkan bazı makaleleri aşırı öztürkçeci olmadıklarını gösteren fikirleri ihtiva eder.

Meselâ Peyami Safa bir yazısında şöyle diyor:

Türk dilindeki her yabancı kelimeye bir karşılık uydurmaya kalkacak değiliz. Bu kadar ileri vardırılan bir pürizmin karşısına dikilen gerçek şudur: Aydın ve halk dilinde ifade enerjilerini kaybetmemiş canlı kelimeler, yabancı da olsalar, atılamazlar. «Kitap» ve «Lâmba» gibi. Bunlara karşı savaş açmak dil Donkişot'luğudur.» (Türk Dili dergisi, 1951, C. I, sayı 12, S. 17).

Peyami Safa, bütün eserlerinde herkesin anladığı bir dil kullanır. Sadece romanlarında değil, makalelerinde de yüzlerce Farsça, Arapça ve Batı dillerinden gelme kelimeler vardır.

Türk Dil Kurumu Genel Başkanı Âgâh Sırrı Levend de, «her yabancı kelimeye bir karşılık uydurmaya kalkan» aşırı öztürkçecilerden değildir. Bir makalesinde, Türkçede muhafazası lüzumlu olan kelime kategorilerini sayar (Bak: Türk Dili dergisi, 1952, C. I, sayı 12, S. 659). Türk dili ve edebiyatı üzerinde kıymetli araştırmaları olan Âgâh Sırrı Levend, kitaplarında ve makalelerinde «silme öztürkçe» kullanmaz. Bunu isbat gayet kolaydır.

Yazılarından açıkça anlaşıldığına göre Dil Kurumu âzalarından çoğu «sistematik öztürkçeci» değildir. Bana hücum eden Behçet Kemal de şiirlerinde, makalelerinde, radyo konuşmalarında öztürkçe değil, tâbir caizse «karışık Türkçe» kullanıyor. 20. Asır'da çıkan yazısına bir göz atınca şu «yabancı» kelimeleri buluyoruz: Milliyet, sanat, endişe, musallat, muhafazakâr, devam, siyasî, iddia, cesaret, satır, hava, aleyhinde, sıfat, zevk, sentaks, dünya, tahammül, tasfiye, taraf, meydan, razı, defa, şart, hücum, fikir, vuzuh

ve saire... Aynı makalede Behçet Kemal Çağlar: «Biz de hiçbir zaman zevksiz uydurma kelimelerin, acayip çarpık sentaksların dilimize musallat olmasını istemeyiz.»

Demek ki, bu hususta, Âgâh Sırrı Levend, Peyami Safa ve daha başkaları gibi bir görüş farkı yok. Öztürkçecilik bugün, Dil Kurumu'nun dışında bir cereyan halini almış bulunuyor. Ben makalemde bunun üzerinde durdum; bu cereyanın mânâsını tefsire çalıştım. Normal Türkçe ile öztürkçe cereyanını birbirinden ayırarak şöyle dedim:

«Öztürkçecilerin değiştirmek istedikleri Türkçe, artık maziye karışmış olan Fuzulî, Bakî, Nabî, Galib, Fikret ve Cenab'ın Osmanlıcası değil, bugünün, gazetede, kitapta, sokakta, evde yaşayan Türkçesidir. Gaye, yaşayan Türkçedeki bütün yabancı kelimeleri atarak, yerlerine öztürkçelerini koymaktır. Fakat bu öztürkçe, mazide veya halkın ağzında mevcut olmadığı için, yeniden yaratılmakta, Türkçe köklerden türetilmektedir». (Türk Yurdu, Mayıs 1956, sayı 256, S. 815).

Burada bir «sistem» bahis mevzuudur: Yaşayan Türkçedeki bütün yabancı kelimeleri atmak.... Ben o yazımda, dilin normal değişmesine değil, bu «sistemci hareket»in aleyhinde bulundum:

«Her dilde yeni kelimeler türetilir, yalnız bunlar hakiki bir ihtiyaca tekabül eder, bundan dolayı da tutar... Tarih boyunca her gün kullanılan dil, konuşanın ve yazanın karşısına birçok imkânlar çıkarır. İşte dil, herkesin bu imkânlardan faydalanması sayesinde değişir. Bir mefhuma tekabül eden, muhtelif incelikleri haiz beş-on kelime vardır. Herkes ihtiyacına,

dikkatine, zevkine göre bunlardan birini seçer. Hayatla çok yakın ilgisi bulunan dili, ne tamamiyle durdurmak, ne de tamamiyle değiştirmek mümkündür. Dili içten içe idare eden kuvvet, hayat, yani günlük ihtiyaçtır».

Halbuki «sistematik öztürkçeciler» ne yapmak istiyorlar? Bu tabiî oluşun yerine sun'î bir sistem koymaya çalışıyorlar. Bahis mevzuu olan makale şu satırlarla sona eriyor: «Bin bir gizli kuvvetin kaynaştığı dil ve havata en avkırı olan şey sistemciliktir. Öztürkçecilik, hayatın bir aynası olan dili bir sisteme sokmaya çalışıyor. Bu sistemcilik yanlıştır. Bugunkü felsefe, sistemciliğin, hangi sahada olursa olsun, beyhude, aynı zamanda tehlikeli bir görüş olduğunu ortaya kovmuştur».

Batıda yapılan üslûp tetkiklerinde dil ile hayat görüşü arasındaki münasebetler araştırılır. Çünkü dil karşısında alınan tavır, hayat görüşünü aksettirir. Ben bu prensipten hareket ederek, Osmanlıca ile Osmanlı medeniyeti, Türkçe ile Tanzimat'tan bugüne kadar gelen halkçı ve milliyetçi cereyan arasında bir münasebet kurdum; aşırı ve sistematik öztürkçeciliğin nasıl bir davranış tarzına, hayat ve cemiyet görüşüne tekabül ettiği sualini ortaya attım. Şimdiye kadar bu sual bu kadar açık ortaya konulmamıştır. Aşırı öztürkçecilik ile milliyetçilik birbirine karıştırılmıştır. Milliyetçilik, tarihî süreklilik fikrine dayanır. Mazi ile «bütün» bağları birdenbire koparmaktan çekinir. Aşırı ve sistemli öztürkçecilik, aşırı bir devrimcilik hareketidir. Ben işte bu nokta üzerinde durarak şöyle bir tefsirde bulundum: «Öztürkçe kullananların — burada öztürkçe bir sistem telâkki edilmiştir — hemen

hepsi tarihe ve dine karşı cephe almış kimselerdir. Onlar için sadece halihazır, halihazır da değil, kendi özleyişlerine göre kurulacak, tarihten, dinden uzak, tıpkı uydurdukları kelimeler gibi uydurma bir istikbal tasavvuru vardır. Kullandıkları kelimelerle bugün yaşanan hayatın dışına çıkan, kendilerinden başka hiçbir kimseye değer vermeyen, yalnız kendi uydurma dünyaları içinde yaşayan bu ütopistlerin arasında solcu ve aşırı solcuların büyük bir çoğunluk teşkil etmesi şaşılacak bir hâdise değildir. Maziyi ve halihazırı tamamiyle inkâr ederek ve yıkarak, yerine yalnız kendi düşüncelerine uygun bir cemiyet kurmak! Öztürkçecilerin yapmak istedikleri şey işte bu! Dünden kalan ve bugün yazılan kitaplarda gençleri maziye, dine götüren fikirler vardır. Gençlerin onları okumaması, anlamaması lâzımdır». (Aynı makale, S. 817).

Bu, Garplı stilistik prensiplerine uygun bir tefsirdir ve kanaatime göre, hakikate de uygundur. Harf ve dil üzerinde birtakım ameliyeler yapmak suretiyle, nesilleri birbirinden ve maziden ayırmak mümkündür. Komünist Rusya, İç Asya Türklerini bu metodu tatbik etmek suretiyle millî tarihlerinden ve birbirlerinden ayırmaya çalışmıştır. Bu mevzuda, Münih'de çıkan «Dergi» adlı dergide, Paul B. Henze'nin, vesikalara dayanan bir tetkiki vardır (Sayı 5, s. 95-113). Bizdeki solcular, inkılâpları nasıl aşırıya götürerek komünizme doğru bir çığır açmaya çalışmışlar ise, normal Türkçeleşme hareketini de soysuzlaştırarak, millî birliğin en kuvvetli temeli olan dili altüst etmek, gençliği maziye ait kıymetlerden tamamiyle ayırmak istemişlerdir. Türkçülüğün bir devamı olan ölçülü

Türkçecilik hareketini birbirinden ayırmanın zamanı artık gelmiştir. Aşırı öztürkçecilerin, solcu olmamakla beraber Ataç da dâhil, maziye ait kıymetleri gençliğe unutturmak istediklerini görmek isteyenler, solcu yazarların makalelerini okusunlar, benim fikrimi teyid eden pek çok vesika bulacaklardır. Onların nazarında bin yıllık İslâm-Türk tarihinin hiçbir değeri yoktur.

Aşırı öztürkçecilik ile aşırı solculuk arasında münasebet kuran ilk Türk yazarının ben olmadığımı haber vereyim. Falih Rıfkı Atay, Türk Dili dergisinde çıkan bir yazısında aynı yaklaştırmayı yaparak şöyle diyor:

«Biz psikoloji kelimesine ne Arapça, ne Türkçe bir karşılık aranması doğru olmadığını düşünüyoruz. Soldaki aşırılar, zorlama da olsa, psikolojiye bir Türkçe karşılık istemektedirler. Nasıl ki sağdaki aşırılar, yine zorlama da olsa Arapçadan bir karşılık almamızı istemişlerdir.» (Türk Dili dergisi, 1951, C. I, sayı 1, S. 51).

Aşırı öztürkçeciliği Atatürk devrimlerine bağlayanlar vardır. Bu, tamamiyle yanlış bir iddiadır. Atatürk, bir ara, aşırı öztürkçeciliğe kapılmış, fakat sonra bundan vaz geçmiştir. Yine Falih Rıfkı Atay, Türk Dili dergisinde, bunu açıkça belirtmiştir. Şöyle diyor:

«Atatürk bir müddet dilde en aşırı özleştirme denemelerinde bulunmaktan çekinmedi. Bu deneme devri kendini de, bizi de ister istemez bir çıkmaza doğru götürdü.

Bu dar özleştirme sıkıntıları içinde bir gün, arkadaşlarından birine bir nutuk söylettiğini hatırlıyorum. Hiçbir yabancı kelime kullanmayacaktı. Ayağa

kalktı. Nutuk bir kekelemeden ibaretti. Kendisine dedim ki:

— Sanki İçasya'dan gelen biri size derdini anlatmaya çalışıyor. Ama derdi nedir galiba hiçbirimiz öğrenemedik.

Güldü:

Sonra yalnız olduğumuz bir gün:

— Çocuğum beni dinle dedi. Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Bir çıkmaza girmişizdir. Dili bu çıkmazda bırakırlar mı? Bırakmazlar.... Biz de çıkmazdan kurtarma şerefini başkalarına bırakamayız.» (Türk Dili, 1951, Cilt I, sayı 3, S. 5).

Dilci, Ahmed Cevad Emre de, son zamanlarda çıkardığı «Atatürk'ün inkılâp hedefi ve tarih tezi» adlı kitabında —ki bu kitapta Dil Kurumu'nun gayri ilmî çalıştığını gösteren çok dikkate şâyan kayıtlar vardır— Atatürk'ün «dilde ve musikide inkılâp olamayacağını» söylediğini yazıyor.

Beni aşırı öztürkçecilik aleyhinde bulunuyorum diye, inkılâp düşmanı gibi göstermek isteyenler, ilmî ve mantıkî bir esasa dayanmıyorlar. Falih Rıfkı Atay ile Ahmed Cevat Emre, Atatürk'ün, bir ara öztürkçe cereyanını tutmakla beraber, daha sonra hakikati görerek ondan vaz geçtiğini bildiriyorlar. Onların söyledikleri doğru ise, aşırı öztürkçecilikte ısrar edenler, Atatürk'ün izinden ayrılmış olmuyorlar mı? Atatürk'e ve inkılâba çok bağlı olan Peyami Safa, aşırı öztürkçeciliğin «dil Donkişotluğu» olduğunu söylüyor. Bunu nasıl izah etmeli? Türkçenin bütün dünya dillerinden daha zengin ve öztürkçe olmasını kim istemez?

Fakat dil, fertlerin isteklerine göre şekil alan bir müessese değildir. Onu tarih ve millet yaratır.

Türk dili, bütün diller gibi medeniyet tarihinin akışına göre değişmiş, karışmış ve bugünkü şekli almıştır. İlmî dil görüşü, dil ile medeniyet tarihini birbirinden ayırmaz. Bir milletin içtimaî hayatı ve medeniyeti nasılsa, dili de ona uyar. Öztürkçecilerin yaptıkları hatâ, dili, içtimaî hayattan ayrı bir vâkıa telâkki etmeleridir. Bir dile giren her yabancı kelimenin bir sebebi vardır. Filoloji bunu araştırır. Bu nevi araştırmalar, hususî bir ilim ve ihtisas terbiyesi ister. Batıda dil tetkikleri, filolojik esaslara göre yapıldığı halde, bizde bu işe, dil ilmi hakkında bilgisi ve ihtisası olmayan insanlar da karışıyor. Ben Dil Kurumu'nu bu bakımdan tenkit ettim. Kanaatime göre Dil Kurumu, ilmî bir araştırma müessesesi olduğu takdirde, Türk kültürüne çok faydalı olacaktır. Onun «hayatta en hakikî mürşid ilimdir» prensibine riayet etmesini arzu ediyorum. Türk dili üzerinde ilmî ihtisası olmayan kimseler, bu müesseseyi artık serbest bırakmalı, yahut içinde barındırdığı hakikî dil mütehassıslarının direktiflerine göre hareket etmelidirler. Avrupalı, ilme inanır. İlme göre hareket eder. İlmi hiçe saymak ve kendi fantezisine göre hareket etmek Şarklılıktır. Behçet Kemal, bu fikirlerime bilmem ne der?

Bir Pedagoji Cemiyeti kongresinde ortaya koyduğum gençlerin okumaması ve liselerde «Osmanlıca» okutulması meselesi var. Behçet Kemal, bu konuşmamda bulunmadığı için, ne söylediğimi bilmeden ve iyi tahkik etmeden birçok şeyler yazmış: «Geçmişin inkârı değil, fakat tasfiyesi taraftarıyız! Gençliğin Fuzuli'yi, Bâkî'yi anlayıp sevmesi için nasıl çalıştığı-

mız, radyo konuşmalarımız ve sanat yazılarımızla meydandadır.» O konuşmada ben de bu tezi müdafaa ettim. Geçmiş yeniden ihya olunmalıdır, yeniler okunmamalıdır, diye saçma bir söz söylemedim. Behçet Kemal, benim bugünkü edebiyatla, gençlerle ne kadar yakından alâkadar olduğumu bilir. Yazılarım, derslerim, yaptırdığım tezler de bunu isbat eder. Ben, her Türk gencinin mazi şuuruna sahip olması ve millî kıymetleri tanıması için, Cumhuriyet'ten önceki Türk tarih ve edebiyatını da bilmesi lâzım olduğuna kaniim. Behçet Kemal de aynı arzuyu taşır. Fakat bu «Osmanlıca» yı, yani klâsik yazı dilini bilmeden mümkün müdür?

«Osmanlıca» tâbiri, iyi bir deyim olmamakla beraber, müsteşrikler arasında, üniversite ve matbuatta kullanılan bir sözdür. Bundan maksat, İslâm medeniyetinden sonra Türklerin yazdığı kitapların dili, Fuzuli'nin, Bâki'nin, Nefi'nin, Şeyh Galib'in, Naima'nın, Namık Kemal'in, Hâmid'in, Fikret'in dilidir. Bu dilin bugün eskimiş, canlılığını kaybetmiş olduğuna şüphe yoktur. Onu, yeniden kullanmak da abestir. Fakat liseyi bitirmiş, üniversiteye gelen, yani kültürünü derinleştirmesi icabeden bir Türk gencinin, eski büyük Türk şair ve muharrirlerini okuması ve anlaması için bu dili öğrenmesi çok faydalı, hattâ lüzumludur. Eski Türk edebiyatını bilmek, yeni, yepyeni olmaya mâni değildir. Osmanlı tarihini okumak Falih Rıfkı Atay'ın inkılâpçı olmasına, Namık Kemal'i, Hâmid'i ezbere bilmesi, Peyami Safa'nın modern romanlar yazmasına, Fuzuli'yi, Bâki'yi sevmesi, Behçet Kemal'in Atatürk'ü yüceltmesine mâni olmuş mudur? Ziya Gökalp, Ortaçağ İslâm filozoflarını da, Avrupalı

mütefekkirleri de okumuş, bu zengin kültür ile Türk edebiyatı üzerinde büyük tesiri olan bir ideoloji ortaya koymuştur. Bizim, İslâmlaşmadan önceki ve İslâmiyetten sonraki medeniyet tarihimizden alacağımız birçok fikirler olduğu gibi Batı medeniyetini ve halihazır durumumuzu anlamak için de bu merhaleleri bilmemiz lâzımdır. Terbiye sistemimizi millî tarihimize göre tanzim etmek mecburiyetindeyiz. Çünkü biz, onun değişik bir devamıyız.

Ben Osmanlıcayı sadece eski eserleri anlamak bakımından değil, bugün derin kültürün temelini teşkil edecek olan kitapların okunması için de faydalı ve lüzumlu görüyorum. Ankara ve İstanbul üniversitelerinin neşrettiği kitap ve ilm dergileri okuyanlar, bunlarda tasfiye edilmiş eski yazı dilinin büyük nisbette devam ettiğini görürler. Bugünkü nesil, liseden zengin bir lûgatla gelmediği için bunları, maalesef okuyamıyor, okusa bile derinliğine nüfuz edemiyor. Lise, gençleri, üniversiteye dil bakımından da hazırlamalıdır. Onun vazifesi budur. Üniversite liseye uyamaz, lise üniversiteye uyar. Lisede üniversiteden ayrı bir dil siyaseti takip etmek, gençlerin kuvvetli bir yüksek tahsil yapmasına engel olmuştur. Türkiye'de yeni medeniyet nizamını iyi üniversite tahsili yapmış, derin kültürlü gençler tesis edecektir.

O konuşmamda ben, gençlerin Atatürk'ün büyük Nutuk'unu dahi anlayamayacak kadar dar bir lugata sahip olduklarına işaret ettim. Atatürk bu eserinde Namık Kemal'in üslûbuna yaklaşan bir dil kullanmıştır. Atatürkçü olduğunu iddia eden bir gencin onu okuması değil, hattâ ezberlemesi lâzımdır. Geçenlerde Cumhuriyet gazetesinde çok dikkate şâyan bir haber

çıktı. T. M. G. teşkilâtının yıllık kongresinde konuşan Doçent Dr. Cihad Abaoğlu «ne yazık ki, bir dersimde tıp beşinci sınıf öğrencilerine (Atatürk'ün nutkunu okuyan kaç kişi var) dediğim zaman üç el kalkmış buldum» diye dert yanmış. (Cumhuriyet gazetesi, 23 Eylül 1956).

Gençler arasında ciddî bir anket açılarak bu mesele tahkik olunabilir. «Gençler okuyor ve anlıyor» diye onların sırtını sıvazlamak, bence, ne memleket, ne de gençler için iyi bir şeydir. Ben Edebiyat Fakültesine gelen talebeyi oldukça yakından tanıyorum. Bir seminerde Peyami Safa'nın bir romanında geçen kelimelerin mânâsını bilmeyenler çoğunluk teşkil ediyordu. Üniversiteye gelen gence, Batı üniversitelerinde kendi kültür dili öğretilmez. Genç oraya liseden bu dili öğrenerek ve hazmederek gelir. Biz bu işi de yapmak zorunda kalıyor ve çok vakit kaybediyoruz. Türkiye'de, bütün kültür hayatı ile ilgili en mühim mesele bence, kültür dilinin öğretilmesidir. Bu, öztürkçe dâvasından tamamiyle ayrı, istikbale raci değil, bugün ile ilgili bir meseledir. Türkçe, ne zaman özleşir, sâf bir hale gelir, gelebilir mi, onu bilmem. Bildiğim bir şey varsa, o da gençlerin derin ve sağlam bir kültüre sahip olabilmeleri, kendi kendilerine okuma kabiliyetini kazanabilmeleri için, hiç olmazsa, bugünün yazı dilini mutlaka öğrenmek mecburiyetinde bulunduklarıdır. Yüksek bir medeniyet, yüzlerce kitaba dayanır. Şifahî kültürle iktifa eden bir millet, iptidaî seviyede kalmaya mahkûmdur. Türkiyede çıkan gazete ve dergilerden çoğu da derin bir kültür elde etmek için yetmez. Biz gerçekten ilerlemek istiyorsak, bir yüksek münevverler zümresi yaratmanın ça-

relerini aramalıyız. Sadece okur yazar olan, ne kadar sathî bilgilere sahip olduklarını bilmeyen sözde münevverlerin içtimaî ve kültürel dâvalarımızı nasıl içinden çıkılmaz bir hale getirdiklerini görüyoruz. Burada tekrar: «Hayatta en hakiki mürşid ilimdir» prensibine ulaşmış bulunuyoruz.

Behçet Kemal Çağlar, öztürkçe, Osmanlıca dolayısıyla benim için daha birçok şeyler söylüyor. Onları mevzu ile doğrudan doğruya alâkalı olmadığı için cevaplandırmaya lüzum görmüyorum. Ona sadece şunu bildireyim ki, ben inkılâplardan hiçbirinin aleyhinde bulunmadım ve değilim de. Türkiye'de yapılmasını temenni ettiğim daha birçok inkılâplar vardır ki, bunların başında düşünce hürriyeti ve ilim zihniyeti gelir. Her şey serbestçe münakaşa edilebilmeli, tabu haline getirilmemelidir. Münakaşalarda da karşısındakinin ne yazdığını, ne söylediğini iyice tetkik etmek, ona düşünmediği şeyleri izafe etmemek, beyhude yere heyecanlanmamak, delile delil ile cevap vermek şarttır.

(Türk yurdu, nr. 260, Eylül 1956, s. 161 - 168.)

DİL GÜVELERİ

Türk milletinin asırlardan beri kullandığı kelimeleri öztürkçe değildir diye genç nesillerin kafalarından silmeye çalışanlar, en değerli kültür eserlerimizi tahrip eden dil güveleridir. Onlarla savaşmak millî mücadele kadar kutsaldır. Size bir tek örnek vereceğim. Yahya Kemal Türk edebiyatının yetiştirdiği en büyük şairlerden biridir ve o Kendi gökkubbemiz adlı kitabında, her birini on on beş yılda bir âbide gibi inşa ettiği şiirlerinde herkesin mânâsını bildiği kelimeleri kullanmıştır. Bu kitapta geçen tarih boyunca Türkçeye mal olmuş kelimeleri çıkarırsanız bakınız şaheser bir şiir ne hale geliyor. Örnek olarak ilk iki bölümü alıyoruz. Siyah dizilmiş kelimeler yabancı menşelidir.

Artarak gönlümün aydınlığı her **saniyede**,
Bir **mahâbetli sabah** oldu **Süleymaniye**'de.
Kendi gökkubbemiz altında bu bayram **saati**
Dokuz **asrında** bütün **halkı**, bütün **memleketi**
Yer yer aksettiriyor **mâvileşen manzaradan**,
Kalkıyor tozlu **zaman** perdesi her **ân** aradan.
Gecenin bitmeğe yüz tuttuğu andan beridir.

Duyulan gökte kanat, yerde ayak sesleridir.
Bir geliş var!.. Ne **mübârek, ne garîb âlem** bu!..
Hava boydan boya binlerce **hayâletle** dolu...
Her ufuktan bu geliş eski **seferlerdendir**;
O seferlerle açılmış nice yerlerdendir.
Bu **sükûnette** karıştıkça karanlıkla ışık,
Yürüyor, durmadan, **insan** ve **hayâlet** karışık;
Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya,
Giriyor, birbiri **ardınca, ilâhî yapıya**.
Tanrının **mâbedi** her bir **tarafından** doluyor,
Bu **saatlerde Süleymâniye tarih** oluyor.
Ordu-**milletlerin** en çok döğüşen, en sarpı
Adamış sevdiği **Allâhına** bir böyle yapı.
En güzel **mâbedi** olsun diye en son **dinin**
Budur öz **şekli hayâl** ettiği **mîmârinin**.
Görebilsin diye sonsuzluğu her yerden iyi,
Seçmiş İstanbul'un **ufkunda** bir **kudsî** tepeyi;
Taşımış **harcını gazileri, serdârıyle**,
Taşı yenmiş nice bin işçisi, **mîmârıyle**.
Hür ve engin **vatanın** hem gece, hem gündüzüne,
Uhrevî bir kapı açmış buradan gökyüzüne,
Tâ ki geçsin **ezelî rahmete rûh** orduları..

Bu metinde siyahla dizilen kelimeler Türk asıllı olmayan, fakat yüzlerce yıldan beri Türkler tarafından benimsenmiş, sevilmiş, Türk kültürüne hizmet etmiş kelimelerdir. Kelime ırkçıları işte onların can düşmanıdırlar. O kelimeler çıkarılınca Yahya Kemal'in o güzelim şiiri güveler tarafından yenilmiş gibi olmuyor mu? Bu tam bir kültür tahripçiliği değil midir? Türkçede böyle güzel yüzlerce şiir vardır ve onların içi millî ve insanî duygu, düşünce ve hayallerle doludur.

Dil ile millî ruh ve kültür birbirlerinden ayrılmazlar. Dil kültürün temeli ve taşıyıcısıdır. Onu yıktınız mı millî ruh ve kültür diye bir şey kalmaz. Dil güvelerinin istedikleri de bundan başka bir şey değildir.

(16 Mayıs 1981)

DİLİ NEDEN BOZUYORLAR?

Türkiye'de öztürkçe ve devrik tümcecilerin büyük bir kısmı, moda, yenilik, ilerilik diye bu akıma kapılıyorlar. İşin doğru ve meşru olan bir tarafı da var: Ölen kelimelerin yerine canlılarını koymak, yeni kavramlara karşılık bulmak. Fakat Türk milletinin asırlardan beri kullandığı ve mânâsını bildiği binlerce kelimeyi, uydurma kelimelerle değiştirmeğe gelince, insan bu hareketin arkasında zarurî olarak başka niyetler arıyor. Safiyane bir şekilde bu akıma katılanların dışında, öncü ve temsilcilerinin solcu olmaları bu şüpheye hak verdiriyor. Türkiye'yi bir uçurumun kenarına getiren binlerce anarşistin silâhlı, bombalı komünist olmaları, herkese gösterdi ki, solcuların maksadı mevcut düzeni yıkmaktır. Türk milletini bugün bir millet olarak yaşatan temel değerler, devlet, millet, din ilh. gibi müesseseseler ve bunlarla ilgili duygu ve düşünceleri yetişen nesillere telkin eden eserler, atasözleri, deyimler, şarkılar, türküler, kitaplar, en küçük kelimesine kadar işlenmiş bir sanat eseri olan günlük dil bu düzenin manevî koruyucularıdır. Onlar işte bu bizi biz yapan bu manevî değerler sistemine düşmandırlar.

Fransa'da dil üzerinde yaptığı araştırmalarıyla tanınan ve bizim aşırı öztürkçecilere de tesir eden komünist Roland Barthes bakınız ne diyor:

«Konuşma ve yazı dili bir düzenlemedir. Onu düzene sokan dilin kanunlarıdır. Her dil bir sınıflandırmadır ve her sınıflandırma sıkıcıdır. Dil bizzat yapısı ile insan düşüncesini çarpıtan bir mahiyeti haizdir.. Bütün konuşma ve şekillerini içine alan dil müessesesi ne gerici, ne ilericidir, düpedüz faşisttir.

Bu durumda bizim yapacağımız şey dili bozmaktır. İnsanı baskıdan kurtaran bu oyun bozanlık, dilde sürekli devrim, bence edebiyatın ta kendisidir.»*

Fransa'da Roland Barthes ve onun gibilerin sayısı azdır. Bundan dolayı Fransız dil ve edebiyatını yıkamazlar. Son hadiseler gösteriyor ki Türkiye'de anarşistleri yetiştiren ve koruyan devlet müesseseleri vardır, onlar hale yola konulmazsa mevcut düzen birdenbire çöker.

(1981)

(*) Bk: Roger Fayolle, La Critique, Paris 1978, s. 210.

dergâh yayınları

PROF. DR. MEHMET KAPLAN'ın
bütün eserleri

Şiir tahlilleri 1
«Tanzimattan Cumhuriyete kadar»

Şiir tahlilleri 2
«Cumhuriyet devri»

Hikâye tahlilleri

Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar I

Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar II

Tevfik Fikret

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiir dünyası

Edebiyatımızın içinden

Nesillerin ruhu

Kültür ve dil

Büyük Türkiye rüyası